

Linnut

Harjalintu

Upupa epops

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

harjalintu, härfogel, härfägel

Harjalintu on oranssin värinen lintu, jonka huomiota herättäviä piirteitä ovat mustavalkokuvioisten siipien ja pyrstön lisäksi pitkä kaareva nokka sekä komea harja. Harjalintua tavataan yleisenä suuressa osassa Eurooppaa, Aasiaa ja Afrikkaa. Suomessa vieraillessaan tämä eksoottisen näköinen lintu on herättänyt kiinnostusta. Keräämässämme lehtiaineistossa varhaisin havainto on tieto siitä, että harjalintu ammuttiin Oulussa vuonna 1802 (*Louhi* 6.10.1895). Aukusti Juhana Mela kertoo tästä kirjassaan *Suomen Luurankoiset* (1882), ja

lehtiinkin tämä tieto on oletettavasti otettu kirjallisuudesta. Varhaisimpia lehdissä julkaistuja aikalaisten tekemiä havaintoja ovat *Societas pro Fauna et Flora Fennica* -seuran kokoelmiin vuonna 1884 lahjoitettu harjalintu (*Morgonbladet* 22.5.1884) sekä Puumalan pappilan pihalla havaittu harjalintu vuonna 1887. *Savonlinna*-lehti kirjoitti harvinaisesta linnusta seuraavasti:

Harwenaisempien lintujen joukossa jotka syksyn kuluessa tienoolla on nähty,

mainittakoon Harjalintu (*Upupa epops*), joka viime kuun 6, 7 ja 8:s päivä oleskeli Puumalan papilan mailla ja oli erittäin arka ihmisiä huomattaessaan. (*Savonlinna* 3.11.1887)

Harjalintu vaikuttaa keräämämme lehtiaineiston perusteella olleen haluttu lisä niin yksityisten henkilöiden kuin seurojen lintukokoelmiin. Kun Ylivieskan nimismies K. S. Åkerman ampui harjalinnun Ylivieskassa Kankaan aseman luona, hän täytätti linnun Oulaisissa ja piti sen itsellään (*Louhi* 9.10.1895). *Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistys* puolestaan ryhtyi tarkoituksella havittelemaan harjalintua kokoelmiinsa lehtien mukaan vuonna 1923 (*Savon Sanomat* 3.11.1923). Seitsemän vuotta myöhemmin lehdessä raportoitiin, että yhdistys oli saanut kotimaisen harjalinnun kokoelmiinsa (*Savo* 30.1.1930).

Erikoinen harjalintu on kiinnittänyt myös muiden kuin asiantuntijoiden ja luontoharrastajien mielenkiintoa. Uutisen mukaan *Kitilässä* Kaukosen kylän pelloilla tepastellut harjalintu herätti ihmetystä paikallisissa, jotka ottivat linnun kiinni tutkiakseen sitä tarkemmin. Samassa uutisessa mainittiin, että harjalintua on pidetty sodan enteenä germaanisten kansojen keskuudessa. (*Tampereen Sanomat* 23.11.1910)

Harjalintu rauhoitettiin luonnonsuojelulaissa vuonna 1923, mutta erikoisen näköistä vierasta on ammuttu myöhempinäkin vuosina rauhoituksesta huolimatta. Nimimerkki ”Luonnonsuojeluvalvoja” kommentoi *Sisä-Suomi*-lehdessä tapausta, jossa Vesangassa havaittu harjalintu oli ammuttu. Kirjoittajan mielestä ampujaa tuli rangaista. Olihan lakia rikottu, kun tämä ”mitä somimman ja erikoisimman näköinen lintu” oli ammuttu.

Kuva 2. Ruotsalaisen taiteilijan Magnus Körnerin kuvaus harjalinnusta vuosilta 1832–1840.

(*Sisä-Suomi* 27.10.1934) Harjalintu ei ollut sinänsä poikkeuksellinen, vaan muidenkin harvinaisten lintuvieraiden tai Suomessa harvinaistuneiden lajien ampuminen herätti kritiikkiä laajemmassa julkisessa keskustelussa (*Satakunta* 29.9.1929).

Kaarlo Eemeli Kivirikon (1940) mukaan harjalintua on tavattu Suomessa noin 60 kertaa, mutta laji on pesinyt Suomessa vain kerran eli Porissa vuonna 1940. Kaksikymmentäviisi vuotta myöhemmin *Hufvudstadsbladet*-lehdessä uutisoitiin harjalinnun pesinnästä vuonna 1965 (*Hufvudstadsbladet* 9.7.1965). Harjalintu poikasineen oli havaittu Varmonkylässä Kesälähdessä. *Pohjolan linnut värilukun* -teoksessa (1963) huomioidaan tämä lehdissä julkaistu tieto, mutta kirjan mukaan sitä ei ollut pystytty varmistamaan.

Pohjolan linnut värikuvin -teoksessa harjalintua kuvaillaan säännölliseksi vieraaksi, jota havaitaan Suomessa keväisin ja syksyisin. Harjalintuhavaintoja on tiedossa suhteellisen tasaisesti ympäri maata, ja niitä tehtiin enenevissä määrin 1900-luvun kuluessa. Se ei välttämättä kerro suoraan, että harjalintuja olisi vierailut Suomessa enemmän kuin aikaisemmin, koska myös lintujen havainnointi on tehostunut vuosikymmenten aikana.

Keräämässämme lehtiaineistossa julkaistut harjalintuhavainnot mukailevat näitä kirjallisuuden tietoja; havaintoja on julkaistu lehdistä eri puolilta Suomea ja enemmän 1950- ja 1960-luvuilta kuin aikaisemmilta vuosikymmeniltä. Lehdistä välittyy hyvin se, miten erikoisen näköinen ja harvinainen oranssinkirjava harjalintu innosti lintuharrastajia vuosikymmenestä toiseen. Oiva esimerkki on *Uusi Suomi* -lehdessä raportoidut harjalintuhavainnot vuodelta 1963:

Pääsiäisen tienoon parhaana lajina on lopuksi mainittava harjalintu. Tämä eksoottisen näköinen, räikeän värinen ja perhosen tavoin lentää lepättelevä eteläinen vieras näyttäytyi Viikillä pitkänäperjantaina. Samana päivänä se ihme kyllä nähtiin Hauhollakin. Ja kummallisinta on, että myös viime keväänä harjalintu sävähdetti helsinkiläisiä lintumiehiä täsmälleen samana päivänä, 12. 4! (*Uusi Suomi* 22.4.1963)

Nykyään harjalintuja havaitaan Suomessa yhä enemmän. Toinen varmistettu pesintäkin on päästy toteamaan aivan viime vuosina, kun Pyhärannassa vuonna 2022 tehtiin useampia havaintoja emosta, joka ruokki kolmea poikastaan.

Hakusanat

Harjalintua käsittelevää suomenkielistä aineistoa on kerätty Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta sekä *Luonnon Tutkija*- ja *Suomen Luonto* -lehdistä aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *harjalintu* ja ruotsinkielisillä nimityksillä *härfogel* ja *härfågel*.

Kirjallisuus

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

‘Harjalintu pesi Pyhärannassa’. *Mediatiedote*. BirdLife Suomi, 27.7.2022.
<https://www.birdlife.fi/tiedote-20220727/>. Viitattu 26.2.2025.

Kuvalähteet

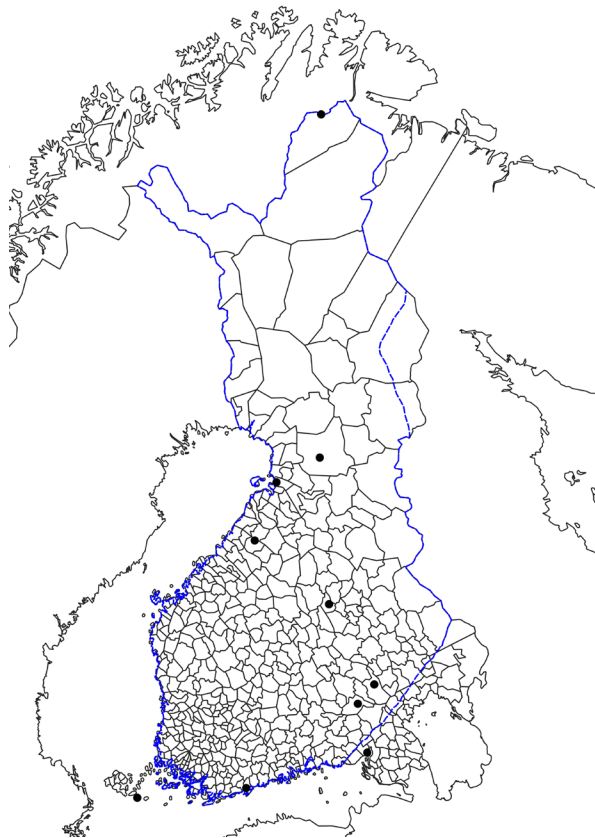
Kuva 1: Luckhy86. Dudek chocholatý, 2024. CC BY SA 4.0.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3AUpupa_epops_%28057A2126%29.jpg

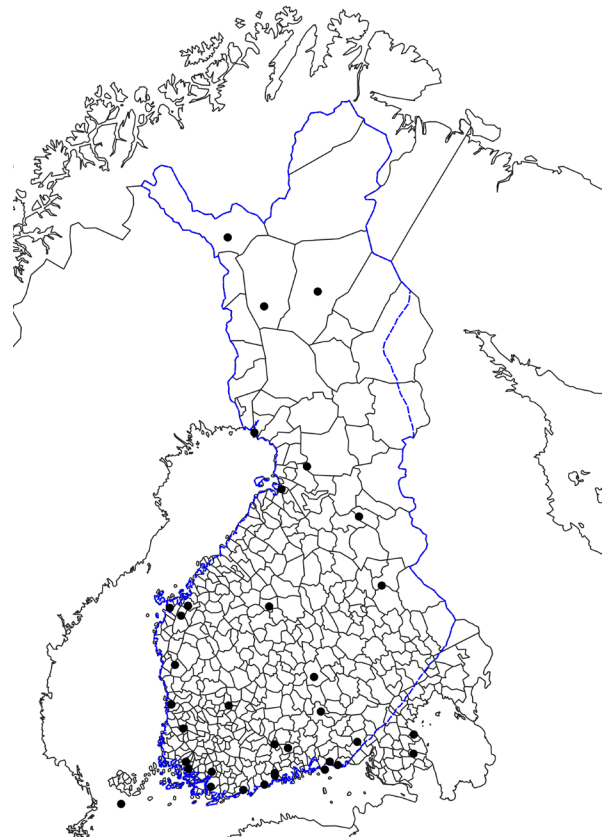
Kuva 2: Magnus Körner. *Härfogel*. 1832–1840. Lund University Library (ALVIN Digital Kulturarv). Public Domain.

<https://www.alvin-portal.org/alvin/imageViewer.jsf?dsId=ATTACHMENT-0001&pid=alvin-record:250981>

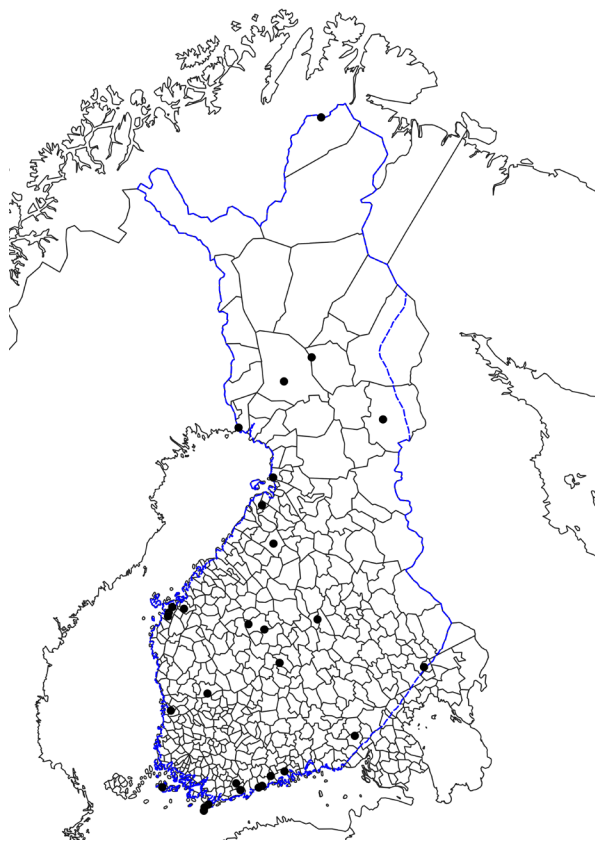
Harjalintuhavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa 1800–1969.

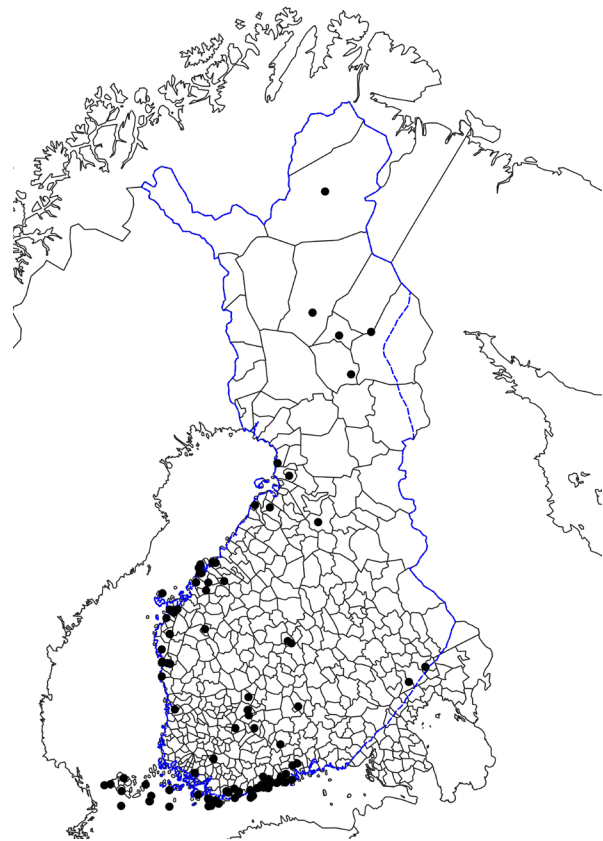
1802–1895

1900–1929

1930–1945

1946–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Harmaahaikara

Ardea cinerea

Teksti: Aino Jämsä ja Otto Latva

Aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

harmaahaikara, haikara, harmaja haikara,
harmaa haikara, häger, grå häger, gråhäger

Harmaahaikaran latinankielinen nimi tulee latinan kielen haikaraa ja tuhkanväristä tarkoittavista sanoista *ardea* ja *cinerea*. Tällä lajilla on pitkä jaettu historia ihmisten kanssa. Haikaroilla oli esimerkiksi jumalallinen rooli muinaisessa egyptiläisessä kulttuurissa, ja kreikkalaisessa sekä roomalaisessa kulttuurissa ne ymmärrettiin pöllöjen ja korppien lailla enteellisiksi linnuiksi. Keskiajalta aina 1800-luvulle saakka on myös viitteitä siitä, että haikarat olisivat olleet arvostettu ruokalaji erilaisissa yläluokan juhliissa ainakin Britteinsaarilla. Suomessa harmaahaikarat olivat

kuitenkin suhteellisen harvinaisia lintuja aina 1800-luvulle saakka.

Keräämässämme aineistossa varhainen havaintotietoja sisältänyt kirjoitus harmaahaikarasta julkaistiin *Morgonbladet*-lehdessä vuonna 1872. Tuolloin maisteri Johan Axel Palmén antoi *Societas pro Fauna et Flora Fennica* -seuran eläintieteellisiin kokoelmiin saman vuoden elokuussa Espoossa ammutun harmaahaikaran. Lahjoitus oli merkityksellinen, koska kyseinen laji oli uupunut seuran kokoelmista. (*Morgonbladet* 9.11.1872) Palménin ura eläintieteen parissa oli tuolloin

vasta alkanut. Hänen väitöskirjansa lintujen muuttoreiteistä valmistui pari vuotta myöhemmin, ja hänestä tuli Helsingin yliopiston eläintieteen professori vuonna 1884.

Harmaahaikarasta kirjoitettiin lehdistössä 1900-luvullakin harvinaisena lintuna. Haikaroiden ampuminen, kuten monien muidenkin harvinaisten eläinten hävittäminen, herätti keskustelua lehtien palstoilla. Tästä oivana esimerkkinä mainittakoon tapaus, jossa Otsamonjärven ja Vuoksen välisellä kannaksella harjoittelemassa olleet sotilaat ampuivat kaksi harmaahaikaraa ja vangitsivat niiden poikaset elävinä vuonna 1921. *Uusi Suomi* -lehdessä moitittiin moista toimintaa ”huonoksi kestiystävyydeksi”. Lehdessä päiviteltiin: ”Kysymme vain, miksi nämä ja monet muut harvinaiset linnut maassamme säännöllisesti ja säälimättä ammutaan.” (*Uusi Suomi* 6.7.1921)

Kuva 2. Harmaahaikara Magnus von Wrightin veljensä Wilhelm von Wrightin avustuksella kuvittamassa teoksessa *Svenska fåglar* vuodelta 1828.

Harmaahaikara rauhoitettiin vuoden 1923 luonnonsuojelulaissa, mutta siitä huolimatta Suomen alueelle liikkuneita yksilöitä päätyi jatkossakin kiväärin tähtäimeen. *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksen kirjoittajatkin toteavat vuonna 1963, että tätä ”huomiota herättävää ja oudoksuttua lintua” on meillä valittavan usein ammuttu.

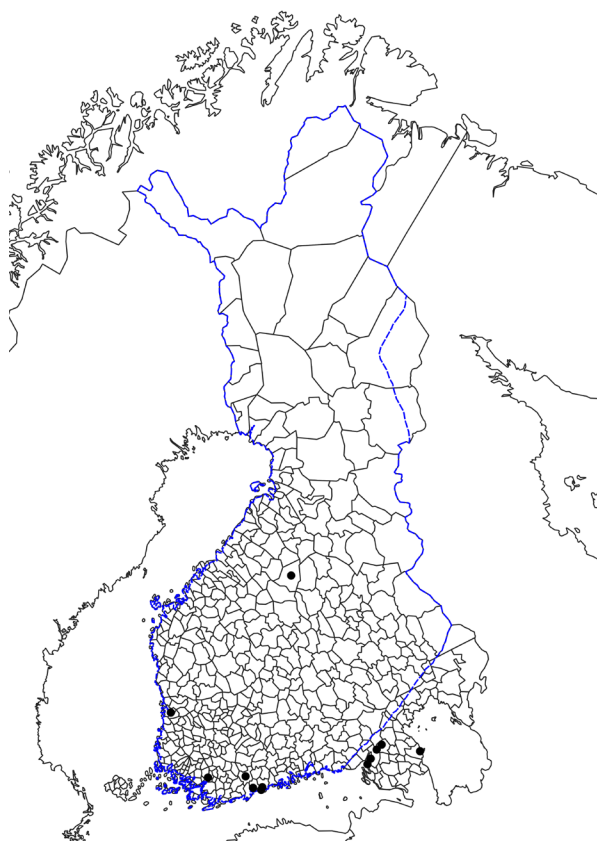
Kaarlo Eemeli Kivirikko listasi vuonna 1940 muutamia tarkkoja tietoja harmaahaikaran pesinnästä Suomessa. Hän kirjoitti:

Sittemmin tämä komea haikara alkaa näyttäytyä yhä useammin eteläisissä rannikkopitäjissä, mutta myös Karjalan kannaksella, Laatokan rannoilla, siellä täällä Pohjanlahden rannoilla ja kaukana sisämaassakin. (Kivirikko 1940)

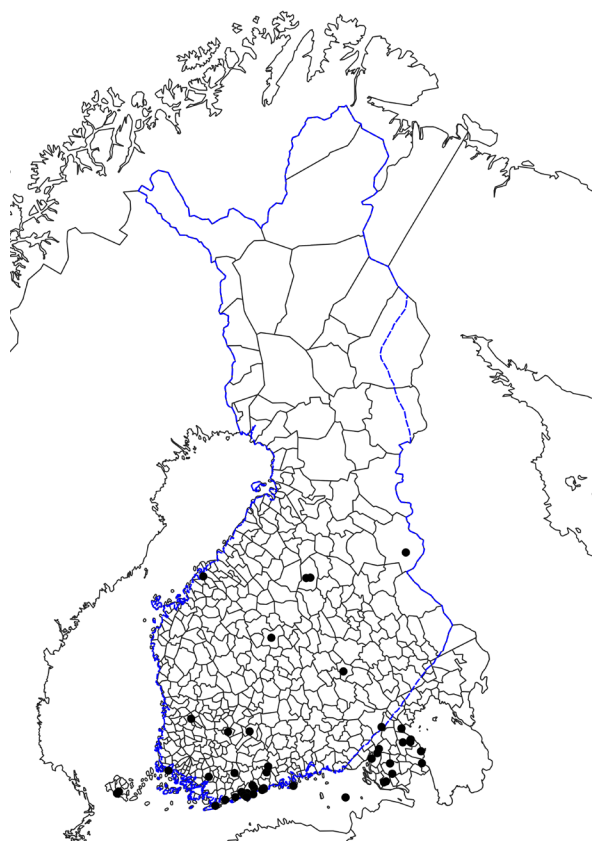
Pohjolan linnut värikuvin -teoksessa (1963) annetaan lukijalle tarkka kuvaus varmistetuista pesinnöistä sekä varteenotettavista epäilyistä. Lisäksi kirjoittajat antoivat tarkkoja tietoja pohjoisimmista havainnoista.

Keräämämme lehtiaineisto täydentää yksityiskohtaisuudellaan aikaisempia tietoja harmaahaikaran yleistymisestä Suomen alueella 1900-luvun alkupuolella ja puolivälissä. Kuten tämän lajiluvun lopussa olevat kartat kuvaavat, länsirannikolle ja yhä pohjoisemmas sijoittuneita havaintoja harmaahaikarasta julkaistiin lehdistössä koko ajan enemmän 1900-luvun kuluessa. Harmaahaikara alkoi yleistyä Suomessa 1980- ja 1990-lukujen jälkeen. Nykyään sitä tapaa suhteellisen usein Suomen eteläosissa jopa talviaikaan.

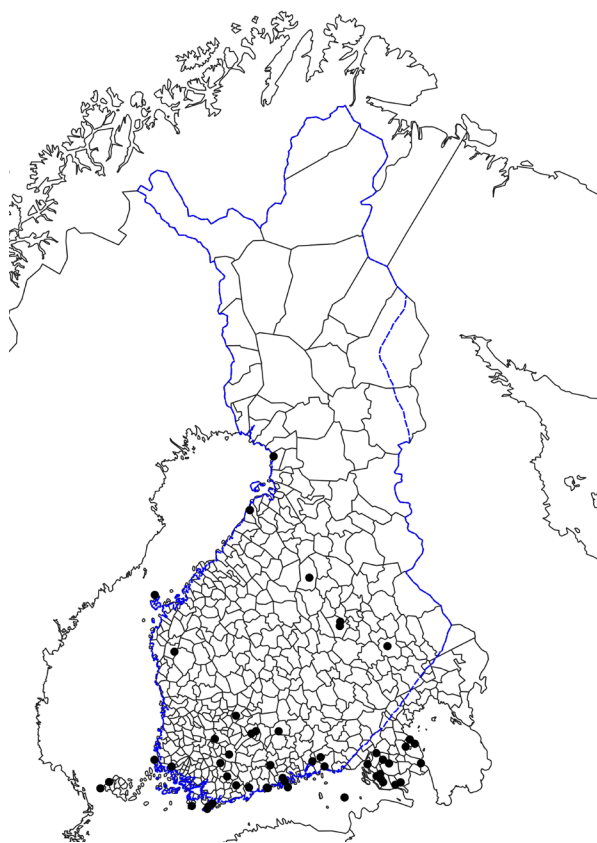
Harmaahaikarahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa ja Suomen Luonnossa 1800–1969.

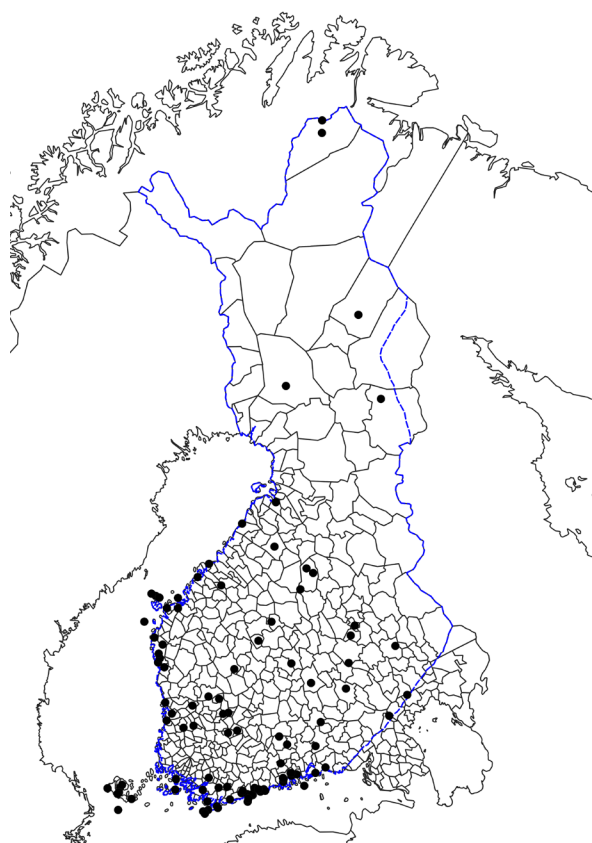
1820–1897

1901–1929

1930–1949

1950–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Harmaahaikaraa käsittelevää suomenkielistä aineistoa on kerätty Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta sekä *Luonnon Tutkija*- ja *Suomen Luonto* -lehdistä aikaväliltä 1800–1969 nimityksillä *harmaja haikara*, *harmaa haikara* ja *harmaahaikara*. Haut ruotsinkieliseen aineistoon on tehty nimitysten *grå-häger* ja *grå häger* eri taivutusmuodoilla. Harmaahaikarasta on käytetty myös nimityksiä *haikara* ja *häger*, mutta hakuja ei ole tehty näillä nimityksillä, koska lajin täsmentäminen olisi kuitenkin voinut olla haastavaa. Voi siis olla, että havaintokartoista on jäänyt pois jotain lehdistä haikara-nimityksellä julkaistuja havaintoja.

Kirjallisuus

- Bremmer, Jan. *Greek Religion and Culture, the Bible and the Ancient Near East*. Brill, Leiden 2008.
- Cocker, Mark ja Richard Mabey. *Birds Britannica*. Chatto & Windus, London 2005.
- Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.
- Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.
- Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.
- Lehikoinen, Esa, Risto Lemmetyinen, Timo Vuorisalo ja Mia Rönkä (toim.). *Suomen lintutiede 1828–1974*. Faros, Turku 2020.
- Wilkinson, Richard H. *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. Thames & Hudson, London 2003.
- Valkama, Jari, Ville Vepsäläinen ja Aleksi Lehikoinen. *Suomen III Lintuatlas*. Luonnontieteellinen keskusmuseo Luomus & Ympäristöministeriö 2011. <http://atlas3.lintuatlas.fi>. Viitattu 25.2.2025.

Kuvalähteet

- Kuva 1: Otto Latva. Harmaahaikara Friskalanlahdella Turussa. © Otto Latva.
- Kuva 2: Wright, Magnus von ja Wilhelm von Wright. *Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade*. C. von Schéele, Tukholma 1828. Kansalliskirjaston kokoelmat. CC 0 1.0. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe200901151058>

Hömötiainen

Poecile montanus

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

hömötiainen, metsätiainen, katajatiitinen, gråmes, nordisk mes, talltita

Hömötiainen on harmaa tiaislaji, jonka tunnistaa mustasta päälaesta ja valkoisista poskista. Hömötiainen pesimäkanta Suomessa on suorastaan romahtanut 2010-luvulla metsien monimuotoisuuden vähentyessä, mikä sai myös meidät kiinnittämään huomiota tähän tiaislajiin.

Vuonna 1843 belgialainen lintutieteilijä Michel Edmond de Selys-Longchamps havaitsi, että aiemmin vain yhtenä lajina pidetty *P. palustris* käsitti Skandinaviassa kaksi eri lajia

ja antoi toiselle nimeksi *P. borealis*. Asia herätti ornitologeissa mielipiteitä suuntaan ja toiseen. Ruotsalaiset ja norjalaiset lintutieteilijät kuitenkin olivat sitä mieltä, että lajeja tosiaan oli kaksi. Näin ollen *Nordens fåglar* -teoksesakin (1898) nämä lajit erotettiin toisistaan, ja ensimmäisestä eli nykyään suomenkieliseltä nimeltään viitatieisestä kirjoitettiin ruotsiksi nimellä kärrmes.

Koska nämä toisiaan suuresti muistuttavat lajit erotettiin toisistaan vasta 1800-lu-

Kuva 2. Taiteilija Bror Hallbergin kuvaus hömötiaisesta teoksen Svenska fåglar vuoden 1929 painoksesta.

vun puolivälissä, voisi olettaa, että vanhoissa Suomessa julkaistuissa sanoma- ja aikakauslehdissä lajien välillä ei vielä tehty aina eroa. Kirjallisuuden mukaan viitattaisiin ei oikeastaan esiintynyt Suomessa tuohon aikaan, eli on mahdollista, että ruotsinkieliset kärrmes-maininnat viittaisivat hömötiaiseen. Lajitekstin lopussa oleviin karttoihin ei ole varmuuden vuoksi kuitenkaan merkitty nimityksellä kärrmes julkaistuja havaintoja, eikä niitä joka tapauksessa olisikaan kuin muutama.

Varhaisiin lehdissä julkaistuihin hömötiaishavaintoihin kuuluu kirje, joka lähetettiin *Åbo Underrättelser* -lehdelle Kemiöstä vuonna 1898. Kirjeessä kerrottiin kevään saapumisesta sekä lintujen ruokkimisesta. Kirjoittajan mukaan hampunsiemenet olivat ”siivekkäiden ruokavieraiden” suurinta herkkua. Skarpbölen tilalla talviruokinnalla oli käynyt hömötiaisten lisäksi varpusia, talitiaisia, närhiä, töyhtötaisia, keltasirkkuja, peipposia, punatulkkuja, västäräkkejä, hippiäisiä ja pähkinänakkeleita. (*Åbo Underrättelser* 29.4.1895)

Hömötiaisen historia kietoutuu laajemmin pikkulintujen historiaan. Vuoden 1741 metsästysasetus määräsi ihmisiä hävittämään varpusia ja muita vahingollisia pikkulintuja hyötyajattelun nimissä. 1800-luvun loppupuolella pikkulinnut alettiin kuitenkin mieltää ihmisille hyödyllisiksi linnuiksi. Lintujen suojelun näkyvimpiä hahmoja oli Zacharias Topelius, joka perusti vuonna 1874 *Maj Förening* -nimisen yhdistyksen pikkulintujen

suojelua varten. Pikkulintujen suojelua toteutettiin käytännössä rakentamalla pesäpönttöjä ja ruokkimalla lintuja. Lintutieteilijä Kaarlo Eemeli Kivirikkokin kirjoitti *Suomen Eläinsuojeluyhdistyksen* julkaisemassa lehdessä puutarhojen hyödyllisistä linnuista, mukaan lukien hömötiaisen eli metsätiaisen, sekä pesäpönttöjen rakentamisesta: ”Jos siis tahdomme houkutella lintuja puutarhoihimme hyödyksi kasveille ja huviksi itsellemme, tulee meidän pitää huolta siitä, että kullakin lajilla on sopivia pesäpaikkoja runsaasti tarjolla.” (*Eläinten ystävä* 2–3/1928)

Hömötiaisen esiintyminen keräämäsämme lehtiaineistossa liittyy usein talviruokintaan eli niihin tilanteisiin, joissa tämän samoilla alueilla ympäri vuoden eläneen paikkalinnun elinpiiri on kohdannut ihmisen kanssa. Yleinen hömötiaisen esiintyminen lehtiaineistossa välillä ikään kuin sivuroolissa. Kun nimimerkki M. E. H. kirjoitti *Luonnon Ystävä* -lehdessä mustataiaisista Otto Wallénin puutarhassa, pääsivät näkyviin yleisemmätkin lintulaudan vieraat:

Tänäkin talvena vuorottelee mustataiaipari hra W:n salin ikkunan ruokalaudalla lukuisten hömö- ja talitiaisten kanssa. Yhtäaikaan eivät nimittäin mainitut sukulaiset sovi ruokailemaan. Pienuudestaan huolimatta karkottaa terävänokkainen mustatainen hömötiaisen ja kunnioittaapa sitä talitiaisenkin. Yhteisesti vihaavat he kotivarpusia, mitkä nekin joskus tuppautuvat tarjoilusta osallisiksi. (*Luonnon Ystävä* 2/1917)

Hömötiaisen on ollut yleinen tiaislaji Suomessa. Kaarlo Eemeli Kivirikkokin nimesi tämän pikkulinnun ”yleisimmäksi tiaislajiksi”. Vaa-

sa-lehdessä kirjoitettiin hömötiäisestä seuraa-
vasti: “Metsätiainen on meidän tavallisimpia
metsissä olevia tiaisia. Sen tapaa melkein joka
paikassa missä vain on puita tai pensaita. Met-
sätiainen ei ole lainkaan arka lintu, vaan lä-
hestyy ihmistä usein aivan käden ulottuville.”
(Vaasa 6.4.1937)

Kun ottaa huomioon, miten yleinen hö-
mötiainen on Suomessa ollut, siitä on julkaistu
varsin vähän havaintoja lehdistössä. Mahdol-
lisesti pieni, harmaa ja yleinen hömötiainen ei
kiinnittänyt erityisesti ihmisten huomiota ja
antanut aiheita julkaista havaintoja itsestään.

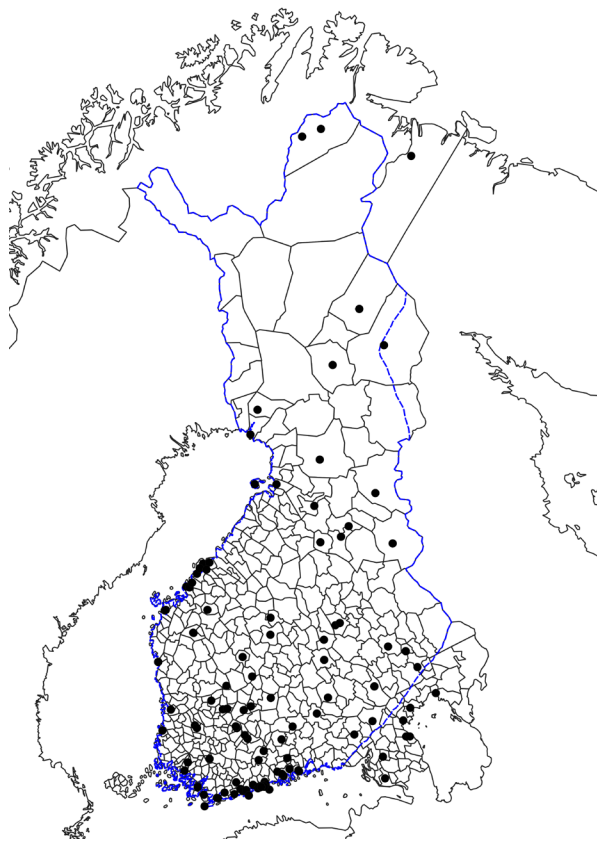
Luonnontutkijat ja -harrastajat tarkkai-
livat eri alueiden talvilintuja, ja hömötiäi-
nenkin tuli tällä tavalla havaituksi (*Luonnon*
Ystävä 3/1916). Järjestelmällisiä, suuremman
mittakaavan ja useampia luontoharrastajia
osallistaneita talvilintulaskentoja ryhdyttiin
järjestämään Suomessa 1900-luvun puoli-
välissä. Tämä muutos ja uusi systemaattinen
tapa tarkkailla ja kirjata ylös havaintoja näkyy
keräämässämme lehtiaineistossa. Sanomaleh-
det nimittäin julkaisivat talvilintulaskentojen
tuloksia, ja keräämässämme aineistossa on ha-
vaintoja erityisesti Helsingin kaupunkialueel-
la sekä länsirannikolla tehdyistä laskennoista.
Jälkimmäiseen vaikutti alueella lintuseura
Ostrobothnia Australis, jonka toiminta näkyi
erityisesti Vaasan ja Kristiinankaupungin seu-
dulla julkaistussa ruotsinkielisessä lehdistös-
sä. Laskentatuloksia julkaistiin välillä seuran
koko toiminta-alueelta, mikä on turhan suuri
karttaan merkittäväksi ja näin osa talvilintu-
laskennoissa tehdyistä havainnoista on jäänyt
pois lajitekstin lopusta löytyvistä kartoista.

Einari Merikallio arvioi hömötiäisen pe-
simäkannan suuruudeksi 1 400 000 paria

vuonna 1958. *Pohjolan linnut värikuvin*
-teoksessa (1963) viitataan tähän Merikallion
arvioon. Hömötiäisen kerrotaan pesivän koko
maassa. Laji oli Metsä-Lapissa harvalukuinen
ja Tunturi-Lapissa vielä harvinaisempi, mutta
siitä oli kuitenkin tehty useita havaintoja aivan
pohjoisessakin. Keräämässämme lehtiaineis-
tossa on havaintoja hömötiäisestä oikeastaan
kaikkialta Suomesta aivan pohjoisinta Lappia
lukuun ottamatta. Tämä kertoo kirjallisuudes-
sakin esitetystä hömötiäisen laajasta levinnei-
syydestä Suomen alueella, vaikka lehdissä jul-
kaistuja havaintoja ei määrällisesti ollutkaan
kovin paljon ainakaan suhteessa siihen, että
hömötiainen piti kuitenkin vielä 1960-luvulla
Pohjolan linnut värikuvin -teoksen kirjoitta-
misen aikaan hallussaan Suomen neljänneksi
runsaimman lintulajin titteliä. Teoksen kir-
joittajat kuitenkin välyttelivät mahdollisuut-
ta, että hömötiäiskannan voi odottaa vähene-
vän metsänhoidon tehostumisen myötä. Näin
oli käynyt jo vuonna 1938 Lammin pitäjässä.
Teoksessa kirjoitetaan: “Mutta mikäli uuden-
aikaiset metsänviljelymenetelmät yleistyvät,
on odotettavissa vielä paljon jyrkempi romah-
dus.”

Nykypäivästä käsin katsottuna tämä ar-
vio vaikuttaa käyneen toteen. Hömötiäisen
pesimäkanta on vähentynyt 2010-luvulla no-
peasti. Vielä vuonna 2010 hömötiainen luo-
kiteltiin elinvoimaiseksi lajiksi, mutta vuoden
2019 luokituksessa se sai jo erittäin uhanalai-
sen lajin leiman. Hömötiäiskannan ahdingon
syyksi on nimetty metsätalous. Hakkuualueet
ja nuori talousmetsä eivät tarjoa hyviä elin-
paikkoja pienelle linnulle, joka pesii lahoissa
lehtipuissa ja etsii talvisin ravintoa suurista
havupuista.

Hömötiaishavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Suomen Luonnossa ja Luonnon Tutkijassa 1800–1969.

1876–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Hömötiaista käsittelevää suomenkielistä aineistoa on kerätty Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 sekä lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija* suomenkielisillä nimityksillä *hömötiainen*, *metsätiainen* ja *katajatiitinen*, sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *gråmes*, *nordisk mes* ja *talltita*.

Kirjallisuus

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

‘Hömötiainen’. *Birdlife Suomi*.

<https://www.birdlife.fi/suojelu/lajit/uhanalaisuus/suomi/homotiainen/>. Viitattu 14.2.2025.

Lehikoinen, Esa, Risto Lemmetyinen, Timo Vuorisalo ja Mia Rönkä (toim.). *Suomen Lintutiede 1828–1974*. Faros, Turku 2020.

Lähdesmäki, Heta ja Petri Paju. ‘Ihmisten ja pikkulintujen teknologisia yhteenkietoutumia –pohdintoja linnunpöytä ja sen käyttäjien historiasta’. Teoksessa *Turun romantikko. Esseitä Hannu Salmelle*. Toim. Juhana Saarelainen, Heli Rantala, Petri Paju ja Mila Oiva. Turun yliopisto, Turku 2021, 111–122.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940

Kolthoff, Gustaf ja L. A. Jägerskiöld. *Nordens fåglar*. F. & G. Feijers Bokförlagsaktiebolag, Stockholm 1898.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Hömötiainen. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Wright, Magnus von ja Willhelm von Wright. *Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade*. Digitoitu teoksen vuoden 1929 painoksesta. Rawpixel.com. CC BY 4.0. <https://flic.kr/p/28fFv1L>

Kattohaikara

Ciconia ciconia

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

kattohaikara, valkea tuonenkurki,
vit stork, hvit stork

Kattohaikara on suurikokoinen komea lintu, jonka tunnistaa mustavalkoisesti värityksestä sekä punaisesta nokasta ja jaloista. Kirjallisuuden (Kolthoff ja Jägerskiöld 1898; Kivirikko 1940) mukaan kattohaikara on pidetty lintu, siellä missä se pesii. Se rakentaa pesänsä ihmisasuntojen katonharjalle ja kuljeskelee rauhassa kotieläinten ja ihmisten joukossa. Kattohaikaroita pesi 1800-luvulla Etelä-Ruotsissa erityisesti Skånessa, ja paikalliset maanviljelijät asettivat kärrynpyöriä katoilleen paikoiksi, joihin kattohaikaroiden oli helpompi rakentaa

pesänsä. Kattohaikaran uskottiin tuovan onnea taloon.

Oscar Behm kirjoitti vuonna 1933 *Hufvudstadsbladet*-lehdessä kattohaikaroista. Hänen mukaansa kattohaikara tavattiin Suomen alueella jo vuonna 1825, kun yksi lintu havaittiin Eriksnäsin tilalla Sipoonlahdella. Samoihin aikoihin kattohaikaroita havaittiin Viikin latokartanolla Helsingissä, Tuusulanlahdella ja Kulloon kartanon mailla Porvoossa. Behmin mukaan ne olivat varsin yleisiä Suomen alueella 1840–1870-luvuilla mutta sitten vä-

Kuva 2. Taitelijoiden Magnus ja Wilhelm von Wrightin kuvaus kattohaikarasta teoksessa Svenska fåglar aikaväliltä 1828–1838.

Varhaisimmat keräämässämme lehtiaineistossa julkaistut havainnot kertovat ammutuista ja tieteellisten seurojen kokoelmiin lahjoitetuista yksilöistä. Varsin varhainen maininta on peräti vuodelta 1847, jolloin *Helsingfors Tidningar* -lehdessä julkaistiin maininta, että *Sälskapet för Finks Zoologi och Botanik* -seuran kokoelmassa oli Porvoossa ammuttu kattohaikara (*Helsingfors Tidningar* 16.6.1847). Kyseessä oli varmasti sama vuonna 1843 ammuttu yksilö, jonka Melakin mainitsee.

Kattohaikaraa käsittelevistä uutisista on tulkittavissa, että lintu ei tosiaan ollut Suomessa tyyppilinen vieras, vaan herätti tänne ilmaantuessaan huomiota.

Viipurissa julkaistu lehti *Maakansa* kertoi harvinaisesta vieraasta seuraavasti:

T.k. 14 p. ampui tal. poika Vilho Utter Viip. pit. Ihantalassa suuren ja oudon linnun, joka tietosanakirjan avulla todettiin tuonenkurjeksi. Lintu oli väriltään valkea, jalat ja nokka punertavat ja niin iso, että siipien kärkien väli oli 215 sm. ja nokasta pyrstöön 130 sm. – Mitkä syyt lienevät vaikuttaneet tämän afrikanlaisen vieraan lähtemään näin kohtalokkaasti päättyneelle retkelle. (*Maakansa* 17.5.1936)

henivät. (*Hufvudstadsbladet* 14.5.1933) Tämä tieto vaikuttaa olevan ristiriidassa Aukusti Juhana Melan (1882) sekä myöhemmin Kaarlo Eemeli Kivirikon (1940) antamien tietojen kanssa. Molemmat mainitsivat varhaisimpana havaintona Porvoossa vuonna 1843 ammutun kattohaikaran, eivätkä he ilmaise, että kattohaikara olisi ollut mitenkään yleisempi Suomessa 1800-luvun puolivälissä kuin myöhemmin. *Hufvudstadsbladetissa* 1930-luvulla julkaistut havaintotiedot on näiden ristiriitaisuuksien takia jätetty pois lajitekstin lopussa esitetyistä kartoista.

Kattohaikaraa on tavattu vain vierailevana lintuna Suomen alueella tarkastelemallamme ajanjaksolla, vaikka Kivirikko (1940) aavis-teli, että se voisi mahdollisesti kotiutua myös Suomeen. Keräämässämme lehtiaineistossa on löydettävissä jonkin verran havaintoja kattohaikarasta, jotka kuvaavat tänne päätyneitä yksittäisiä tai muutaman linnun parvia.

Lainaus kuvaa hyvin sitä, että kattohaikara oli niin vieras paikallisille ihmisille, että heidän oli turvauduttava kirjaan tunnistaakseen linnun. Toinen oiva esimerkki on Vihannissa ammuttu kattohaikara, joka sekoitettiin

ensin harvinaiseen mutta Suomessa kuitenkin yleisempään harmaahaikaraan (*Kaleva* 24.5.1932).

Suomalaisessa lehdistössä seikkailivat myös Korkeasaarella pidetyt kattohaikarat. Uutisen mukaan Korkeasaaren kattohaikara oli useampana vuonna tavannut lennellä Helsingin kattojen yllä kolmesta neljään kilometrin säteellä Korkeasaaresta. Kerran lintu oli lentänyt Sörnäisiin ja tepastellut teurastuslaitoksen ovista sisään, josta lintu oli noudettu moottoriveneellä takaisin Korkeasaareen. Korkeasaaren kattohaikaran siivet leikattiin aika ajoin, mutta syyskesällä nopeamman sulkien kasvun aikaan lintu pääsi lentämään seikkailuilleen. (*Uusi Suomi* 27.10.1950) Rohkean kattohaikaran retket päättyivät lopulta onnettomasti, kun se joutui mukiloiduksi ja näin tapetuksi Helsingin Herttoniemessä (*Uusi Suomi* 14.12.1951).

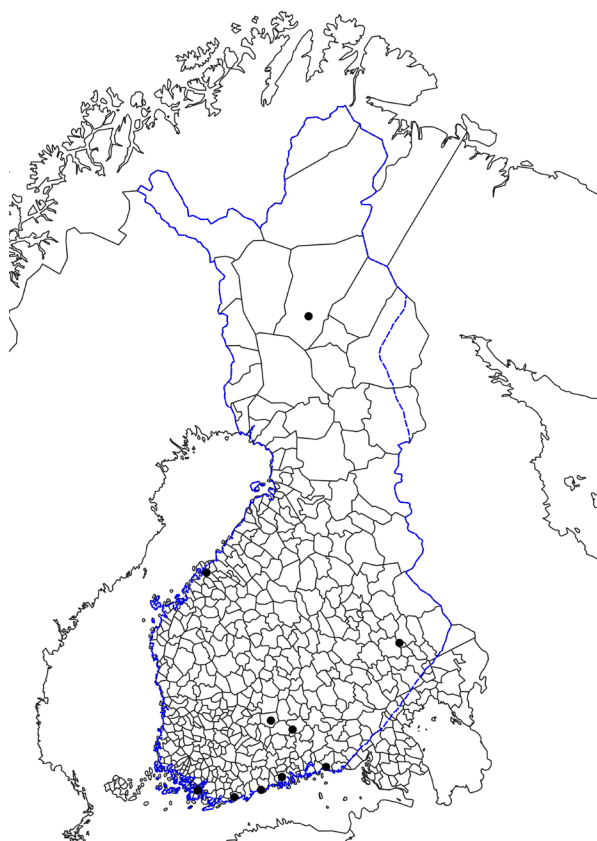
Oscar Behm kirjoitti *Hufvudstadsbladetissa* julkaistussa kirjoituksessaan huolestuneesti siitä, että kattohaikarakanta on vähentynyt voimakkaasti Skånessa, jossa se oli vielä 1800-luvun lopulla suhteellisen runsas pesimälintu. Sama on käynyt kattohaikaran kannalle Tanskassa ja pohjoisessa Saksassa. Syyksi arveltiin maiden kuivausta, vanhojen olkikattojen vaihtamista peltikattoihin, lintujen törmäämistä sähköjohtoihin sekä hyönteismyrk-

kyjen käyttöä. (*Hufvudstadsbladet* 14.5.1933) Kivirikkokin (1940) huomioi kattohaikaran harvinaistuneen niin Ruotsissa kuin Etelä- ja Keski-Euroopan maissa. Kattohaikaroiden vähenemisestä kirjoitettiin parikymmentä vuotta myöhemmin myös *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksessa (1963). Kirjoittajien mukaan kanta oli toisaalta vahvistunut Virossa.

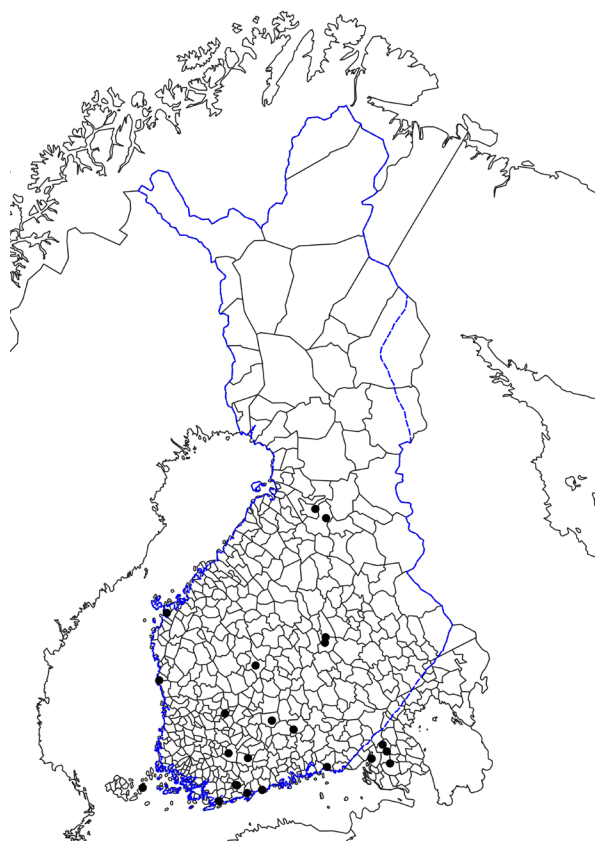
Suurin osa keräämässämme lehtiaineistossa julkaistuja kattohaikarahavainnoista ajoittuu 1960-luvulle. Useammista havainnoista välittyy kuva rohkeasta ja ihmiseen totuneesta linnusta. "Nivalaan saapunut haikara on hyvin kesy. Se ei paljoakaan välitä lehmistä eikä traktoreista", kirjoitettiin *Suomen Sosialidemokraatti* -lehdessä (*Suomen Sosialidemokraatti* 3.6.1962). *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksessa kasvanutta kattohaikarahavaintojen määrää selitetään ennen kaikkea havainnoitsijoiden määrän kasvulla aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna.

Nykyään kattohaikara on Suomessa lähinnä vieraileva laji. Täällä havaitut kattohaikarat ovat todennäköisesti nuoria yksilöitä, jotka ovat peräisin Virosta. Tiettävästi ensimmäisen kerran kattohaikara pesi Suomessa Koskella vuonna 2015, mutta asiantuntijat epäilivät, että lintu tuskin vakiintuu pesimälajistoomme.

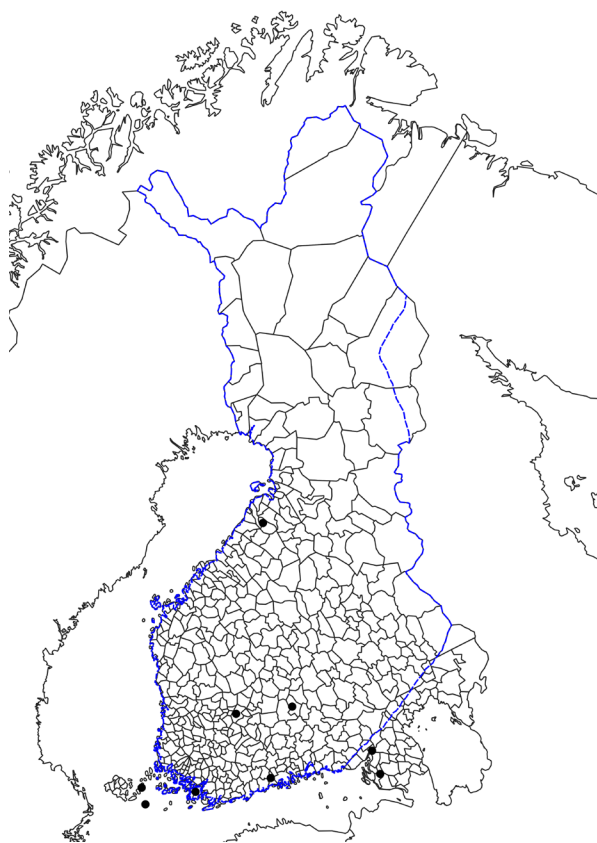
Kattohaikarahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa ja Suomen Luonnossa 1800–1969.

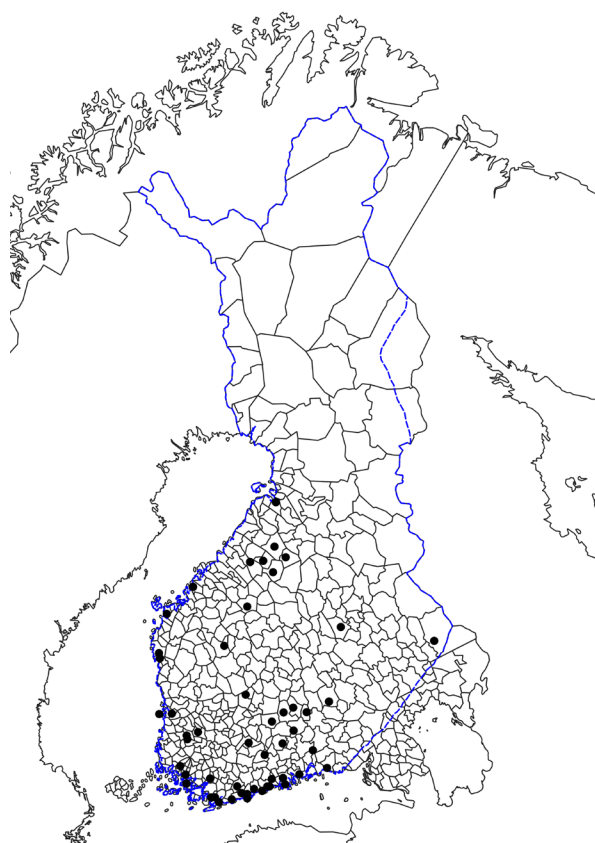
1843–1898

1902–1926

1931–1946

1951–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Kattohaikaraa käsittelevää aineistoa on kerätty Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta sekä *Luonnon Tutkija*- ja *Suomen Luonto* -lehdistä aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *kattohaikara* ja *tuonenkurki* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *vit stork* ja *hvit stork*.

Kirjallisuus

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Kolthoff, Gustaf ja L. A. Jägerskiöld. *Nordens fåglar*. F. & G. Feijers Bokförlagsaktiebolag, Stockholm 1898.

Koskimies, Pertti. 'Kattohaikaran pesintä on levittäytymisyrittä'. *Suomen Luonto* 22.6.2015.
<https://suomenluonto.fi/uutiset/kattohaikaran-pesinta-on-levittaytymisyrittys/> Viitattu 25.5.2025.

Mela, Aukusti Juhana. *Vertebrata fennica. Suomen luurangoiset, eli luonnontieteellisen Suomen luurangois-eläimistö*. K. E. Holm, Helsinki 1882.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Kattohaikara. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Wright, Magnus von ja Willhelm von Wright. *Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade*. Digitoitu teoksen vuoden 1929 painoksesta. Rawpixel.com. CC BY 4.0. <https://flic.kr/p/27eueDb>

Kaulushaikara

Botaurus stellaris

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä
kaulushaikara, rördrom

Kaulushaikara on taitava piilottelija, jonka mylvintää muistuttavan äänen voi kuulla ruovikkoisissa lahdissa keväisin ja kesäisin. Ruskeansävyinen mustaviiruinen höyhenpeite naamioi linnun täydellisesti pitkien ruokojen joukkoon. Kaulushaikara on kirjallisuuden mukaan levittäytynyt Suomeen 1800-luvun jälkipuoliskolla. Suomen nykyiseltä alueelta ensimmäiset havainnot on tehty Tuusniemellä vuonna 1848 sekä Kymijoen suulta 1850-luvulla. Kaulushaikara pesi Kaarlo Eemeli Kivirikon mukaan (1940) Suomen entisellä alueella Karjalan kannaksella Heinjoen ja Muolaan

pitäjissä ja Antrean pitäjässä, jossa se tavattiin ensimmäisen kerran vuonna 1878.

Oskari Hynén kuvasi *Luonnon Ystävä* -lehdessä vuonna 1902 kaulushaikaran ilmaantumista Vuoksen rannalle Savilahteen Antreassa. “Oli kaunis suvi-ilta toukokuun lopulla v. 1878”, Hydén aloitti kirjoituksensa. Hän kuvasi, kuinka paikalliset ihmiset havahduivat kuuntelemaan kummallista kumeara ääntä, joka tunkeutui myöhäiskevään yössä talojen sisälle asti. Pelloissaan kyläläiset ennustivat maailmanloppua, ja Raamatusta he löysivät vastauksen: “Antikristushan se on,

joka ennen maailman loppua niin pahaa meteliä pitää.” Lopulta jahtivouti päätti järjestää jahdin, ja lahden pohjukkaan asetettiin verkot, ja miehet rivissä kulkivat kohti verkkoja saartaen kaislikossa mylvi-vineen olennon. Lopulta kaksi kaulushaikaraa lähti lentoon piilostaan ruovikosta. (*Luonnon Ystävä* 1/1902)

Oskari Hynénin kuvauksessa korostuu kansan taikauskoisuus ja pelko uutta, kummallista ääntä kohtaan. Toisesta laista tarinaa maalailtiin kaulushaikaran ilmaantumisesta Sortavalan viereiseen Airanteen järveen vuosisadan lopussa. *Laatokka*-lehden lähetetyssä kirjoituksessa kuvattiin, että paikalliset asukkaat olivat ”kummeksineet tuota omituista ääntä, sillä luultavasti ei Sortawalassa ole sitä vielä ennen kuultukaan.” (*Laatokka* 11.6.1898) Kuitenkin ihmisten suhtautuminen outoon ääneen haki yhtymäkohtia paljon arkipäiväisemmistä ilmiöistä kuin maailmanlopusta:

Tawatessani erään kaupunkilaisen Airanteen rannalla ja huomautettuani häntä tuosta linnun laulusta, ei se ollut hänessä mitään huomiota herättänyt, vaikka sen kyllä oli kuullutkin, hän kun luuli että leh-mät Airanteen takana mölyävät, sillä leh-män ääntä mainitun linnun ääni pikemmin muistuttaakin, kuin minkään linnun. (*Laatokka* 11.6.1898)

Joroisiin Pohjois-Savoon kaulushaikara ilmaantui keräämämme lehtiaineiston perusteella kaksikymmentä vuotta myöhemmin. Kuvaus paikallisten ihmisten ja linnun kohtaamisesta muistuttaa kertomusta kaulushaikaran saapumisesta Antreaan. Joroisissa asuneet ihmiset olivat olleet ”kauhun vallassa” kuullessaan kaulushaikaran äänen. Tätä taitavaa ruovikkoon naamioitujaa oli peräti kuusi tuntia jahdattu Joroisissa mutta tuloksetta. *Uusi Suo-*

Kuva 2. Taitelija Bror Hallbergin kuvaus kaulushaikarasta teoksen Svenska fåglar vuoden 1929 painoksesta.

mi-lehden mukaan paikalliset pitivät olentoa kummituksena (*Uusi Suomi* 16.7.1920), mutta *Warkauden lehti* antoi ymmärtää, että ensisäikähdyksen jälkeen arveltiin äänen aiheuttajan kuitenkin olevan kaulushaikara (*Warkauden Lehti* 29.5.1920). Äänensä takia lintu on saanut Vuoksen seudulla nimityksiä kuten ”pirunlintu”, ”wurruttaja”, ”päristäjähaikara” ja ”tynnyrilintu” (*Warkauden lehti* 5.6.1920). Joroisten kaulushaikarasta E. W. Suomalainen raportoi myös *Luonnon Ystävä* -lehdessä (6/1920).

Keräämässämme lehtiaineistossa löytämämme kaulushaikarahavainnot ovat yhte-neväisiä Kivirikon antamiin tietoihin lajin levinneisyydestä ja yleistymisestä Suomessa. Lehdissä korostuvat sotien jälkeen Neuvostoliitolle luovutetut Karjalan alueet, joihin kuului esimerkiksi Äyräpäänjärvi, jonka linnustosta kaulushaikara eli ”tönölintu” mukaan

lukien lintutieteilijä Einari Merikallio kirjoitti kirjan vuonna 1929.

Kaulushaikaran yleistymisen jatkui hiljaisempien vuosien jälkeen Suomessa 1950-luvulla. *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksessa (1963) nimetään useita kaulushaikaran vakituisia elinpaikkoja Etelä-Suomesta. Keräämäämme lehtiaineistosta välittyy kuva siitä, miten lintuharrastajat ottivat mieluusti kaulushaikaran osaksi lintuvesien vakituista lajikirjoa. *Kansan Uutisten* mukaan kaulushaikara kuului Helsingin Iso-Huopalahden ”hauskimpiin” yölintuihin (*Kansan Uutiset* 25.4.1958), ja sen kuvattiin saaneen ”vankan jalansijan” Helsingin lähilahtien pesimälinnustossa (*Ilta-Sanomat* 29.3.1963).

Laji rauhoitettiin luonnonsuojelulaissa vuonna 1923, mutta kaulushaikaraa on kuitenkin kirjallisuuden mukaan ammuttu usein sorsastuksen yhteydessä niin vahingossa kuin tahallaan. Kirjallisuudessa tunnettu ja keräämäämme lehtiaineistossa julkaistu pohjoisin kaulushaikarahavainto tarkastelemaltamme ajanjaksolta kertoo ammutusta kaulushaikarasta vuonna 1964. Nuoret linnustajat olivat

sekoittaneet kaulushaikaran lennossa kana-haukkaan ja ampuneet sen. Huomattuaan erehdyksensä he toimittivat linnun paikallisen koulun rehtorille, joka totesi oudon ja ilmeisesti noin pohjoisessa ensi kertaa tavatun linnun kaulushaikaraksi. (*Uusi Suomi* 31.8.1963)

Vuonna 1964 kaulushaikaran ja metsästäjien kohtaaminen Mikkeliissä johti kuitenkin linnun pelastumiseen. Uutisen mukaan kaulushaikara törmäsi sähköjohtoihin järvellä Mikkelin kaupungin lähellä. Paikalliset metsästäjät sattuivat paikalle ja poimivat Saimaaseen pudonneen ”oudon linnun” veneeseensä. He siirsivät kaulushaikaran saunaan, josta viranomaiset noutivat linnun hoiviinsa. Lintu sai tilapäisen majapaikan Liikkuvan Poliisin Mikkelin toimistosta. Uutisen mukaan kaulushaikara oli loukannut jalkansa, mutta syönyt hyvällä ruokahalulla sille tarjottuja muikkujen sisälmyksiä. (*Länsi-Savo* 3.9.1964)

Kaulushaikara vaikuttaa kotiutuneen Suomeen varsin hyvin, ja sen pesimäalueet ovat laajentuneet 1980-luvun jälkeen. Nykyään laji luokitellaan Suomessa elinvoimaiseksi.

Hakusanat

Kaulushaikaraa käsittelevää aineistoa on kerätty Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta sekä *Luonnon Tutkija*- ja *Suomen Luonto* -lehdistä aikaväliltä 1800–1969 suomenkielillä nimityksellä *kaulushaikara* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *rördrom*.

Kirjallisuus

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

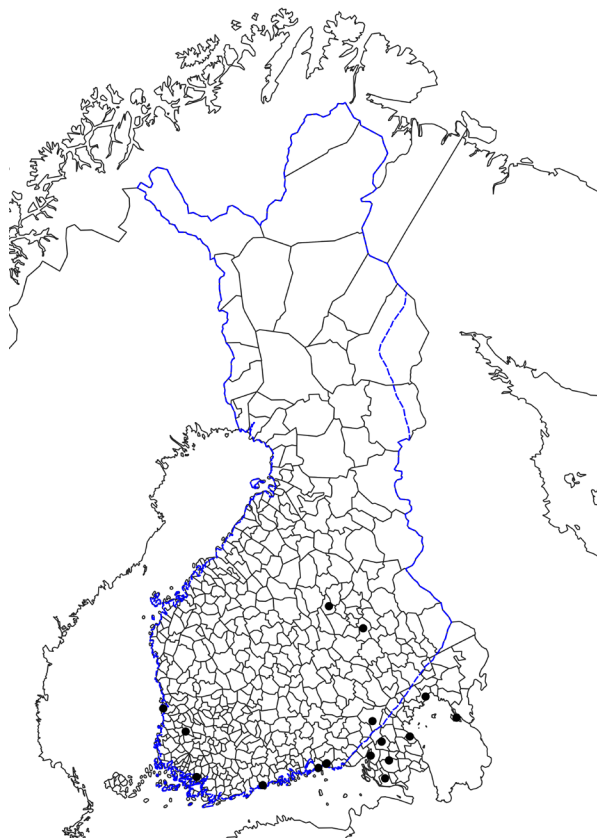
Valkama, Jari, Ville Vepsäläinen ja Aleksi Lehikoinen. *Suomen III Lintuatlas*. Luonnontieteellinen keskusmuseo Luomus & ympäristöministeriö 2011. <http://atlas3.lintuatlas.fi>. Viitattu 28.2.2025.

Kuvalähteet

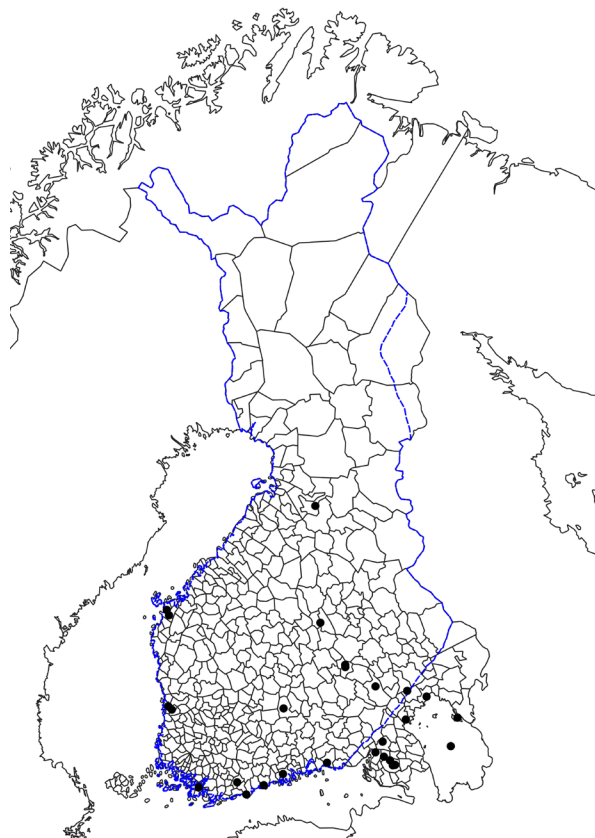
Kuva 1: Hannu Salmi. Kaulushaikara. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Wright, Magnus von ja Wilhelm von Wright. *Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade*. Digitoitu teoksen vuoden 1929 painoksesta. Rawpixel.com. CC BY 4.0. <https://flic.kr/p/28jVSgZ>

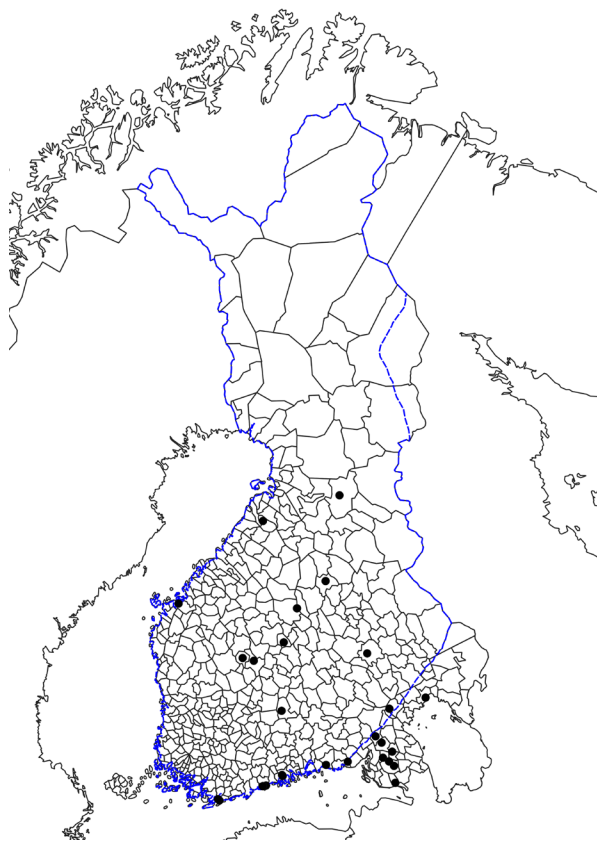
Kaulushaikarahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa ja Suomen Luonnossa 1800–1969.

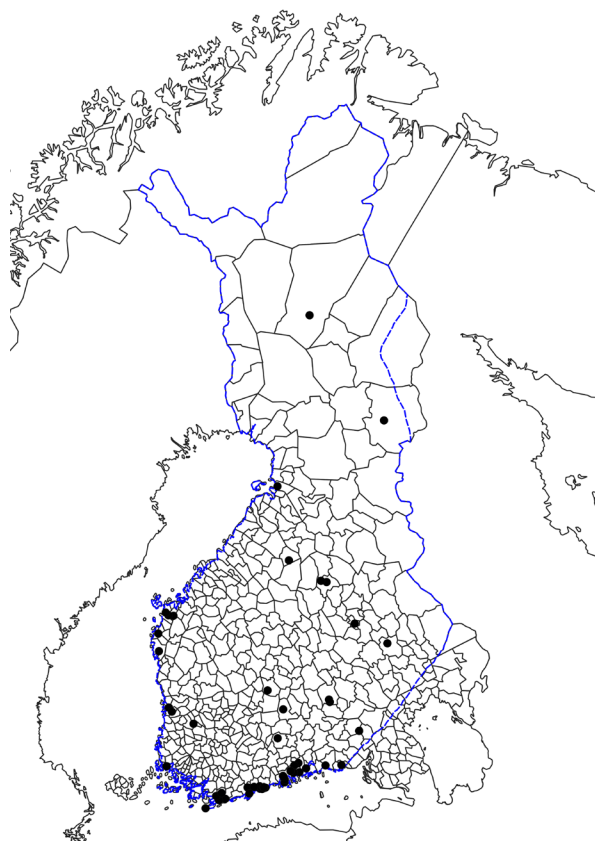
1848–1899

1900–1929

1930–1949

1950–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kuningas- kalastaja

Alcedo atthis

Teksti: Aino Jämsä

*Aineistonkeruu: Aino Jämsä
ja Emilia Morfin Venäläinen*

Kuningaskalastaja on sähkölintujen lahkoon kuuluva lyhyt ja pitkänokkainen lintu, jonka höyhenpeite säihkyi turkoosinsinisen ja punaruskean väreissä. Se saalistaa pieniä kaloja virtaavissa joissa. Ensimmäinen kirjattu havainto kuningaskalastajasta Suomen alueella tehtiin Helsingissä Puotilan tilalla. *Uusi Suometar* uutisoi siitä seuraavasti:

Jäälintu, Acedo ispida, huomattiin, kuten Hbl tietää, t. k:n 25 p:nä Botbyn tilalla

Lajista käytettyjä nimityksiä

kuningaskalastaja, jäälintu, kungsfiskare, isfågel

Helsingin pitäjässä. Lintu, joka on vähän suurempi kotiwarpusta, tunnetaan pitkästä nokastaan sekä selän ja pyrstön kauniista siniwihreästä väristä. Tätä lintua ei ennen liene tawattu Suomessa. (*Uusi Suometar* 29.8.1899)

Tämä havainto harvinaisesta ja Suomessa todennäköisesti ennennäkemättömästä linnusta kiersi laajasti niin suomen- kuin ruotsinkielisessä lehdistössä. Tämän jälkeen kuningaska-

Kuva 2. Ruotsalaisen taiteilijan Magnus Körnerin käsin väritetty litografia kuningaskalastajasta vuosilta 1832–1840.

lastajasta alettiin julkaista lisää yksittäisiä havaintoja. Vuonna 1904 kunnanlääkäri Hugo Ståhlberg havaitsi linnun Vaunnaskosken rannalla. “Havainnot ovat aivan varmat”, lopetti hän painokkaasti *Luonnon Ystävä* -lehteen lähettämänsä tiedonannon. (*Luonnon Ystävä* 6–8/1904) Kymmenen vuotta myöhemmin nimimerkki “Oriolus” kertoi *Hufvudstadsbladet*-lehdessä kuningaskalastajasta, jonka hän oli ystävineen havainnut joella Siuntiossa (*Hufvudstadsbladet* 20.9.1914). Vuonna 1915 uutisoitiin jo kahdesta havainnoista. Kuningaskalastaja löydettiin kuolleen jältä Rauman sahan edestä (*Länsi Suomi* 12.1.1915) ja havaittiin Tammissaarella Åminneforsissa (*Västra Nyland* 21.1.1915). Kuningaskalastajahavainnot saivat varsin runsaasti lehdistöhuomiota, ja esimerkiksi Rauman sahan luota kuolleenä löytyneestä kuningaskalastajasta julkaistiin uutisia yli 20 lehdessä. Kaarlo Eemeli Kivirikko on dokumentoinut teokseensa *Suomen Selkärankaiset* (1940) samat havainnot, jotka löysimme keräämästämme lehtiaineistosta 1900-luvun alkupuolelta.

Pohjolan linnut värikuvin -teoksen (1963) mukaan kuningaskalastajahavaintojen määrä on kasvanut vuosikymmenten aikana. Kirjoittajat ovat määritelleet havainnot linnun pesimisen ja jatkuvan oleskelun perusteella. Kuningaskalastajan yleistyminen Suomessa heijastui myös lehdistöön. Olemme löytäneet keräämästämme lehtiaineistosta useampia kuningaskalastajahavaintoja 1950- ja 1960-luvuilta. Tekstin lopusta löytyvissä kartoissa on esitetty yksittäisetkin, linnun hetkellisestä oleskelusta paikalla kertovat havainnot.

Värikäs ja virtaavien vesien paikoilla kalastava lintu on herättänyt havainnoitsi-

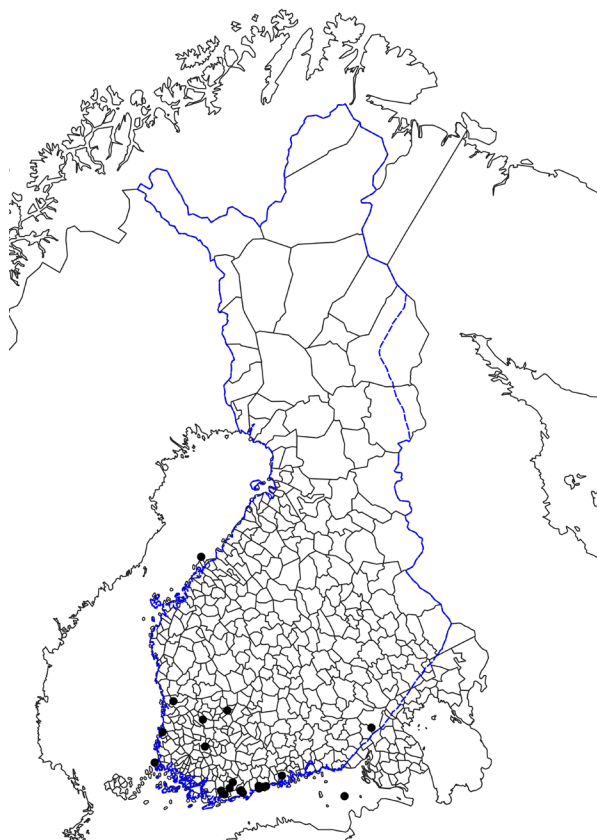

joissaan ihastusta vuosikymmenestä toiseen. Kuningaskalastaja on kirvoittanut ylistäviä sanoja suomalaisen talven harmautta vasten loistaneesta höyhenpuvustaan (*Helsingin Sanomat* 5.12.1960) sekä vertauskuvia sudenkorrennoista (*Hufvudstadsbladet* 20.9.1914) jalokiviin:

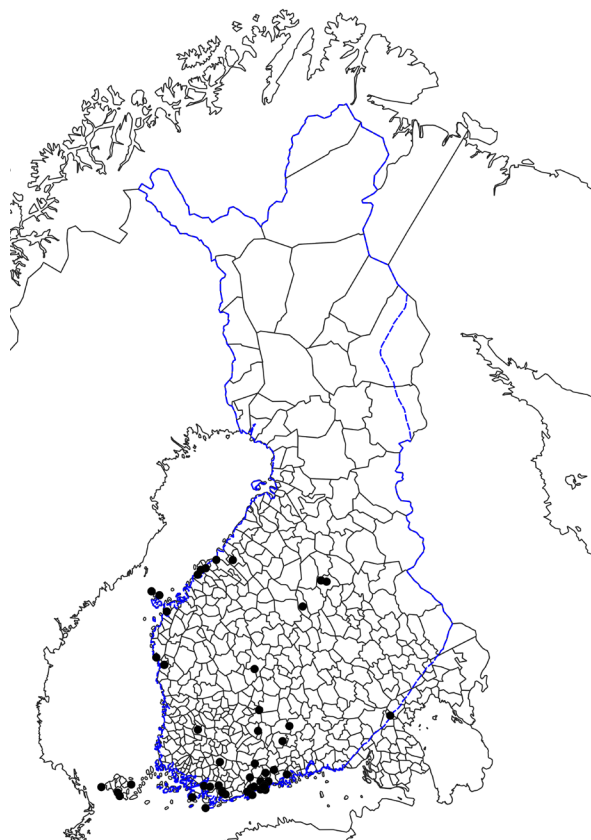
“Kuin kaikissa sateenkaaren väreissä kimalteleva jalokivi” oli Perniössä olevan Mathildedalin rautatehtaan työläisten mielestä pienikokoinen lintu, jonka salamannopeaa syöksähtelyä vedenpinnan yläpuolella he saivat ihailla koko syyskuun ajan. (*Ilta-Sanomat* 27.10.1953)

Kuningaskalastaja luokitellaan Suomessa äärimmäisen uhanalaiseksi linnuksi, jota pesii täällä 5–30 paria. Pakkastalvet haastavat lajin talvehtimista täällä levinneisyysalueensa pohjoisreunassa, koska se tarvitsee talvehtiakseen sulana pysyvää sopivaa puroa, josta löytyy pikkukaloja ja reunoilta veden ylle kaartuvia oksia saalistuspaikoiksi.

Kuningaskalastajahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* ja *Suomen Luonnossa* 1800–1969.

1899–1949

1950–1968

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Kuningaskalastajaa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *kuningaskalastaja* ja *jäälintu* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *kungsfiskare* ja *isfågel*. Ruotsinkieliset nimitykset on haettu sanojen eri taivutusmuodoin. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Kirjallisuus

Aintila, Aki. 'Kuningaskalastaja – *Alcedo atthis*'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.29860/biology>. Viitattu 14.2.2025.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Kuvalähteet

Kuva 1. Caroline Legg. Kingfisher (F) - *Alcedo atthis*, 2024. CC BY 2.0. <https://flic.kr/p/2qvds6U>

Kuva 2. Magnus Körner. Isfogel. 1832–1840. Lund University Library (ALVIN Digital Kulturarv). Public Domain. <https://tinyurl.com/32mkefpf>

Laulujoutsen

Cygnus cygnus

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

joutsen, jouhten, laulujoutsen, iso joutsen, svan, sångsvan

Laulujoutsen on suurikokoinen valkoinen sorsalintu, jolle tunnusomainen ääni on syvä, trumpettimainen toivotus. Joutsenen ja ihmisen esihistoriaan ulottuvasta jaetusta menneisyydestä on löydettävissä jälkiä esimerkiksi Karjalan alueen kalliomaalauksista. Nimitys joutsen oli käytössä suomen kielessä jo esikirjallisina aikoina. Myös laulujoutsenten pyynnillä on pitkä historia Suomen alueella. Siitä on tallentunut kirjallisia kuvauksia Turun Akatemiassa 1600- ja 1700-luvuilla kirjoitetuihin lintutieteellisiin väitöskirjoihin. Ihmiset tunsivat joutsenten muuttomatkoillaan

suosimat levähdyspaikat ja asettivat niihin pyyntirautoja odottamaan saapuvia lintuja. Joutsenen lihaa syötiin ja sitä käytettiin lääkinäkin. Myös linnun untuvaa, sulkia ja höyheniä hyödynnettiin esimerkiksi kynien, pölyhuiskujen ja tyynyjen raaka-aineena.

Sanomalehdistö alkoi laajentua Suomesa 1800-luvulla, joten se voi lähteenä valottaa ihmisen ja joutsenen jaettua menneisyyttä tuolta vuosisadalta eteenpäin. Valitessamme hakusanoja huomasimme, että kerätäksemme lehtiaineistosta havaintoja laulujoutsenesta on haku tehtävä hakusanalla ”joutsen”. Kaarlo

Eemeli Kivirikko kirjoitti vuonna 1940 laulujoutsenesta niin ikään nimityksellä joutsen. Se on myös nimitys, jonka *Vanamo-seuran* asettama nimeämistoimikunta vakiinnutti laulujoutsenelle vuonna 1949 (*Luonnon Tutkija* 3/1950). Laulujoutsenesta puhuttiin usein siis vain joutsenena. Sanahaku sanalla ”joutsen” Kansalliskirjaston digitoimiin sanoma- ja aikakauslehtiin antaa kuitenkin jo suomeksi yksinään yli sata tuhatta hakuosumaa. *Fauna et Flora Fennica* -hankkeessa olemme keränneet joutsenesta aineistoa vain 1800-luvulta sekä suomen- että ruotsinkielisistä lehdistä.

Lehtiaineistosta keräämiämme havaintoja tarkasteltaessa on huomioitava se, että 1800-luvun ihmiset eivät välttämättä tehneet eroa laulujoutsenen ja muiden joutsenlajien välille. Toisaalta nykyään erityisesti Lounais- ja Länsi-Suomen rannikkoseudulla runsaasti esiintyvä kyhmyjoutsen yleistyi Suomessa vasta 1900-luvulla. Ensimmäinen tiedossa oleva pesintä on Ahvenanmaalta vuodelta 1934. Kyhmyjoutsenen harvinaisuutta Suomessa 1800-luvulla kuvaa osuvasti professori Johan Axel Palménin tiedonanto *Luonnon Ystävä* -lehdelle. Hän ilmoitti, että seitsemän kyhmyjoutsenta oli havaittu Askolassa joulukuussa vuonna 1897. Tätä lajia ei Palménin mukaan ollut ennen tavattu villinä Suomessa. (*Luonnon Ystävä* 4/1898) Myös Koillis-Venäjällä ja Siperiassa pesivä pikkujoutsen (*Cygnus columbianus ssp. bewickii*) oli 1800-luvun Suomessa harvinaisuus, joita oli ammuttu Aukusti Juhana Melan (1882) mukaan vain kolme yksilöä. Kun 1800-luvulla eläneet ihmiset havainnoivat joutsenia ja kirjoittivat niistä lehtiin, oli varsin todennäköistä, että kyseessä oli nimenomaan laulujoutsen.

Varhainen havaintotietoja sisältävä kirjoitus joutsenesta julkaistiin *Suometar*-lehdessä, jolle Rovaniemeltä lähetetyn kirjeen mukaan kevään ensimmäiset joutsenet oli havaittu huhtikuun seitsemäntenä päivänä (*Suometar* 25.5.1849). ”Siirtolinnut tullessansa ehkä

paremmin kun mikään muu kewään tuloa tietävät”, kirjoitettiin lehdelle Pietarsaaresta vuonna 1855 (*Suometar* 11.5.1855). Kirjeessä viitattiin muuttolintuhavaintojen yhteydessä vanhaan sananlaskuun ”Talwi on joutsenen takana, Suwi hanhen hartioilla”. Nämä molemmat esimerkit on poimittu lehdille lähetetyistä lukijakirjeistä, joissa raportoitiin usein paikalliselle yhteisölle keskeisistä tapahtumista. Kirjeiden aiheita olivat monesti vuodenkiertoon kytkeytyneet ilmiöt kuten rekikelit, jäiden lähtö, muuttolinnut ja kylvö tai sadonkorjuu. Tällaiset lukijakirjeet yleistyivät lehdissä 1800-luvun puolivälistä alkaen, ja ne toivat myös joutsenhavainnot lehtien sivuille, kuten edellä mainitut esimerkit osoittavat.

Suurin osa keräämästämme aineistosta käsittelee havaintoja muuttomatalla olleista joutsenista. Vaikka lehtiaineistosta löytämämme havainnot kertovat siis vain rajallisesti laulujoutsenen pidempiaikaisesta oleskelusta tai pesinnästä Suomessa, avaavat ne kiehtovasti ihmisten suhdetta näihin suuriin valkoisiin lintuihin.

Joutsenhavaintoja raportoitiin 1800-luvun lehdissä toistuvasti samoiltakin paikkakunnilta, mikä kertoo, että joutsenet herättivät huomiota, ja ne otettiin vastaan kevään tai talven sanansaattajina vuodesta toiseen. Joutsenten saapumisen ajankohdasta pyrittiin ennustamaan tulevaa vuodenaikaa. ”Swanor, stadda på flyttning söderut, hafwa redan i mängd wisat sig i skärgården, hwilket synes tyda på en tidig winter”, kirjoitettiin Kokkolassa julkaistussa *Österbottniska Posten* -lehdessä. Joutsenparvet olivat uutisen julkaisuajankohdasta päätelleen saapuneet seudulle syyskuun alussa, mikä oli ilmeisesti tavanomaista aikaisempi ajankohta. (*Österbottniska Posten* 7.9.1893) Lehdessä *Louhi* uumoiltiin joitain vuosia myöhemmin myöhäistä kesäntuloa sen perusteella, että joutsenet olivat pitkäksi aikaa asettuneet tiettyyn vesistöön:

Tunnettu on, että minä kewäänä kesä tulee aikaseen eiwät joutsenet pysähdy sanottuun sulaan. Ne silloin tietävät pian ilmestyvän sulia pohjoisempanakin, jonne owat matkalla kesän ihanuutta nauttimaan. Wiime kewäänä esim. ei pappilan sulassa oleilleet joutsenet ollenkaan. Mutta muulloinkin pitkinä kewäisinä owat ne kauwan majailleet tässä salmessä. (Louhi 22.4.1898)

Muuttohavaintoja julkaistiin niin yksittäisistä joutsenista (*Västra Finland* 20.11.1897) kuin suurista parvista (*Rauma Lehti* 9.5.1891). Myös joutsenten toivotus osana kewäistä tai syksyistä äänimaisemaa oli tuttu monille Suomen alueella eläneille ihmisille. *Lappeenrannan Uutisissa* (7.4.1891) kerrottiin, että joutsenia oli havaittu lentämässä kaupungin ylitse. “Hauskaa heillä taisi olla, koska ahkera haastelun pälpätys kuului koko ajan, minkä näkywissä oliwat”, lehdessä veisteltiin.

Aukusti Juhana Melan (1882) mukaan laulujoutsen esiintyi pohjoisia pesimäalueitaan lukuun ottamatta Suomessa ainoastaan matkalintuna. Keräämämme lehtiaineisto sopii tähän tietoon hyvin, ja kertoo menneisyyden joutsenten muutosta yksityiskohtaisemmin kuin mitä Mela tai myöhemmin Kaarlo Eemeli Kivirikko (1940) 1800-luvun joutsenista kertovat.

Yksittäisten matkaa tehneiden joutsenparvien sijaan kirjallisuudessa on julkaistu tietoja nimenomaan joutsenten pesinnästä. Mela (1882) kuvaa laulujoutsenen pesivän Sisä-Lapissa, josta sen pesimäalue levittäytyi kohti etelää Tornioon. Joutsen pesi “suuressa osassa Oulun lääniä, Pohjois-Savon koillisessa osassa, Pohjois- ja Itä Karjalassa”, lisäksi Venä-

Kuva 2. Taitelijoiden Magnus ja Wilhelm von Wrightin kuvaus laulujoutsenesta teoksessa *Svenska fåglar* aikaväliltä 1828–1838.

jän puolella “Aunuksessa, Venäjän Karjalassa ja Venäjän Lapin lounaisosassa”. Ornitologi Einari Merikallion *Suomen Luonto* -lehdessä (8/1949) julkaisema selvitys avaa laulujoutsenen 1800-luvun pesimähistoriaa vielä yksityiskohtaisemmin. Vertaamalla vanhempia 1800-luvun tietoja 1900-luvun aikana kerättyyn aineistoon Merikallio osoitti, että joutsenen pesimäalue oli pienentynyt voimakkaasti ja vetäytynyt kohti pohjoista. Mielenkiintoista on, että 1800-luvun lehtiaineistosta löytämämme maininnat pesinnästä vaikuttavat osuvan juuri tämän Merikallion kuvaaman joutsenen menneisyyden pesimäalueen raaimeihin.

Vaasan läänin metsästysseuran vuosikertomuksessa kirjoitettiin vuonna 1881 joutsenen pesineen Toholammilla Pisinjärvessä

kuten aikaisemminkin. Poikaset otettiin kiinni ja kaksi niistä lähetettiin metsästysseuran puheenjohtajalle. Lisäksi joutsenen tiedettiin pesineen Lemmistön lammessa Lestissä. (*Waasan Lehti* 18.8.1881) Seuraavana vuonna metsästysseuran toimista ja seudun joutsenista kerrottiin samassa lehdessä seuraavasti:

Pari joutsenen poikia saatiin taas Lestijärvellä Pisinjärvellä laskewasta puros-
ta. Tiposet kuoliwat jonkun ajan perästä
luultawasti huonosta hoidosta ja sopimat-
tomasta ruoasta. Marraskuun 11 p:nä we-
täytyi wiimeinen joutsenparwi etelään.
(*Waasan Lehti* 24.8.1882)

Merikallionkin mukaan joutsenen tiedettiin pesineen juuri noilla paikoilla. Suhteellisen lähelle yllä mainittuja paikkoja Pohjanmaalle sijoittuu myös Nivala, jossa *Oulun Ilmoituslehti* kertoi joutsenen pesineen:

Harwinaista ainakin Niwalan sydänmail-
la ja sen likitienoilla lienee se, että jout-
sen rakentaa sinne pesänsä. Joku päiwä
sitten oliwat moniaat henkilöt tawanneet
sieltä eräästä sydänmaan lammista emä-
joutsenen ja yhden pojan. Pojan oliwat
miehet ottaneet kiinni ja myöneet sen
kruununwouti Ahngerille, joka aikoo
sitä kuulemma ruweta elättämään. Lintu
kuuluu tulleen jo muutamassa päiwässä
niin kesyksi, ettei ollenkaan pelkää ihmis-
tä, waan tulee kädestä ruokaa ottamaan
ikäänkuin wanha tuttu ainakin. (*Oulun
Ilmoituslehti* 1.9.1895)

Kirjeenvaihtaja kertoi, että muuttomatkalla olevat joutsenet olivat tavallinen näky Nivalassa, mutta joutsenten pesintä oli tapahtuma, jollaista ei viime ajoilta ollut tiedossa. Merikallion tietojen mukaan Nivalassa Huiskon lammissa pesi joutsen vuonna 1915, mutta aiempia tapauksia ei kuulemma ollut hänen tiedossaan. Lehtiaineiston perusteella voisi

ajatella, että aiemminkin pesintää oli tapahtunut, ainakin tuolloin vuonna 1895.

Keräämässämme lehtiaineistossa kerrotaan myös pesinnästä Viipurin lääniin kuuluneella Korpiselällä vuonna 1886 sekä Kuolajärven (vuodesta 1936 alkaen Salla) Tuutijärvellä vuonna 1897 (*Sporten* 9/1886; *Tidskrift för Jägare och Fiskare* 1/1897). Molemmat maininnat julkaistiin osana kirjoituksia riistaeläimistä ja metsästysolosuhteista. Molemmat osuvat Merikallion hahmotteleman joutsenen 1800-luvun pesimäalueen piiriin. Kuolajärvi oli peräti Merikallion mukaan aikanaan “Suomen parhaita joutsenseutuja”, ennen kuin se luovutettiin sotien jälkeen Neuvostoliitolle. Nämä ovat muutamia esimerkkejä keräämässämme lehtiaineistosta, jossa julkaistut tiedot joutsenten pesinnästä ovat harvassa. Merkitävä osa joutsenen pesintää koskeneista maininnoista liittyy metsästykseseen, kuten edellä olevat esimerkitkin osoittavat.

Vuonna 1868 julkaistussa metsästysasetuksissa määriteltiin hyödyllisiksi katsotuille eläimille ja linnuille, mukaan lukien joutsenille, rauhoitusajat, jolloin niitä ei saanut metsästää. Vesilintujen rauhoitusajat osuivat lintujen pesimisaikaan, ja tarkoitus oli metsästäjien näkökulmasta taata hyödyllisten riistaeläinten riittävyys (*Päivälehti* 7.2.1894). Metsästyslainsäädäntö ja erityisesti sen noudattamatta jättäminen herättivät laajempaa julkista keskustelua. *Kaiku*-lehdessä kirjoitettiin kadonneista joutsenista. Kirjoittaja epäili:

Eiwäthän waan ole joutuneet sala-
ampujan saaliiksi, sillä näkyypä tämän tästä
pyssyniekkoka marssiwan pitkin niittyjä.
Suotawa olisi, että sellaiset herrat pyssy-
niekat joutuisiwa edeswastuuseen, jos
rohenewat ampua wesilintuja luwatto-
malla ajalla. (*Kaiku* 8.5.1896)

Toinen oiva esimerkki on “joutsenjuttu”, jossa rauhoitusaikana ammuttu joutsen kohahdutti Ristijärveä vuonna 1899 eli samana vuon-

na, kun vuoden 1868 metsästysasetusta uudistettiin. Eräs mies oli ampunut Ristijärven vesistöissä uiskennelleen joutsenen ja syönyt sen heinäkuun 31. päivänä eli 19 tuntia ennen kuin laissa määrätty rauhoitusaika oli päättynyt. Tämä oli herättänyt suuttumusta niissä metsästäjissä, jotka olivat kuuliaisesti odottaneet rauhoitusajan päättymistä. Asiasta viritetty oikeusjuttu raukesi, kirjeenvaihtajan mukaan perusteettomasti, siihen väitteeseen, että rauhoitusaika olisi loppunut jo heinäkuun puolivälissä. Kirjoittaja ihmetteli, että kyllä hän ja muut olivat siinä luulossa olleet, että rauhoitusaika loppuisi vasta heinäkuun lopulla, ja ”niinpä se näkyy Ristijärwellä löytywisä voimassa olewissa asetuksissa olewanki”. (Louhi 10.2.1899)

Niin sanottu ”joutsenjuttu” kertoo salametsästyksestä ja mahdollisesti myös joutsenten harvinaistumisesta. Jos joutsenia olisi ollut Ristijärvellä parvittain, olisiko tuon yhden joutsenen ampuminen saanut aikaan noin suurta mielipahaa? 1800-luvun loppupuolella joutsenta kommentoitiin paikoin harvinaiseksi linnuksi (Karjalatar 28.5.1895). *Ilmarinen*-lehdessä kirjoitettiin jo vuonna 1875:

Saapi nähdä malttawatko Uuraalaiset tänäkään kewäänä enemmän kuin muina-kaan noudattaa metsästys-asetusta ja olla ampumatta noita kauniita lintuja, jotka owat wuosi wuodelta wähenneet näiltäkin paikoilta. (*Ilmarinen* 5.5.1875)

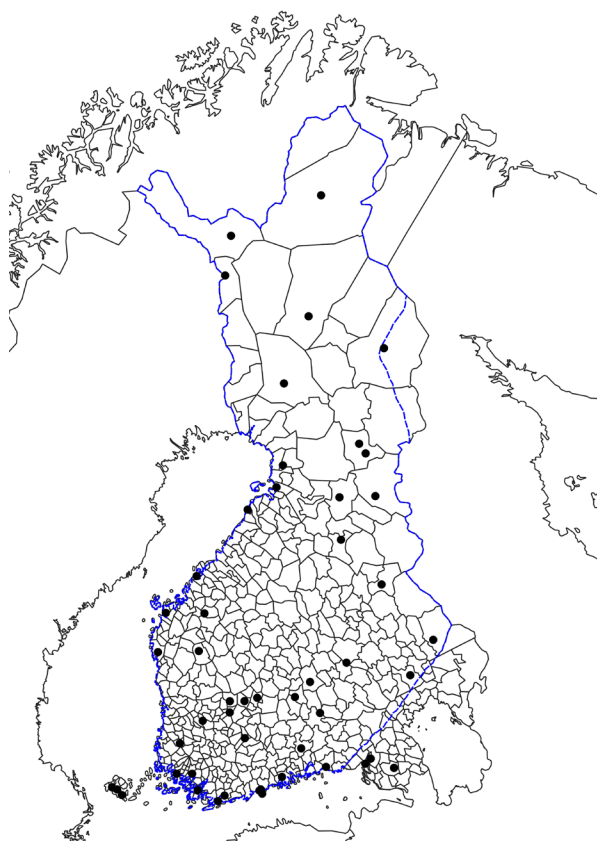
Toinen hyvä esimerkki on Virroilta *Pohjalainen*-lehteen lähetetty kirjoitus, jossa kommentoitiin laajemminkin kirjoittajan mielestä ”takapajulla” ollutta eläinsuojeluasiaa. Joutsenetkin saivat maininnan. Paikkakunnalla oli ”raaka mies” ampunut joutsenparista toisen joutsenen. Kirjoituksessa maalattiin uhkaku-

vaa: ”Ennen on joutsenia uiskennellut joukottain wesillämme, mutta kyllä pyssymiehet huolen siitä pitäwät, että ne sukupuuttoon joutuwat.” (*Pohjalainen* 5.1.1899)

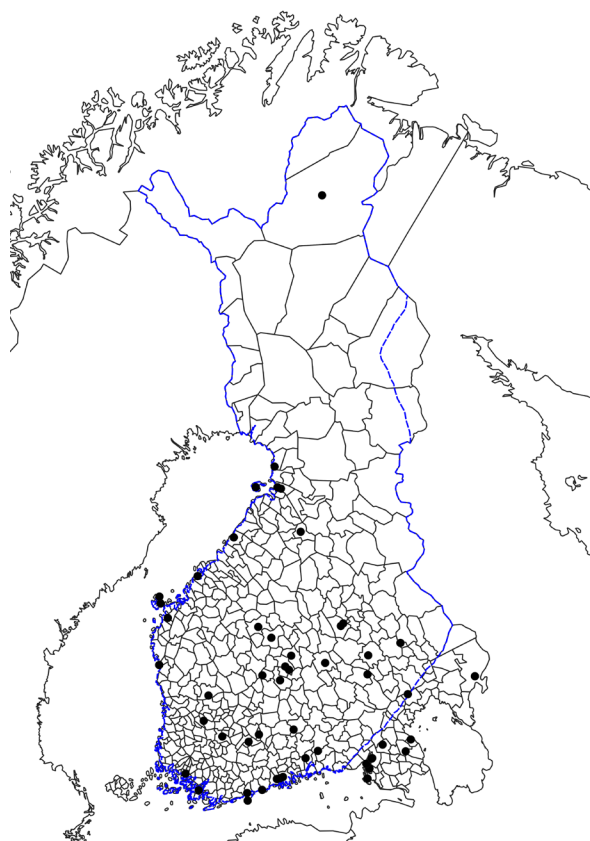
Laulujoutsen todella oli joutua pesivänä Suomesta sukupuuttoon, ja laji rauhoitettiin kokonaan vuonna 1934. Joutsen ja erityisesti sen pesintä ovat kiinnostaneet lintutieteilijöitä. Einari Merikallio julkaisi *Suomen Luonto*-lehdessä (8/1949) pitkän selonteon joutsenen pesimähistoriasta Suomessa, johon myös ylempänä tekstissä on suhteutettu lehtiaineistosta löytämiämme havaintoja. Merikallion mukaan vuonna 1949 Suomessa pesi vain viisitoista joutsenparia. Noin kymmenen vuotta aiemmin Kaarlo Eemeli Kivirikko (1940) oli esittänyt toiveikkaana, että kenties Lapissa oli vielä pesiviä joutsenpareja, joita ei olisi havaittu. Merikallio suhtautui tähän kuitenkin epäileväisesti, todennäköisesti ajoittain yhä havaittavat suuret joutsenparvet olivat lähtöisin muualta kuin Suomen Lapista. Martti Kivikko kirjoitti puolestaan *Luonnon Tutkija* -lehdessä joutsenen esiintymisestä Karjalassa ja arveli lajin olevan ”onneksi hieman yleisempi” kuin Merikallion arviot antoi ymmärtää (*Luonnon Tutkija* 4/1951).

Vaikka laulujoutsenen tilanteesta esitettiin hieman erilaisia arvioita, kokonaistilanne näytti kuitenkin varsin synkältä 1900-luvun puolivälissä. Joutsen oli kuitenkin esillä laajemmassa julkisessa keskustelussa, ja näkyvyyttä suurelle valkoiselle linnulle toivat esimerkiksi kirjailija Yrjö Kokon joutsenia käsitelleet teokset. Suojelutoimenpiteiden ansiosta joutsenkanta toipui 1950-luvun jälkeen, ja laulujoutsenen tarinasta tuli suomalaisen luonnonsuojelun menestystarina. Nykyään laulujoutsen luokitellaan Suomessa elinvoimaiseksi, ja se on levittäytynyt pesimään kaukaa pohjoisesta yhä etelämmäs maassamme.

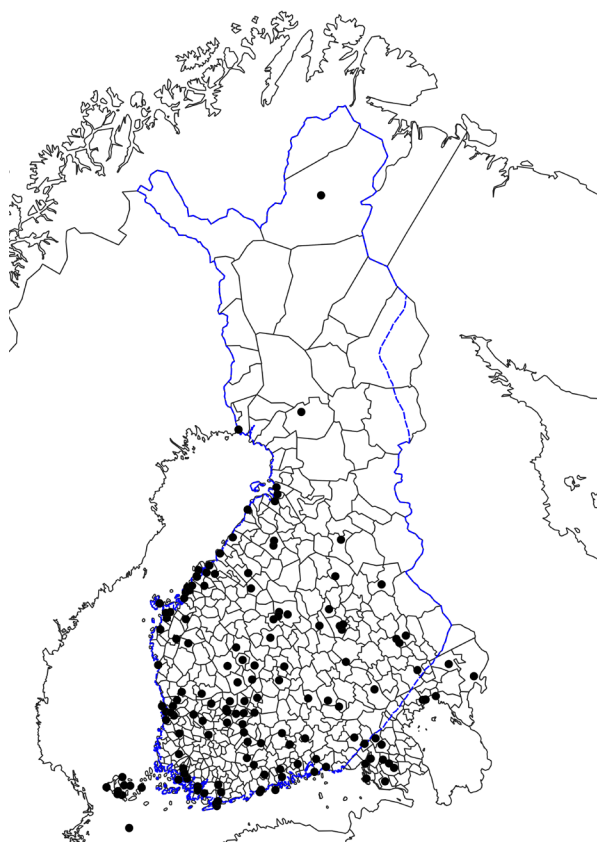
**Laulujoutsenhavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma ja aikakauslehtiaineistossa
1800–1899.**

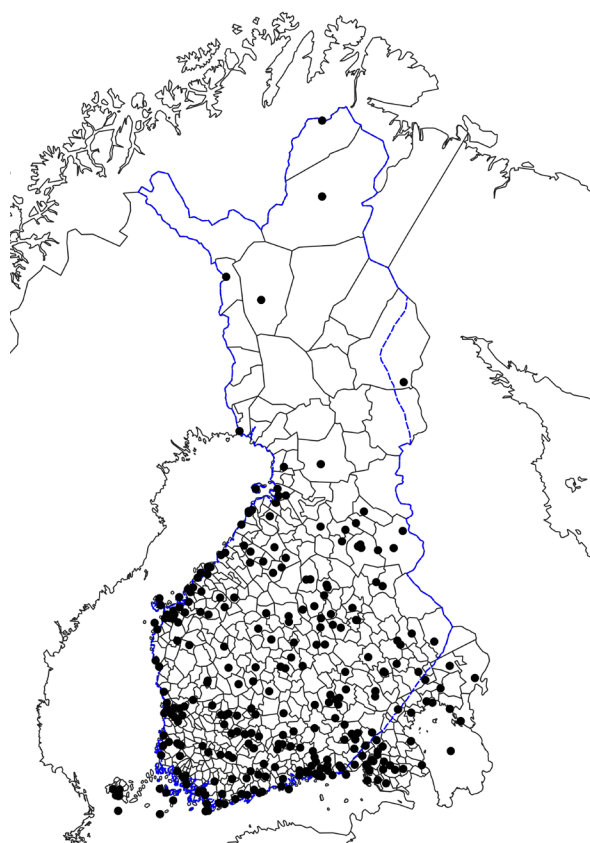
1802–1869

1870–1879

1880–1889

1890–1899

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Laulujoutsenta käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1899 suomenkielisillä nimityksillä *joutsen*, *jouhten* ja *laulujoutsen* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *svan* ja *sångsvan*. Hakusanalla *joutsen* tehdyistä hauista on rajattu pois sana Joutsen, joka viittaa suomalaiseen paikkakuntaan.

Kirjallisuus

Autio, Eero. *Karjalan Kalliopiirokset*. Otava, Helsinki 1981.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Kivikko, Martti. 'Joutsenen ja hanhen esiintymisestä Karjalassa'. *Luonnon Tutkija* 4/1951.

Kokko, Heikki. 'Suomenkielisen julkisuuden nousu 1850-luvulla ja sen yhteiskunnallinen merkitys.' *Historiallinen Aikakauskirja* 117 (1) 2019: 5–21.

'Kyhmyjoutsen - Cygnus olor'. *LuontoPortti-verkkosivusto*. <https://luontoportti.com/t/601/kyhmyjoutsen> Viitattu 12.3.2025.

Lehikoinen, Aleksi. 'Laulujoutsen Cygnus cygnus'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.26280>. Viitattu 22.2.2025.

Lehikoinen, Esa, Risto Lemmetyinen, Timo Vuorisalo ja Mia Rönkä (toim.). *Suomen lintutiede 1828–1974*. Faros, Turku 2020.

Lehikoinen, Esa, Risto Lemmetyinen, Timo Vuorisalo ja Sari Kivistö. *Suomen lintutieteen synty. Turun Akatemian aika*. Turku, Faros 2009.

Mela, Aukusti Juhana. *Vertebrata fennica. Suomen luurankoiset, eli luonnontieteellisen Suomen luurankois-eläimistö*. K. E. Holm, Helsinki 1882.

Merikallio, Einari. 'Joutsenen pesiminen Suomessa ennen ja nyt'. *Suomen Luonto* 8/1949.

'Pikkujoutsen - Cygnus columbianus ssp. bewickii'. *LuontoPortti-verkkosivusto*. <https://luontoportti.com/t/2246/pikkujoutsen>. Viitattu 12.3.2025.

Simola, Heikki ja Helena Telkänranta. 'Laulujoutsenen kansa.' Teoksessa *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Päätoim. Helena Telkänranta. Suomen Luonnonsuojeluliitto; WSOY, Helsinki 2008, 10–12.

Suomalainen, Paavo ja Paavo Voipio. 'Suomen selkärangaiset Vertebrata fennica'. *Luonnon Tutkija* 3/1950.

Vuorisalo, Timo, Esa Lehikoinen ja Risto Lemmetyinen. 'Lintusuojelun varhaisvaiheita Suomessa.' Teoksessa *Ympäristöhistorian näkökulmia. Piispan apajilta trooppiseen helvettiin*. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopiston poliittisen historian laitos 1999, Turku, 104–125.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Laulujoutsenet. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Wright, Magnus von ja Willhelm von Wright. Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade. Digitoitu teoksen vuoden 1929 painoksesta. Rawpixel.com. CC BY 4.0 <https://flic.kr/p/JF3b4v>

Merimetso

Phalacrocorax carbo

Teksti ja aineistonkeruu: Otto Latva

Lajista käytettyjä nimityksiä

merimetso, merimetsäs, havstjäder, storskarv

Merimetso on vesistöjen äärellä viihtyvä lintu, joka sukeltaa ravinnokeeseen lähes yksinomaan kaloja. Lintu on suhteellisen isokokoinen ja mustan värinen, mistä juontaa myös sen tieteellinen nimi. Nimitys on yhdistelmä kreikkaa ja latinaa. Alkuosa *Phalacrocorax* tulee kreikan kielen kaljua tarkoittavasta sanasta *phalakrós* ja korppia tarkoittavasta sanasta *kórax*. Tieteellisen nimen jälkimmäinen osa *carbo* taas on latinaa ja tarkoittaa hiiltä, mikä viittaa linnun mustaan väritykseen. Vanhalta latinankieliseltä nimeltään lintu on *Corvus marinus*, mikä tarkoittaa merikorppia. Tä-

hän nimeen pohjautuvat myös merimetson englannin-, ranskan- ja saksankieliset nimet Great Cormorant, Grand Cormoran ja Kor-moran.

Tämä mustapukuinen lintu ei ole tietenkään läheistä sukua korpeille eikä variksille, mutta eivätpä metsäkanalintuihin kuuluvat metsotkaan kuulu sen lähisukulaisiin. Merimetson suomenkielistä nimeä perustellaan nimittäin usein sillä, että lintu muistuttaisi ulkonäöltään mustaa ja suhteellisen suurikokoista metsoa. Nimi voi toki olla myös käänös lajin ruotsinkielisestä nimestä havstjäder, joka

tarkoittaa suoraan käännettynä merimetsoa. Näitä lintuja näet kutsuttiin suomen kielellä 1800-luvulla ja sitä edeltäneellä ajalla nimellä merimetsäs.

Merimetsoja tiedetään arkeologisten löytöjen perusteella eläneen Itämeren rannoilla jo tuhansia vuosia sitten. Jacob Gummeruksen Turun Akatemiaan 1760-luvulla työstämän väitöskirjan perusteella merimetsoja esiintyi Suomen alueella vielä 1700-luvullakin. Hän käytti tutkimuksensa aineistona saaristolintujen havaintotietoja, jotka väitöstyön ohjaajan Pehr Adrian Gadd oli todennäköisesti kerännyt jo 1750-luvulla. Gummerus kirjoitti, miten merimetsot elelevät Suomen saaristossa ja rakentavat pesiään merenrannan puihin. Hän totesi myös, että merimetsot oleskelevat Pohjanlahden lahdelmissa aina siihen saakka, kun meri jäätyy, minkä jälkeen ne muuttavat Etelä-Ruotsin rannikolle.

Jotain dramaattista merimetsojen ja ihmisten suhteessa Suomen alueella kuitenkin tapahtui Gummeruksen väitöksestä kuluneen sadan vuoden aikana, sillä 1800-luvun kuluessa merimetsot olivat kadonneet suurelta osin Suomen saaristosta. Ne mainitaan Ahvenanmaan lajiluettelossa vielä 1850-luvulla, mutta sen jälkeen merimetsojen ei kerrota enää asustavan sielläkään. Lehdissä 1800-luvun lopulla kerrotuissa merimetsohavainnoissa lintua luonnehditaan jo harvinaiseksi näyksi. Merimetsosta puhuttiin harvinaisena lintuna esimerkiksi oululaisessa lehdessä vuonna 1879 julkaistussa lehtijutussa, jossa kerrottiin samana vuonna Oulun ulkosatamassa havaituista merimetsosta:

Merimetson (*Phalacrocorax carbo*), joka on enemmän harvinainen näillä seuduilla, on insinööri Löfhjelm ulkosatamassa ampunut ja sisustettavaksi antanut lahjaksi suomalaiselle lyseolle. (*Kaiku* 13.9.1879)

Samanlaisia uutisia ilmestyi 1800-luvun lopulla myös sisämaan lehdissä. Havaintoja näistä mustapukuisista linnuista kirjoitettiin sanomalehtiin Oulun ja muiden Pohjois-Suomen pitäjien lisäksi Itä-Suomen järviolueilta ja Tampereen Näsijärveltä. Näille uutisille oli yhteistä se, että merimetsoa luonnehdittiin niissä harvinaisuudeksi ja että lähes jokaisen nähdyn merimetson kohtalona oli joutua ammutuksi.

On vaikea sanoa, johtuiko merimetson kutsuminen harvinaiseksi sisämaan lehdissä siitä, että merimetso oli alkujaankin Suomen saaristoalueiden lintu ja tästä syystä harvoin nähty vierailija sisämaassa. Toisaalta havaintoja merimetsosta alkoi ilmes-tyä myös Suomen rannikkoalueiden lehdissä heti 1900-luvun alussa, ja esimerkiksi Porissa vuonna 1900 ja Vaasassa 1907 nähtyjä merimetsoja kuvailtiin harvinaisiksi linnuiksi. (*Satakunta* 22.11.1900; *Vaasa* 3.10.1907) Moni seikka viittaa siihen, että lintulaji olisi kadonnut tai hävitetty Suomen alueelta ihmistoinnin vaikutuksesta. Myös aiempi tutkimus korostaa tätä tulkintaa. On kuitenkin todettava, että häviäminen ei tapahtunut 1900-luvun alussa, kuten monissa luonnontieteellisissä teksteissä väitetään, vaan todennäköisesti jo 1800-luvun aikana.

Vaikka merimetson pysyvät kannat katosivat Suomen saaristoalueilta ihmisen vaikutuksesta 1800-luvulla, ei suhde ihmisen ja merimetson välillä ole kuitenkaan ollut konfliktinen läpi historian, kuten tänä päivänä saattaa kuulla väitettävän. Merimetsoja varmasti ammuttiin sen vuoksi, että niitä saatettiin hävitettyä, sillä ne määriteltiin esimerkiksi 1890-luvulla annetussa keisarillisessa metsästysasetuksessa vahinkoeläimiksi. Tästä huolimatta merimetsoja ja yleisesti kaikkia lintuja sekä eläimiä tapettiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa paljon myös tieteen ja tutkimuksen sekä ihmisten uteliaisuuden nimissä. Jos lintutieteilijä eli ornitologi kantaa tänään

mukanaan kaukoputkea, oli sen tilalla vielä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ase. Eläinten tappaminen oli siis vielä yli sata vuotta sitten yleisesti hyväksytympää, eikä esimerkiksi merimetsojen ampuminen ollut merkki siitä, että niitä olisi yksinomaan vihattu. Tämän puolesta puhuvat useat 1900-luvun alussa tehdyt havainnot tästä linnusta.

Keräämämme havaintoaineisto osoittaa, että merimetsoja nähtiin Suomessa lähes vuosittain läpi 1900-luvun. Tämä johtuu siitä, että Jäämeren rannoilla elävät merimetsot kulki- vat Suomen yli muuttomatkallaan keväisin ja syksyin. Merimetso ei siis ollut mikään huip- puharvinaisuus. Muutamat merimetsot jäivät toisinaan myös talvehtimaan Suomen vesis- töihin. Esimerkiksi Tammerkoskessa talveh- ti vuosien 1920 ja 1921 vaihteessa muutama merimetso, joista kirjoiteltiin ahkerasti myös eri lehdissä. Merimetsoja jopa pesi Suomeen 1900-luvun alkupuolella kuuluneilla alueilla kuten Pohjois-Laatokalla sijaitsevilla Kukri- saarella ja Heinäsenmaalla sekä Petsamossa.

Vaikka merimetsojen kohtalona oli vielä 1900-luvun alkupuolellakin joutua ammu- tuksi, niistä kirjoitettiin paljon myös ihailevia tekstejä. Näissä lehtikirjoituksissa merimet- soja kuvailtiin kauniiksi ja majesteettisiksi linnuiksi. Merimetsojen ampumista kohtaan alettiin osoittaa myös kasvavaa kritiikkiä 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana. Esimerkiksi Tyrvällä vuonna 1923 ammutusta merimetsosta kirjoitettiin näin:

Merimetso eksynyt sisämaahan. Merimet- son (*Phalacrocorax carbo*) ampui muuan meille nimeltä ilmoitettu henkilö Tyr- vään Vehmaalla viime sunnuntaina. Lintu on harvinainen näin sisämaassa. Siipien väli oli 1 m 25 cm. Koskahan ymmärre- tään jättää harvinaiset ja komeat linnut henkiin, kun niitä tavataan. (*Aamulehti* 18.9.1923)

Kuva 2. Ruotsalaisen taiteilijan Magnus Körnerin kuvaus merimetsosta 1830- tai 1840-luvulta.

Viimeistään toisen maailmansodan jälkeen merimetsaista tehty havainnot eivät enää juurikaan liittyneet ammuttuihin lintuihin. Suuri osa havainnoista alkoi olla pelkkiä nä- köhavaintoja tai havaintoja kylmyyteen kuol- leista yksilöistä. Merimetsoja löydettiin yl- lättävän paljon myös veden alle asetetuista katiskoista. Hankasalmelta löytyi esimerkiksi vuonna 1933 jopa kahdeksan metrin syvyy- dessä olleesta katiskasta kuollut merimetso (*Keskisuomalainen* 31.10.1933).

Merkittävä huomio, jonka ornitologit te- kivät 1900-luvun puolivälissä, oli se, että me- rimetsohavaintojen määrä Suomessa väheni huomattavasti sotien jälkeen. Tämä näkyy myös tarkastelemassamme lehdistöaineistos- sa. Lajin harvinaistuminen johti myös siihen, että ihmiset alkoivat suhtautua vielä aiem- paakin lempeämmin näihin lintuihin. Leh- distössä mainitaan esimerkiksi joulukuussa 1963 sattunut tapaus, jossa vahtimestari Tau- no Nilsson oli löytänyt pakkasen jähmettä- män merimetsan Päijänteen jäältä. Lehdessä

kirjoitettiin, että “[v]ahtimestari Nilsson otti linnun syliinsä ja puheli sille rauhoittavasti, mutta sai tästä kiitokseksi terävän nokkaisun ylähuuleensa. Yöksi hän vei linnun kotiinsa.” Tuolloin vielä nimellä Aero toiminut Finnair lupasi lähettää merimetson Korkeasaaren eläintarhaan Helsinkiin, mutta lintu ehti kuitenkin kuolla lentomatalla kylmettymisestä saamiinsa vammoihin. (*Helsingin Sanomat* 27.12.1963 ja 31.12.1963; *Suomen Kuvalehti* 18.1.1964)

Lopulta toisen maailmansodan jälkeen Suomen kamaralla yhä harvinaisempi merimetso rauhoitettiin vuoden 1962 metsästyslaissa. (*Maaseudun Tulevaisuus* 19.5.1962). Monet lintutieteilijät, kuten Thorsten Renvall ja Einari Merikallio, olivat puhuneet merimetson rauhoittamisen puolesta jo 1920-luvulla, mutta muutos tapahtui vasta 1960-luvulla.

Hakusanat

Merimetsoa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 pelkästään lajin suomenkielisellä nimityksellä *merimetso*. Koska suomenkielisistä lehdistä kertyi niin paljon havaintoja, emme pystyneet käymään läpi ruotsinkielistä aineistoa hankkeen puitteissa. Suomenkieliseen lehdistöön keskittymällä varmistimme kuitenkin aineiston maantieteellisen kattavuuden. Tämän vuoksi havaintokartoista on voinut jäädä pois joitain pelkästään ruotsinkielisessä lehdistössä mainittuja havaintoja. Aineistoa kerätessä on kuitenkin huomattu, että monet 1800-luvun lopulla ja 1900-luvullakin lehdistössä mainitut merimetsohavainnot on julkaistu sekä suomen- että ruotsinkielisessä lehdistössä.

Kirjallisuus

Bergstrand, C. E. *Ålands däggdjur, foglar, amphibier och fiskar*. D. Forssell, Wetserås 1852.

Ericson, Per G. P., ja Francisco Hernandez Carrasquilla. ‘Subspecific Identity of Prehistoric Cormorants *Phalacrocorax Carbo*’. *Ardea* 85, no. 1 (1997): 1–7.

Gadd, Perh Adrian. *Oconomisk afhandling om sjöfogels wård och ans i Finska skärgården*. Jacob Gummeruksen väitöskirja, Aboae 1769.

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Metsästyksestä. 1898.

Lehikoinen, Esa, Risto Lemmetyinen, Timo Vuorisalo ja Sari Kivistö. *Suomen lintutieteen synty. Turun Akatemian aika*. Faros, Turku 2009.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

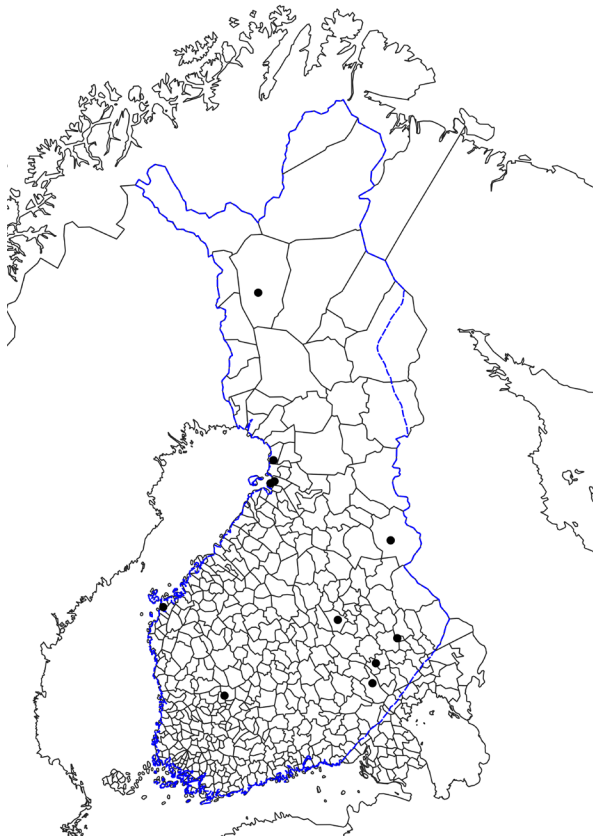
Lummaa, Karoliina. ‘Merimetso – laulun arvoinen’. Teoksessa *Chorus Sinensis*. Toim. Kati Kunnas-Holmström. Porin Taidemuseo, Pori 2022, 6–17.

Kuvalähteet

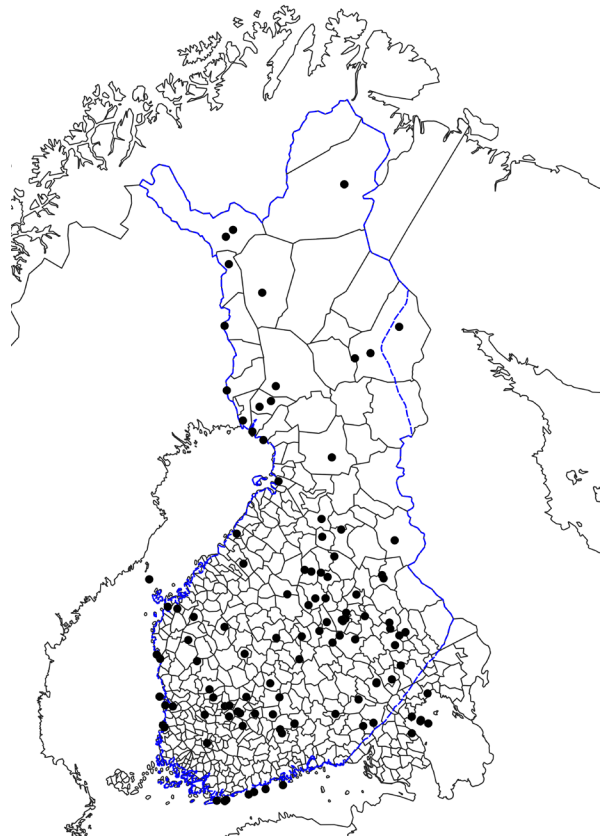
Kuva 1: Hannu Salmi. Merimetso. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Magnus Körner. Storskarv. 1830–1840. Lund University Library (ALVIN Digital Kulturarv). Public Domain. <https://tinyurl.com/mr3psfb9>

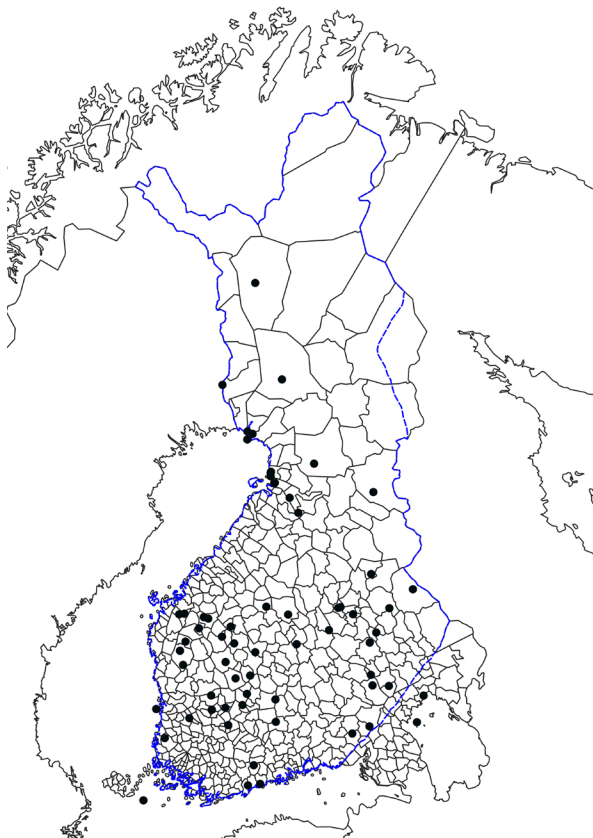
**Merimetsohavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa
1800–1969.**

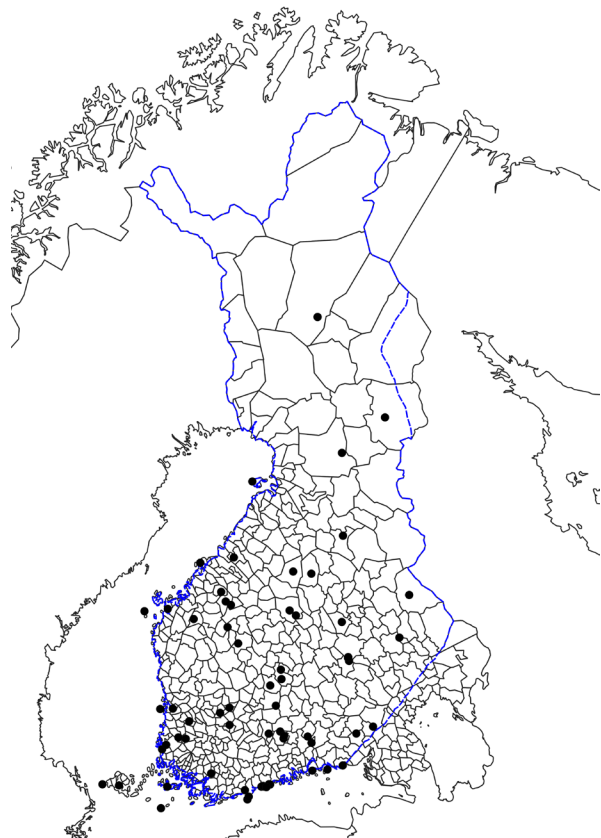
1871–1899

1900–1929

1930–1949

1950–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Mustatiira

Chlidonias niger

Teksti: Aino Jämsä

*Aineistonkeruu: Aino Jämsä
ja Miriam Saurio*

Lajista käytettyjä nimityksiä

mustatiira, musta tiira, svarttärna, svart
tärna

Mustatiira on siro, tumma tiira, joka pesii Pohjois-Amerikassa ja Euraasiassa, erityisesti itäisessä Euroopassa, Kazakstanissa ja Venäjän länsialueilla. Se viihtyy rehevillä kosteikoilla. Varhaisimmat lehdissä julkaistut mustatiirahavainnot kertovat linnuista, jotka ammuttiin Järvenpäässä vuonna 1889 ja Nurmijärvellä vuonna 1891 (*Hämeen Sanomat* 1.11.1889; *Päivälehti* 4.10.1891). Lintutieteilijä Einari Merikallio havaitsi mustatiiran pesän Äyräpäänjärvellä vuonna 1926, mikä oli lajin ensimmäinen pesintähavainto Suomessa. Merikallio kirjoitti havainnosta pari

vuotta myöhemmin julkaistussa kirjassaan *Äyräpäänjärvi. Suomen linturikkain järvi* (1929):

Mustatiiran pesiminen Suomessa on nyt tosiasia. Heinäkuun 14 p:nä tapasin parin poikasineen Eteläjärvessä, Pesäsaaren luona. Missä pesä oli sijainnut, sitä ei enää voitu varmuudella todeta, sillä mustatiiran 3 poikasta, vaikkakin olivat aivan pieniä, kykenivät pakenemaan. (Merikallio 1929)

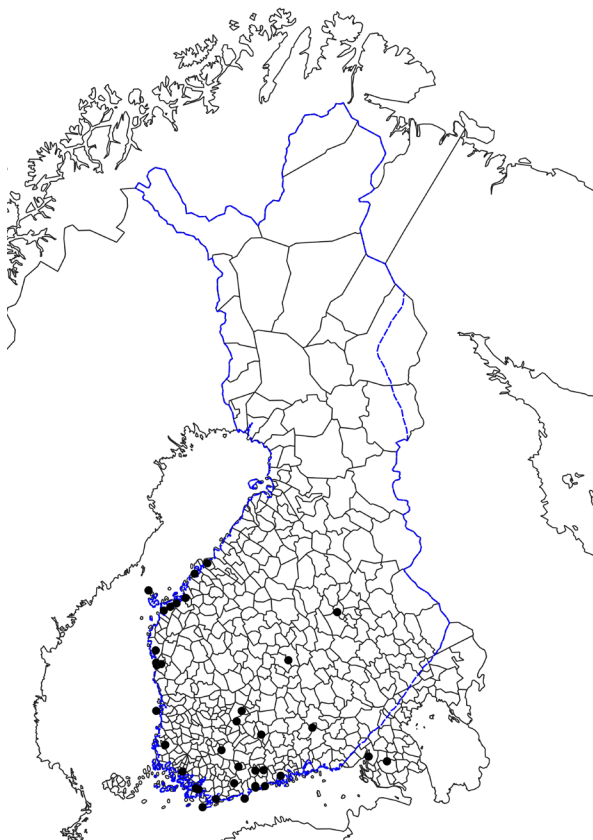
Kaarlo Eemeli Kivirikko kuvasi tarkasti mustatiirasta tehdyt havainnot Suomen alueella, tarkemminkin kuin mitä lehtiaineistosta oli löydettävissä. Hän ei myöskään jättänyt mainitsematta Merikallion pesälöytöä Äyräpäänjärvellä. *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksessa (1963) kerrottiin lisäksi pesinnöistä Maaningan Käärmelahdella vuonna 1960 sekä Kauvatsan Puurijärvellä vuonna 1965. Kirjoittajien mukaan mustatiirahavainnot on tehty enenevissä määrin, vaikka kanta on vähentynyt Länsi-Euroopassa. Syyksi kannan vähenemiseen arveltiin pesimäjärvien ja -soiden laajamittaista kuivausta.

Lehtiaineistossa havainnot julkaistiin enemmän 1950- ja 1960-luvuilla kuin aikai-

sempina vuosikymmeninä, mikä sopii yhteen *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksen tietojen kanssa. Lehdissä julkaistut tiedot mustatiiran esiintymisestä olivat merkittävältä osin asiantuntijoiden ja lintuharrastajien käsialaa. Esimerkiksi 1950- ja 1960-luvuilla länsirannikolta julkaistut havainnot olivat suurilta osin *Ostrobothnia Australis* -lintuseuran jäsenten tekemiä havaintoja (*Jakobstads Tidning* 3.1.1967).

Mustatiirakanta on kasvanut Suomen alueella hitaasti 1960-luvun jälkeen. Nykyään tämä siro tumma lintu pesii äärimmäisen harvinaisena Länsi- ja Kaakkois-Suomessa. Pesimäkannan suuruus on noin 30 paria.

Mustatiirahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* 1800–1969.

1889–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkarta vuodelta 1938.

Hakusanat

Mustatiiraa käsittelevää aineistoa on kerätty Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *mustatiira* ja *musta tiira* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *svarttärna* ja *svart tärna*. Ruotsinkielisten nimitysten kohdalla haut on tehty erikseen eri taivutusmuodoilla. Lisäksi aineistoa on haettu 1940–1960-luvuilla julkaistuista lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija*.

Kirjallisuus

Aintila, Aki. 'Mustatiira – *Chlidonias niger*'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus.
<https://laji.fi/taxon/MX.27791/biology>. Viitattu 13.2.2025.

Merikallio, Einari. *Äyräpäänjärvi. Suomen linturikkain järvi*. Otava, Helsinki 1929.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Valkama, Jari, Ville Vepsäläinen ja Aleksi Lehikoinen. *Suomen III Lintuatlas*. Luonnontieteellinen keskusmuseo Luomus & ympäristöministeriö 2011. <http://atlas3.lintuatlas.fi>. Viitattu 28.2.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Cephas. Guifette noire (*Chlidonias niger*), 2023. CC BY-SA 4.0.
https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Chlidonias_niger_GNP_01.jpg

Niittysuohaukka

Circus pygargus

Teksti ja aineistonkeruu: Hannu Salmi

Niittysuohaukka on pienikokoinen päiväpeto-lintu, jonka pesimäalue ulottuu Keski-Euroopasta Aasiaan. Suomessa se on tällä hetkellä harvinainen laji, mutta siitä on havaintoja 1900-luvun alusta lähtien. Niittysuohaukka muistuttaa kooltaan ja muodoltaan arosuohaukkaa. Koiraan siivenkärjissä on laajalti mustaa, siiven takareunassa päällä yksi ja alla kaksi mustaa juovaa. Yläperä on joko valkea tai harmaa. Naaras muistuttaa hyvin paljon arosuohaukkaa ja on ruskeasävyinen.

Lajista käytettyjä nimityksiä

niittysuohaukka, pikku-suohaukka, pienempi suohaukka, mindre kärrhök, ängshök

Suohaukkojen erottaminen toistaan on haasteellista, ja jo tästä syystä sanoma- ja aikakauslehdistön tallentamiin havaintoihin pitää suhtautua varauksellisesti. Tosin vuosisadan vaihteessa lintutieteilijät ja alan harrastajat usein ampuivat linnun ja pystyivät sen jälkeen tutkimaan sitä tarkasti.

Lehdistöaineistossa laji esiintyy nimillä niittysuohaukka, pikku-suohaukka, pienempi suohaukka, mindre kärrhök ja ängshök. Kaisa Häkkisen (2011) mukaan 1800-luvun lintujen

Kuva 2. Niittysuohaukka kuvattuna John Gouldin teoksessa *The Birds of Great Britain* (1873).

nimissä esiintyvät myös harmainen suohaukka ja vähä suohaukka, joita muun muassa Elias Lönnrot käyttää *Suomalaisen Lintukirjan* käsikirjoituksessa, mutta lehtiaineistossa nämä eivät nouse esiin. Aineistossa esiintyy kaksi kertaa lilla kärrhök, mutta kummassakaan havainto ei liity tiettyyn paikkaan.

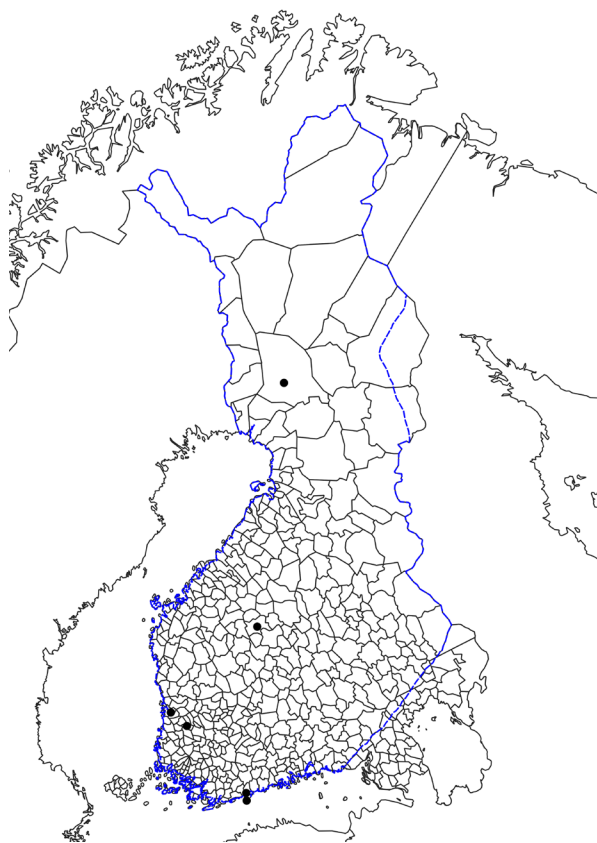
Lehdistöhavainnoissa silmiinpistävää on myös se, että moniin niittysuohaukka-mainintoihin ei liity konkreettista paikkamerkintää. Teksteissä saatettiin viitata niittysuohaukan esiintymiseen lähialueilla, kuten Ruotsissa ja Virossa. *Finlands jakt- och fisketidskrift* mainitsi muun muassa vuonna 1933, että haukka saattoi tehdä vierailun Suomenlahden eteläpuolelta (*Finlands jakt- och fisketidskrift* 6/1933). Lehdistö näyttää siis levittäneen tietoutta niittysuohaukasta tilanteessa, jossa sen näkeminen Suomessa oli mahdollista vaikkakaan ei todennäköistä.

Ensimmäinen havainto niittysuohaukasta mainitaan jo 1900-luvun alussa. *Suomen Metsästyslehden* uutisen mukaan J. V. Salmi oli ampunut ”pienemmän suohaukan (Cir-

cus pygargus)” Karstulassa 18. elokuuta 1909. (*Metsästyslehti* 8/1909) Seuraava maininta on vuodelta 1919, jolloin savonlinnalainen lintujen täyttäjä listasi *Luonnon Ystävä* -lehdelle kaikki hänen käsiensä kautta kulkenneet harvinaisuudet. Syystalvella 1911 Rovaniemen metsäkoulun oppilas E. Hytönen oli lähettänyt täytettäväksi ”pienemmän suohaukan (Circus pygargus)”, joka oli nuori koiras. (*Luonnon Ystävä* 2/1919)

On ilmeistä, että niittysuohaukka vieraili Etelä- ja Länsi-Suomessa seuraavien vuosikymmenien aikana aina silloin tällöin. Lehtiaineistossa paikkakuntamainintoja alkoi näkyä varsinaisesti vasta 1960-luvulla, jolloin laji havaittiin muun muassa Porkkalassa vuonna 1962 (*Suomen Sosialidemokraatti* 26.8.1962), Kokemäenjoen suistoalueella vuonna 1964 (*Etelä-Suomen Sanomat* 27.8.1964) ja Kirkkonummella vuonna 1969 (*Helsingin Sanomat* 1.5.1969). Havaintoja kertyi vuosikymmenen mittaan yhä enemmän, mutta harvinaisena niittysuohaukka pysyi edelleen.

Niittysuohaukkahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1909-1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Niittysuohaukkaa koskevaa aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *niittysuohaukka*, *pikku-suohaukka* ja *pienempi suohaukka* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *mindre kärrhök* ja *ängshök*.

Kirjallisuus

Heinzel, Hermann, Richard Fitter ja John Parslow. *Lintukäsikirja. Eurooppa, Pohjois-Afrikka ja Lähi-itä*. Tammi, Helsinki 1974.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2011.

Kuvalähteet

Kuva 1: Sumeetmoghe. In a grassland near Bhigwan, 2024. CC BY-SA 4.0.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Montagu%27s_harrier.jpg

Kuva 2: John Gould. Montagu's Harrier. 27. plate, 1873. KU Libraries Digital Collections. Public Domain.

<https://digital.lib.ku.edu/ku-gould/9312>

Nokka- varpunen

Coccothraustes coccothraustes

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Nokkavarpunen on roteva peippolintu, jolla on jyrkät nokka ja kirjava höyhenpuku. Varhaisin kirjallinen maininta nokkavarpuesta Suomen alueella koskee vuotta 1815, jolloin nokkavarpuen ammuttiin Haminalahdessa. Aukusti Juhana Mela kirjoitti *Luonnon Ystäv*-lehteen monisivuisen kirjoituksen nokkavarpuista vuonna 1904. Tähän häntä oli innoittanut Ernst Kolehmainen Suonenjoelta lähettämä kirje, jossa Kolehmainen raportoi viiden nokkavarpusen parvesta paikkakunnalla.

Lajista käytettyjä nimityksiä
nokkavarpuen, stenknäck

Kaksi linnuista oli ammuttu, ja toinen näistä toimitettiin täytettynä nähtäväksi Helsinkiin. Kyseisen täytetyn linnun lopullinen sijoituspaikka oli Melan kirjoittaessa vielä auki, eikä ollut varmuutta, päätyisikö harvinaisuus yliopiston vai *Kuopion Luonnon Ystäv*in *Yhdistyksen* kokoelmiin. Mela kirjoitti:

Tämäkin merkillinen löytö on uusi todistus siitä miten tärkeitä on pitää silmänsä auki kylmenpänäkin vuoden aikana, sil-

Kuva 2. Taiteilija Bror Hallbergin kuvaus nokkavarpuksesta teoksen Svenska fåglar vuoden 1929 painoksessa.

lä nokkavarpunenhan on harvinaisimpia lintujamme. Samalla antaa se meille syytä puhumaan vähän laveammin tästä linnusta, sen elämäntavoista ja yleisestä levenemisestä sekä luettelemaan nykyään tunnetut havainnot sen levenemissuhteista Suomessa. (*Luonnon Ystävä* 1/1904)

Mela avasi kirjoituksessaan yksityiskohtaisesti Suomen alueella tehdyt nokkavarpushavainnot, jotka on merkitty myös tekstin lopusta löytyviin karttoihin.

Keräämässämme aineistossa varhaisimmat sanomalehdet, joissa julkaistiin nokkavarpushavaintoja, ajoittuvat 1860-luvun alkuun. Tuolloin *Societas pro Fauna et Flora Fennica*-seuran tietoon saatettiin, että Helsingin Kaivopuistossa pesi nokkavarpunen (*Helsingfors Tidningar* 10.10.1861). Nokkavarpunen nousi esiin uudestaan seuran kokouksessa samana vuonna, kun ylioppilas Mickwitz ampui nokkavarpusen Töölönlahdella ja lahjoitti linnun yliopistolle. Kyseisen linnun epäiltiin olleen sama naaras, joka oli pesinyt kesällä Kaivopuistossa. (*Helsingfors Tidningar* 3.12.1861)

Kaarlo Eemeli Kivirikon mukaan (1940) nokkavarpunen on pesinyt Suomessa Kaivopuiston lisäksi Taivassalon pappilan tammi-metsässä vuonna 1890. Havaintoja nokkavarpusesta on tehty Etelä- ja Keski-Suomessa. Lajia nähtiin Kivirikon mukaan Helsingin lähistöllä joka kevät. Myös keräämässämme lehtiaineistossa korostuvat Helsingin lahdet ja puistot. Esimerkiksi *Luonnon Ystävä* -lehdessä raportoitiin vuonna 1929: "Kaivopuistossa oli 10. II nokkavarpunen neljän vihreäpeipon seurassa. Linnut istuivat lumihangella ruusupensaan alla ja aukoivat ruusunkiulukoi- ta, joista söivät pähkylät." (*Luonnon Ystävä* 6/1929)

Keräämässämme lehtiaineistossa on useampia havaintoja ruokailevista nokkavarpusista. Niille ovat maistuneet kiinnostuneiden ihmisten silmien alla muun muassa tuomen ja pihlajan marjat (*Hämetär* 21.3.1905), ruusunmarjat (*Luonnon Ystävä* 2/1912), syreenipensaan antimet (*Luonnon Ystävä* 4/1918) sekä lintulaudoille tarjolle asetetut herkut (*Luonnon Ystävä* 6/1938).

Pohjolan linnut värikuvin -teoksen (1963) mukaan nokkavarpunen on vähälukui- nen mutta jokavuotinen pesimälintu etelä- ja lounaisrannikolla. Havaintomäärän kasvusta huolimatta kirjoittajat epäilevät nokkavarpusten vähentyneen Suomessa. Havaintojen lukumäärä on nimittäin lisääntynyt vain etelässä ja lounaassa, jossa lintuasematkin sijaitsevat, joten vaikuttava tekijä vaikuttaa ennen kaikkea olleen havainnoinnin lisääntyminen. Sen sijaan pohjoisia havaintoja on tehty entistä vähemmän.

Nokkavarpusen pesimäkanta Suomessa on voimistunut 1980- ja 1990-luvuilta lähtien. Laji luokitellaan nykyään Suomessa elinvoimaiseksi.

Hakusanat

Nokkavarpusta koskevaa aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *nokkavarpunen* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *stenknäck*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Kirjallisuus

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

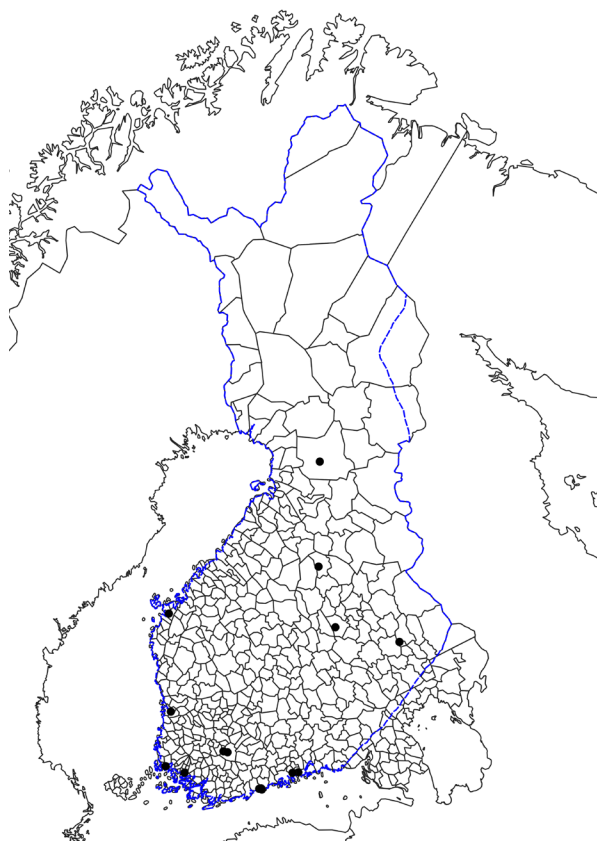
Valkama, Jari, Ville Vepsäläinen ja Aleksi Lehikoinen. *Suomen III Lintuatlas*. Luonnontieteellinen keskusmuseo Luomus & ympäristöministeriö 2011. <http://atlas3.lintuatlas.fi>. Viitattu 28.2.2025.

Kuvalähteet

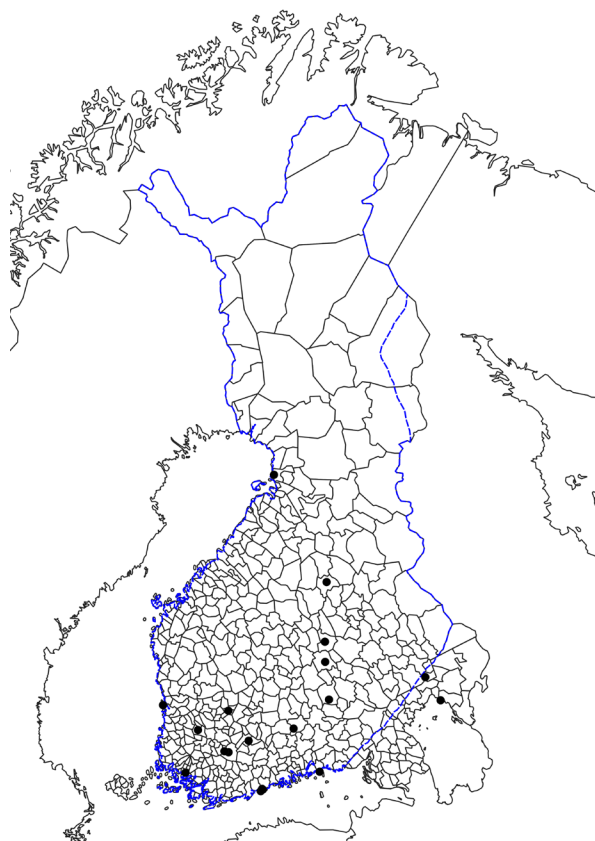
Kuva 1: Hannu Salmi. Nokkavarpunen. © Hannu Salmi

Kuva 2: Wright, Magnus von ja Willhelm von Wright. *Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade*. Digitoitu teoksen vuoden 1929 painoksesta. Rawpixel.com. CC BY 4.0. <https://flic.kr/p/25yZ7A3>

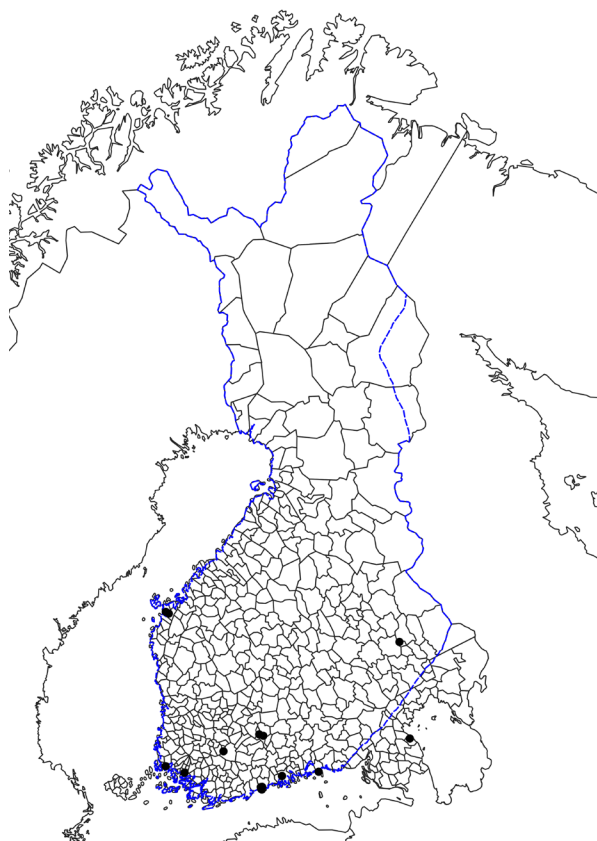
**Nokkavarpushavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä
Luonnon Tutkijassa 1800–1969.**

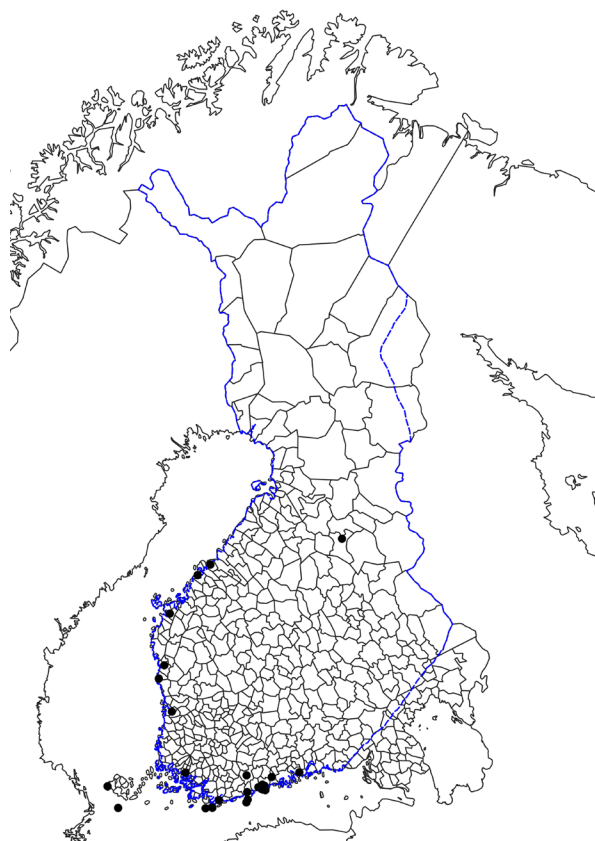
1815–1898

1901–1918

1921–1949

1951–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten
keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Pikkuvarpunen

Passer m. montanus

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

pikkuvarpunen, metsävarpunen, pilfink

Pikkuvarpunen on varpusta pienempi, ja sen tunnistaa mustasta leukalapusta ja valkeiden poskien mustista täplistä. Varhaisimpiin pikkuvarpushavaintoihin keräämässämme lehtiaineistossa lukeutuu *Morgonbladet*-lehdessä (11.4.1883) julkaistu kokouskertomus, jossa kerrottiin *Societas pro Fauna et Flora Fennica*-seuralle tehdyistä lahjoituksista.

Pikkuvarpunen tunnettiin ennen metsävarpusena. Sekä Aukusti Juhana Mela (1882) että Kaarlo Eemeli Kivirikko (1940) kirjoittavat lajista nimityksellä metsävarpunen. Lehdistössä sanaa metsävarpunen käytettiin kuitenkin myös synonyyminä metsän

pienille linnuille. Esimerkiksi *Aura*-lehden kirjeenvaihtaja kirjoitti vuonna 1882 peiposta ”meidän pienenä metsävarpusena” (*Aura* 4.5.1992).

Melan (1882) mukaan pikkuvarpusta tavattiin harvinaisena Etelä-Suomesta Inariin asti. Kaiken kaikkiaan keräämässämme lehtiaineistossa on varsin vähän mainintoja pikkuvarpusesta, ja merkittävä osa havainnoista on lähinnä luonnontutkijoiden ja -harrastajien kirjoituksia. Kivirikon (1940) mukaan pikkuvarpunen pesi Suomen kaakkoisosissa. Lajista

löytyy sieltä muutamia havaintoja, joissa lajia kuvataan yleiseksi alueella. Esimerkiksi ornitologi Rolf Palmgren muisteli kirjoituksessaan keväistä Salmin pitäjän Lunkulansaarta vuodelta 1898. Hän kirjotti, kuinka ”pikkuvarpuset, nuo harmaavarpusten lähimmät sukulaiset, istuvat rivissä syventyneinä vilkkaaseen keskusteluun.” (*Nya Pressen* 4.12.1907, lainaus suomennettu) Veli Räsänen puolestaan teki Kurkijoella vertailevaa tutkimusta pikkuvarpusten ja varpusten painosta. Hän kuvasi pikkuvarpusen olevan paikalla lähes yhtä yleinen kuin varpusen, jota hän nimitti ”muun Suomen varpuseksi.” (*Luonnon Ystävä* 6/1930)

Muualle Suomen alueelle sijoittuvat havainnot kuvasivat pikkuvarpusta harvinaiseksi. Oiva esimerkki on *Hämetär*-lehdessä julkaistu kirjoitus pikkulintujen suojelusta, joka oli suosittua 1800-luvun loppupuolella. Kirjoituksen mukaan Hämeenlinnan puistoon oli palkattu jopa puistovahti vartioimaan, ettei pikkulintujen pesistä vietäisi munia. Lisäksi eläinsuojeluasiasta oli jaettu lehtiä lapsille ja nuorille sekä puihin ripustettu peräti sata linnunpönttöä. Tästä kaikesta oli seurannut, että pienet linnut olivat menestyneet kaupungissa ja ”mitä moninaisin laulu puistoissamme raikuu kaupunkilaisten iloksi ja huviksi”. Kaupungissa tai sen läheisyydessä pesivien harvinaisten lintujen luetteloon pääsi mukaan pikkuvarpusen. (*Hämetär* 29.4.1915)

Pikkuvarpusen on varsin vähän esillä keräämässämme lehtiaineistossa, mutta sen perusteella vaikuttaa siltä, ettei siihen suhtauduttu yhtä nihkeästi kuin varpuseen. Varpusella on ollut vahinkoa tekevän linnun maine. Varpusta ei rauhoitettu monien muiden pienten lintujen tavoin metsästyslaissa vuonna 1899 eikä vuoden 1923 luonnonsuojelulaissaan. Kaarlo Eemeli Kivirikon (1940) mukaan varpusen tunkeutuu ”tappelunhaluisena” toisten lintujen pesiin, ja toiset linnut kohtelevat sitä kuin ”pahantekijää ainakin”. Lisäksi varpusen syö kypsyntä viljaa ja tekee tuhoa

Kuva 2. Taitelijoiden Magnus ja Wilhelm von Wrightin kuvaus pikkuvarpusesta teoksessa *Svenska fåglar* aikaväliltä 1828–1838.

niin keittiömaiden taimille kuin silmuille, kukille ja kirsikoillekin. Kivirikon mukaan metsävarpusen syö samoja ruokia kuin varpusen ja tekee pesänsä samoin, mutta on ”rauhallisempi kuin sukulaisensa”. Varpusen maineen takia ihmiset eivät usein halunneet varpusia ruokailemaan muille pienille linnoille varaimmilleen ruokintalautoille, ja lehdissä neuvottiin, miten pitää varpuset poissa lintulautoilta (*Savo* 23.1.1912).

Pohjolan linnut värikuvin -teoksen (1963) mukaan pikkuvarpusen pesi vakituisesti kaakossa ennen kaikkea Kiteellä ja Tohmajärvellä. Havaintoja on tehty alueen ulkopuolelta. Ahvenanmaalla tavatut ja peräti pesineet pikkuvarpuset, joista löysimme havaintoja myös keräämässämme lehtiaineistossa (*Åland* 8.7.1931), ovat *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksen mukaan todennäköisesti meren yli lännestä saapuneita lintuja. Samaa teoksen kirjoittajat arvelevat Lapissa tavatuista pikkuvarpusista.

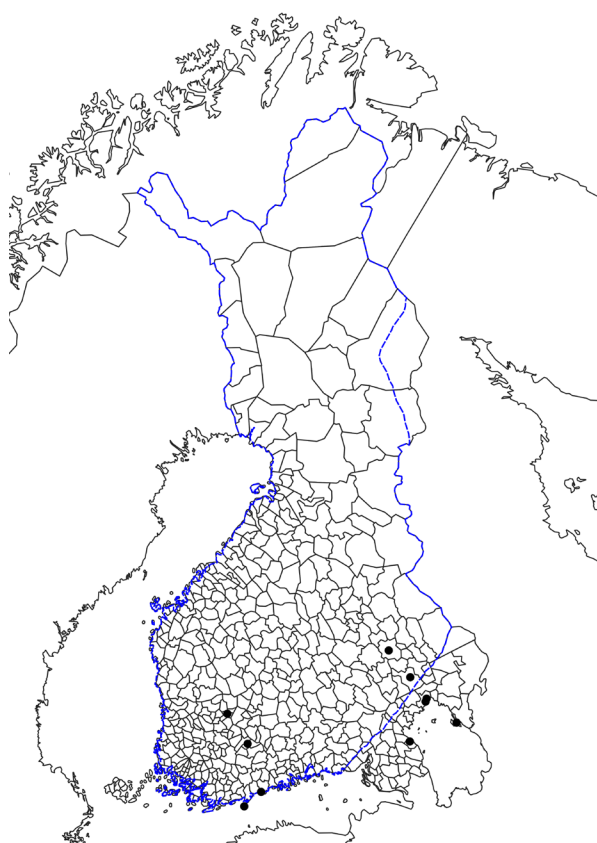
Suuressa osassa Suomea pikkuvarpusen on ollut harvinainen laji ja satunnainen pesijä. Keräämässämme lehtiaineistossa tästä

oiva esimerkki ovat pikkuvarpuset, jotka talvehtivat Helsingissä 1960-luvun alussa. *Helsingin Sanomissa* kirjoitettiin, että “erityisen maininnan ansaitsevat kolme pikkuvarpusta, joista kaksi löytyi Kyläsaaresta ja yksi Pakilan Pitkäkoskelta” (*Helsingin Sanomat* 6.1.1962). Suhteellisen pienikokoisina ja vaatimattoman värisinä harvinaisuuksina pikkuvarpuset kui-

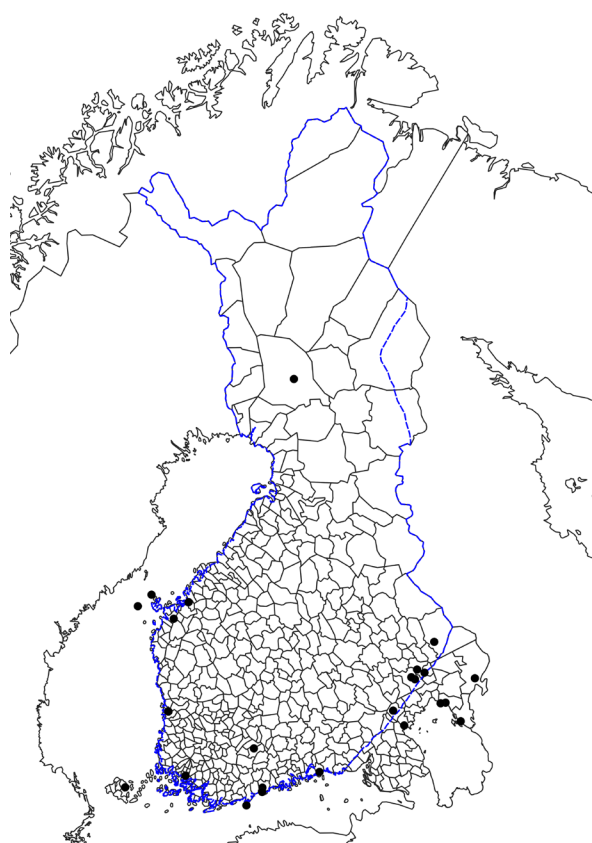
tenkin näyttävät herättäneen lähinnä asiantuntijoiden ja luontoharrastajien huomiota.

Pikkuvarpuskanta on kasvanut Suomessa 1990-luvulta alkaen, ja laji on levittäytynyt Suomeen niin maaseudulle kuin asutuskeskuksiin. Se on nykyään paikoin jopa varpusta yleisempi.

Pikkuvarpushavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* 1800–1969.

1859–1929

1930–1963

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Pikkuvarpusta käsittelevää aineistoa on kerätty Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta sekä *Luonnon Tutkija*- ja *Suomen Luonto* -lehdistä aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *pikkuvarpunen* ja *metsävarpunen* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *pilfink*.

Kirjallisuus

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Mela, Aukusti Juhana. *Vertebrata fennica. Suomen luurangoiset, eli luonnontieteellisen Suomen luurangois-eläimistö*. K. E. Holm, Helsinki 1882.

Vuorisalo, Timo, Esa Lehtikainen ja Risto Lemmetyinen. 'Lintusuojelun varhaisvaiheita Suomessa.' Teoksessa *Ympäristöhistorian näkökulmia: Piispan apajilta trooppiseen helvettiin*. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopiston poliittisen historian laitos, Turku 1999, 104–125.

Kuvalähteet

Kuva 1: Otto Latva. Pikkuvarpunen. © Otto Latva.

Kuva 2: Wright, Magnus von ja Wilhelm von Wright. *Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade*. Digitoitu teoksen vuoden 1929 painoksesta. Rawpixel.com. CC BY 4.0. <https://flic.kr/p/JF34Xc>

Punasotka

Aythya ferina

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Punasotka on harmaan- ja ruskeansävyinen keskikokoinen sorsalintu. Erityisesti punasotkakoiraan tunnistaa sen punaruskeasta päästä ja kaulasta. Varhaisimmat maininnan punasotkasta keräämässämme lehtiaineistossa ajoittuvat vuoteen 1866. Tuolloin *Societas pro Fauna et Flora Fennica* -seura sai lahjoituksena kaksi punasotkaa, toisen Kirkkonummelta ja toisen Porista (*Helsingfors Dagblad* 22.5.1866). Samoihin aikoihin punasotkia eli Bolstaholmin tilan mailla Ahvenanmaalla. Metsänhoitaja, myöhemmin Åbo Akademin biologisen museon intendentti, Justus Montell

Lajista käytettyjä nimityksiä

punasotka, punanarsku, brunand, rödhalsad dykand

kirjoitti punasotkista *Finlands jakttidskrift* -lehdessä vuonna 1918. Punasotka oli ollut paikallisille tuttu lintu jo silloin, kun Montellin isä oli saanut tilan haltuunsa vuonna 1867. Lintua kutsuttiin Ahvenanmaalla nimellä rödnacka. Montell piti lapsena talven yli huolta haavoittuneesta nuoresta punasotkasta ja luonnehti suhdettaan lajiin seuraavasti:

Muistoni tästä linnusta ulottuvat ajassa niin kauas taaksepäin, kuin muistini yleensäkkään yltää. Sen kaunis höyhenpeite, sen runsas esiintyminen aivan tilan lä-

hellä ja sen vähäinen arkuus – linnut jär-
vessä olivat rauhoitettuja – saivat minut
ihastumaan lintuun varhaisemmin kuin
yhteenkään toiseen. (*Finlands jakttid-
skrift* 6/1918, lainaus suomennettu)

Vuosisadan vaihteessa tämä punakaulainen
vesilintu herätti muidenkin asiantuntijoiden
huomiota. Rolf Palmgren kirjoitti *Luonnon
Ystävä* -lehdessä vuonna 1900 Lunkulansaa-
resta, jonka ruovikossa vesilintujen joukossa
uiskenteli hänen mukaansa myös punasotkia
(*Luonnon Ystävä* 11–12/1900). Luonnontut-
kija Aukusti Juhana Mela piti hämmästyttä-
vänä tätä tietoa harvinaisen linnun runsaasta
esiintymisestä Laatokalla. Hän kirjoitti vuotta
myöhemmin pitkän ja yksityiskohtaisen teks-
tin punasotkan levinneisyydestä ja havain-
noista *Luonnon Ystävä* -lehteen (1/1901).

Riistalinnuksi mielletty punasotka esiin-
tyi myös metsästystä koskeneissa säädöksissä,
ja vuonna 1923 metsästyslaissa se määriteltiin
useiden muiden vesilintujen tavoin rauhoite-
tuksi kevät- ja kesäaikaan (*Metsästys ja Kalas-
tus* 6/1923).

Lehdistössä huomioitiin punasotkan le-
viäminen Suomessa 1900-luvun alkupuolella.
Vaasassa talvehtineiden sorsien joukossa ha-
vaittiin punasotka vuonna 1936. Kyseinen lin-
tu teloi itsensä, mutta kaupunkilainen pelasti
sen ja otti sen hoitoonsa. (*Vaasa* 14.1.1936;
Vaasa 21.1.1936) Kaupunkien sulissa vesissä
talvehtineet kesyt sorsat yleistyivät 1900-lu-
vun alkupuolella. Pakinoitsija “Veräjän Mik-
ko” kirjoitti *Vaasa*-lehdessä pari vuotta myö-
hemmin siitä, että joutsenten lisäksi myös
koreapukuisia sinisorsia tulisi ruokkia talvi-
sin. Hän kirjoitti myös punasotkasta:

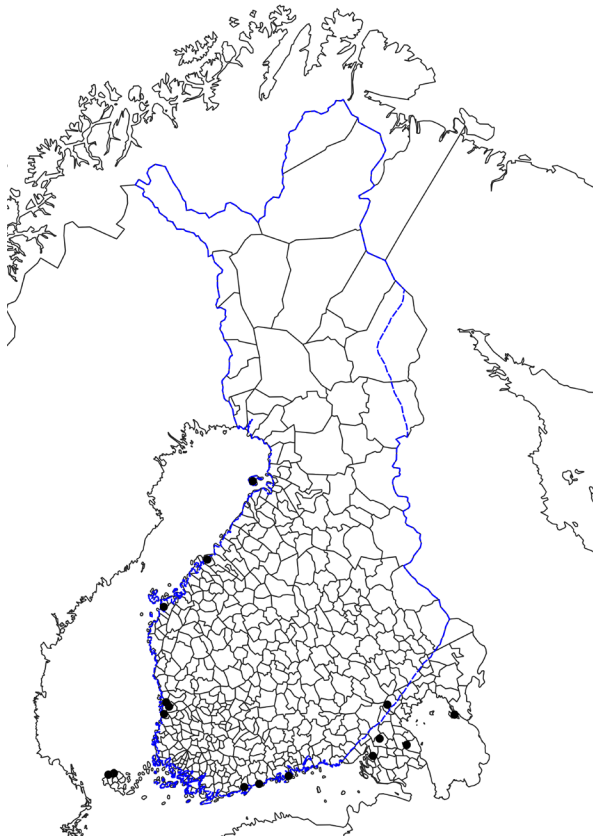
Se tuo meidän punanarskumme on tais-
tellut kovan taistelun sinisorsien seassa.

Mutta aina se on vain pärjännyt. Ei se
kesiksikään kuulu menevän kauas kau-
pungista. Viime kesän se oli puikkeleh-
tinut laivojen lähettyvillä Vaskiluodon
satamassa. Siellä se pysyi hyvin ruuassa.
Talven tultua se on ollut näissä omissa
sulissamme ja tottunut niissä hyvin pi-
tämään puolensa. Aina sen näkee joko
Vaskiluodon sillan tai sähkötehtaan sillan
luona. Toiset sorsista käväisevät joissakin
sulissa Vanhassa Vaasassakin ja Maalah-
della Penikassa, mutta pieni ja terhakka
punanarsku pysyy kotoisilla vesillä. Väite-
tään, että se ei osaisi lentää, mutta kaipa se
lentää kuitenkin. (*Vaasa* 21.2.1939)

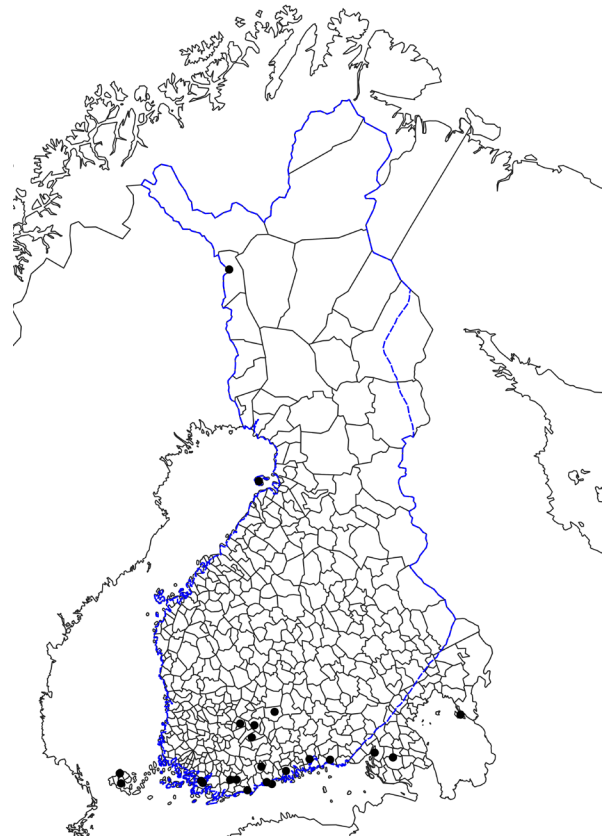
Lehdissä julkaistut havaintotiedot kuvaavat,
kuinka punasotka yleistyi ruovikkoisissa jär-
vissä ja lahdissa erityisesti Etelä-Suomessa
1900-luvun kuluessa. 1900-luvun puolivä-
lissä punasotka mainittiin lähes vuosittain
lintujen kevätmuuttoa käsitelleissä uutisissa.
Lehtiaineiston perusteella punasotkaa esiin-
tyi erityisesti Helsingin ja Porvoon seudun
lahdilla ja lintujärvillä sekä länsirannikolla.
Vuonna 1963 ilmestyneen *Pohjolan linnut
värikuvin* -teoksen mukaan vahvoja kantoja
oli Ahvenanmaalla ja Länsi-Suomessa, lisäksi
Liperissä, Tohmajärvellä ja Kiuruvedellä. Ke-
räämässämme lehtiaineistosta löytämämme
punasotkahavainnot mukailevat pitkälti tätä
kirjallisuudessa kuvattua lajin levinneisyyttä.

Nykyään punasotka luokitellaan Suo-
messa äärimmäisen uhanalaiseksi ja kannan
voimakkaan taantumisen syyksi on nimetty
ainakin lintujen ravinnon väheneminen voi-
makkaan rehevöitymisen seurauksena.

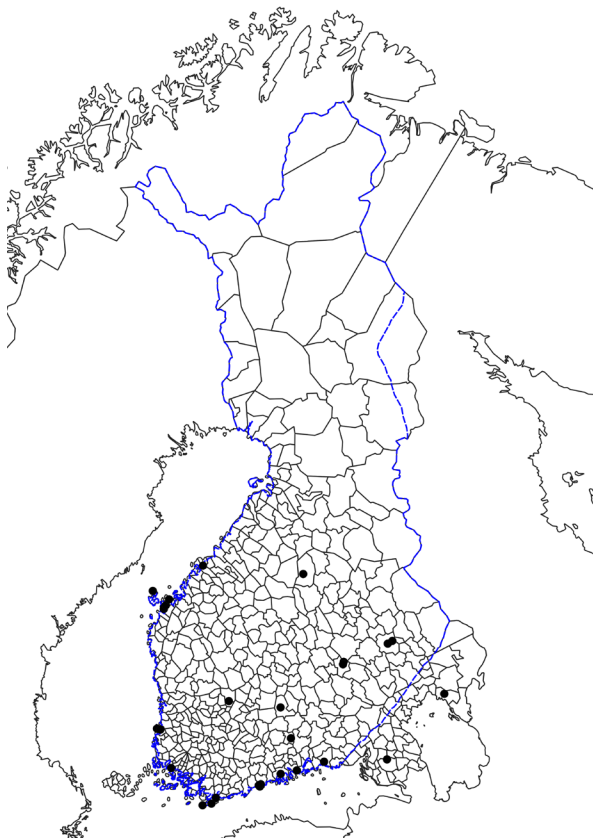
Punasotkahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Suomen Luonnossa ja Luonnon Tutkijassa 1800–1969.

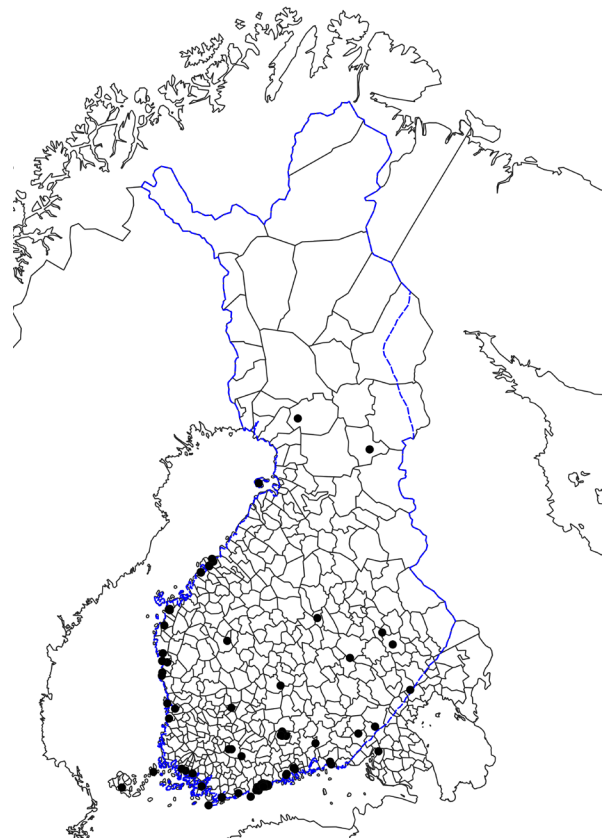
1866–1899

1900–1929

1930–1949

1950–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Punasotkaa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *punasotka* ja *punanarsku* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *brunand* ja *rödhsad dykand*. Ruotsinkieliset haut on tehty erikseen eri taivutusmuodoilla hyödyntäen text.raw-toimintoa, joka hakee sanan täsmällistä kirjoitusasua. Lisäksi aineistoa on haettu lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija* 1940–1960-luvuilta.

Kirjallisuus

Autio, Veli-Matti. 'Justus Montell'. *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*. Verkkojulkaisu.

<https://ylioppilasmatrikkeli.fi/1853-1899/henkilo.php?id=23227>. Viitattu 9.4.2024.

Haapanen, Eero. 'Villisorsista pullasorsiksi. Eläinten kotituumisesta kaupunkieihin'. Teoksessa *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan*. Toim. Simo Laakkonen, Sari Laurila, Pekka Kansanen ja Harry Schulman. Edita, Helsinki 2001, 110–123.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Mela, Aukusti Juhana. 'Punasotka (Fuligula ferina L.)'. *Luonnon Ystävä* 5/1901.

'Punasotka – Aythya ferina'. *Punainen kirja 2019 -verkkosivusto*.

<https://punainenkirja.laji.fi/results/MX.26407?checklist=MR.424>. Viitattu 11.2.2025.

Tiainen, Juha, Markku Mikkola-Roos, Antti Below, Aili Jukarainen, Aleksi Lehikoinen, Teemu Lehtiniemi, Jorma Pessa, Ari Rajasärkkä, Jukka Rintala, Päivi Sirkiä ja Jari Valkama. *Suomen lintujen uhanalaisuus 2015*. Suomen ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus, Helsinki 2016.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Punasotka. © Hannu Salmi.

Puukiipijä

Certhia familiaris

Teksti: Aino Jämsä

Aineistonkeruu: Aino Jämsä
ja Emilia Morfin Venäläinen

Lajista käytettyjä nimityksiä

puukiipijä, puunkiipijä, varpustikka,
trädkrypare

Puukiipijä on ruskeaselkäinen varpuslintu, joka terävien kynsiensä avulla kiipeää ketterästi puunrunkoja pitkin. Se etsii ravinnokseen hyönteisiä ja hämähäkkejä puunkaarnan koloista. Varhaisimpia lehdissä julkaistuja havaintoja tästä pienestä kiipeilijästä löytyy *Björneborgs Tidning* -lehdestä, jossa julkaistiin parin virkkeen mittainen uutinen vuonna 1880: "En trädkrypare, *Certhia familiaris*, blef här om dagen skjuten i Lattomeri-skogen. Denna lilla klätterfogel träffas mycket sällan i dessa näjder." (*Björneborgs Tidning* 10.1.1880)

Pari vuotta myöhemmin *Sanomia Turusta* -lehteen oli lähetetty Huittisista kirje, jossa kerrottiin paikallisten tapahtumien kuten uuden meijerin perustamisen ohella harvinaisista linnuista. Kirjoittajan omien kokemusten ja tietojen mukaan Huittisissa oli useasti tavattu kuukkeleita eli hepoharakoita, eikä se näin ollut alueella harvinainen, vaikka luonnontutkija Aukusti Juhana Mela niin oli kirjoittanut. Kuukkelihavaintojen perään kirjoittaja kirjoitti puukiipijästä seuraavasti:

Wähän harwinaisempana [kuin kuukelia] länsisuomessa voisi pitää puukii-pijää (*Certhia familiaris*, trädskrypare), joka viime syyskuussa täällä tawattiin hawu-metsässä pari kertaa. Muutoin ei sitä ole tietysti täällä nähty ja tietämätöntä on, josko se täällä pesii taikka ei. (*Sanomia Turusta* 17.10.1884)

Luonnontutkija Aukusti Juhana Mela tote- si vuonna 1882 puukii-pijän levinneisyydestä vain lyhyesti, ettei laji ollut harvinainen Ete- lä- ja Keski-Suomessa, ja sitä oli tavattu Kajaa- nissa asti. Tätä vasten on mielenkiintoista, että 1800-luvun sanomalehtiin kirjoittaneet ihmi- set yllä olevien lainausten perusteella kokivat lajin kuitenkin harvinaiseksi. Ehkä linnun pieni, hyvin puun kaarnaa vasten maastoutu- va olemus piilotti puukii-pijän ihmissilmältä, eikä havaintoja näin kovin usein tehty. Mah- dollista lienee myös, että linnun levinneisyy- dessä oli paikoin harvalukuisuutta niin, että se ei kaikkialla Etelä- ja Keski-Suomessa ollut yhtä yleinen.

1800-luvun loppupuolella yleistyi ajatus pikkulintujen suojelusta. Näkyvimpiä pik-

Kuva 2. Ruotsalaisen taiteilija Magnus Körnerin kuvaus puukii-pijästä 1830- tai 1840-luvulta.

kulintujen puolestapuhujia oli Zacharias To- pelius, joka perusti *Maj Förening* -yhdistyk- sen kannustamaan erityisesti lapsia ja nuoria pikkulintujen suojeluun. Pienet linnut olivat Topeliuksen ja monien muiden aikalaisten mielestä hyödyksi, koska ne söivät haitallisia tuhohyönteisiä. Lisäksi pienet linnut Tope- liuksen mukaan “muistuttivat hywydestä ja rakkaudesta kaikkia eläviä olentoja kohtaan”. (Topelius 1874)

Keräämämme lehtiaineiston perusteella myös puukii-pijä pääsi kuuluvaksi tähän hyö- dyllisten pikkulintujen ryhmään. Hyvä esi- merkki on *Uudessa Suomettaressa* ilmestynyt kirjoitus, jossa puukii-pijä luettiin “maanvilje- lijöiden pienten ystävien” joukkoon. Se sai eri- tyistä arvostusta, koska se tikkojen ja loispi- tiäisten tavoin kykeni hävittämään kuoren alle piiloutuneita tuhohyönteisten toukkia, joille monet muut pienet linnut eivät mahtaneet mitään. (*Uusi Suometar* 22.7.1896) Pikkulin- tujen suojelu ylsi ennen vuosisadan vaihdetta lain kirjaimeen asti, sillä vuonna 1898 astui voimaan uusi metsästysasetus, jossa säädetiin pikkulintujen, paitsi kotivarpusten ja lepin- käisten, yleisestä rauhoittamisesta. Näin se koski myös puukii-pijää.

Lehdissä julkaistiin pikkulintujen suoje- lun nimissä ohjeita linnunpönttöjen rakenta- miseen. Ensimmäisen painettu ohje ilmestyi Topeliuksen kirjoittamassa kirjassa *Ensimmäinen kevätkirja Suomen kevättyhtiöille* (1874). Pönttöjen rakennusohjeita julkaistiin säännöllisesti 1900-luvun alkupuolellakin, esimerkiksi vuonna 1935 lehdistössä kopioi- tiin laajasti lehtori Eino Kärjen tekstiä, jossa kannustettiin lasten kerhotyöskentelyyn ja luonnonsuojelutoimenpiteiden toteuttami- seen nimenomaan pönttöjä rakentamalla ja ruokintalautoja kasaamalla. Pöntöt olivat hyödyksi linnuille talvellakin. Kärki kirjoitti:

“Monet tiaslajit, puukiipijät y.m. metsiemme ja puistojemme hyödyllisimmät linnut saavat pöntöissä hyvää suojaa talven pitkinä pakka-söinä.” (*Karjala* 27.10.1935)

Vaikka puukiipijä oli luonnontieteellisen kirjallisuuden mukaan yleinen laji, keräämäs-sämme lehtiaineistossa ei ole loppujen lopuksi kovin monia havaintoja kyseisestä linnusta. Lisäksi luontoharrastajien tekemät havainnot vaikuttavat korostuvan aineiston joukossa (*Luonnon ystävä* 4/1921). Puukiipijä kuitenkin kirjoitettiin osaksi yleisluontoisia talvien metsien ja niiden lintumaailman kuvauksia, minkä voi tulkita heijastelevan linnun yleisyyttä Suomen talvisessa luonnossa – tai ainakin siitä lehtiin kirjoittaneiden ihmisten mielikuvissa (*Uusi Aura* 1.1.1927). Puukiipijä havaittiin myös säännöllisesti 1950-luvulla käynnistyneissä valtakunnallisissa talvilintulaskennoissa, joiden tuloksia erityisesti Helsingin seudulta ja Pohjanmaan rannikolta raportoitiin sanomalehdissä.

Pohjolan linnut värikuvin -teoksen (1963) mukaan puukiipijä oli rehevien vanhojen metsien jokavuotinen asukas aina Peräpohjo-

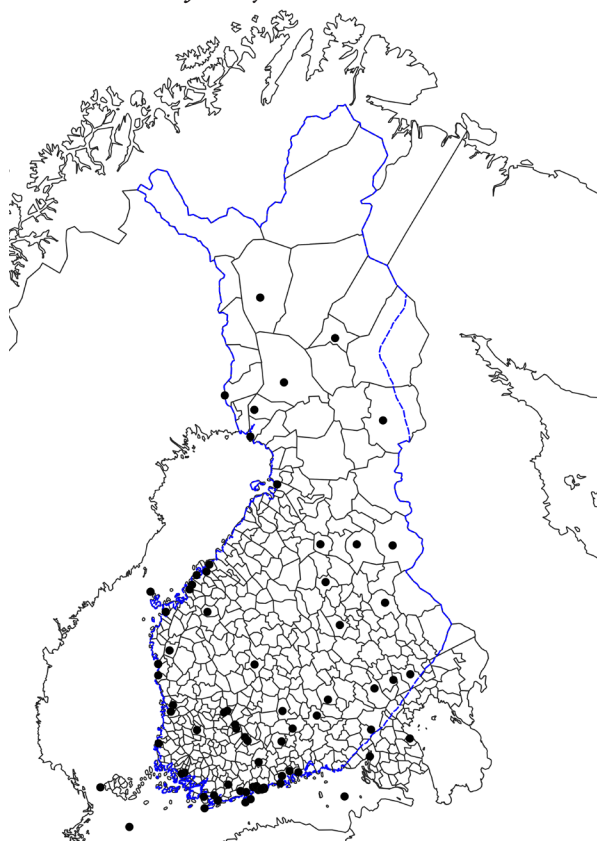
laan saakka. Kirjoittajien mukaan ei ole varsinaisesti syytä olettaa, että puukiipijän levinneisyysalue olisi laajentunut, vaikka vanhassa kirjallisuudessa se rajataankin Etelä- ja Keski-Suomeen. Teoksessa listataan yksityiskoh-taisemmin vain pohjoisimpia havaintoja, joita on tehty muun muassa Kittilässä, Sodankyläs-sä ja Rovaniemellä. Keräämästämme aineis-tosta löytyneet havainnot mukailevat varsin pitkälti tätä kirjallisuudessa julkaistua tietoa puukiipijän levinneisyydestä.

Pohjolan linnut värikuvin -teoksen mu-kaan “lajin harvinaistuminen nykyaikaisen metsätalouden vaikutuksesta on ajan mittaan epäilemätöntä.” Samanlaista huolta metsän-hoidon vaikutuksesta pienten metsiä asut-taneiden lintujen elinympäristöihin oli ollut kuultavissa myös lehdistössä (*Hufvudstads-bladet* 27.6.1959). Nykyään puukiipijä luoki-tellaan Suomessa vaarantuneeksi lajiksi. Van-hat kuusi- ja sekametsät ovat sille parhaimpia elinympäristöjä. Näiden huvetessa puukiipijät ovat joutuneet etsimään pesäpaikkoja uusista paikoista kuten halkopinoista ja rakennusten seinistä.

Hakusanat

Puukiipijää koskevaa aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *pukiipijä*, *puunkiipijä* ja *varpustikka* sekä ruotsinkielisellä nimityksellä *trädkryp*. Lisäksi aineistoa on haettu 1940–1960 luvuilla julkaistuista lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija*.

Puukiipijähavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa ja Suomen Luonnossa 1800–1969.

1880–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kirjallisuus

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Lähdesmäki, Heta ja Petri Paju. 'Ihmisten ja pikkulintujen teknologisia yhteenkietoutumia- pohdintoja linnunpöntön ja sen käyttäjien historiasta'. Teoksessa *Turun romantikko. Esseitä Hannu Salmelle*. Toim. Juhana Saarelainen, Heli Rantala, Petri Paju ja Mila Oiva. Turun yliopisto, Turku 2021, 111–122.

Mela, Aukusti Juhana. *Vertebrata fennica. Suomen luurangoiset, eli luonnontieteellisen Suomen luurangois-eläimistö*. K. E. Holm, Helsinki 1882.

Rahkonen, Juho. 'Puukiipijä on pikkulintujen kiipeilymestari ja kaarnan värinen maastoutuja, joka huijaa harjaantunuttakin silmää'. *Apu* 8.3.2020.

<https://www.apu.fi/artikkelit/puukiipija-kuusikon-kettera-kiipeilija>. Viitattu 18.2.20225.

Topelius, Zacharias [nimimerkillä Z.T]. 'Suomen kevätyhtiöille', *Ensimmäinen Kewätkirja Suomen kewätyhtiöille*. Helsinki, 1874. Näköispainos Gummerus, Jyväskylä 2009, 3–9.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Puukiipijä. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Magnus Körner. Trädkrypare: *Certhia familiaris*. 1830–1840. Lund University Library (ALVIN Digital Kulturarv). Public Domain. <https://tinyurl.com/2dt83rbk>

Pyrstötiainen

Aegithalos caudatus

Teksti: Aino Jämsä

*Aineistonkeruu: Aino Jämsä
ja Emilia Morfin Venäläinen*

Lajista käytettyjä nimityksiä

pyrstötiainen, stjærtmes, stjertmes

Pyrstötiainen on palleromainen varpuslintu, jonka huomiota herättävin tuntomerkki on sen pitkä pyrstö. Nimestään huolimatta laji ei kuulu tiaisten heimoon. Varhaisimpia havaintoja on maininta pesästä, joka munineen lahjoitettiin *Societas pro Fauna et Flora Fennica*-seuralle vuonna 1863 (*Helsingfors Dagblad* 17.11.1863).

Lintutieteellisissä tutkimuksissa ja kirjallisuudessa on oikeastaan läpi tarkastelemamme ajanjakson pidetty lajia harvinaisena. Monet lajista raportoidut havainnot ajoittuvat syksyyn

ja talveen, jolloin pyrstötiainen tapaa liikkua ja etsiä ruokaa parvissa. *Wasa Tidning* -lehdessä kerrottiin pyrstötiashavainnosta vuonna 1897: "Pyrstötiainen, ainakin täällä Pohjanmaalla melko harvinainen lintu, on syksyn aikana havaittu useampia kertoja varsin suurissa parvissa." (*Wasa Tidning* 2.12.1897)

Keräämämme lehtiaineiston perusteella palleromainen pyrstötiainen on herättänyt olemuksellaan ihmisissä sympatiaa. Nimi-merkki "g.- r.-" kirjoitti pyrstötiäisistä seuraavasti vuonna 1938:

Ne vaikuttavat ensi silmäykseltä pyörteleviltä, tuhruisilta pumpulipalloilta, joihin on kiinnitetty pitkä, kapea mustavalkoinen nauha. Mutta sitten kuuluu “ii, ii, ge-ge-ge”, pyrstöiaisten tunnusomainen kutsuääni, joka pitää parven yhdessä niiden harhailevalla retkellä. (*Hufvudstadsbladet* 11.12.1938, lainaus suomennettu)

Lintutieteilijä Rolf Palmgren luonnehti kirjoituksessaan pyrstöiaisia pumpulipalloiksi, jotka “tanssivat kuin suuret hiutaleet ilmassa”. Hän kuvasi pyrstöiaisten tunnusomaista ääntä sekä nopeaa liikettä puusta toiseen. “Pyrstöiaiset kohtaaminen talvisessa luonnossa on kokemus, jonka säilyttää muistoissa”, Palmgren päätti kirjoituksensa. (*Åbo Underrättelser* 13.2.1944, lainaus suomennettu)

Kaarlo Eemeli Kivirikko (1940) kuvasi pyrstöiaisen pesivän varsin harvinaisena Etelä- ja Keski-Suomessa aina Kuopioon asti. *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksen (1963) mukaan Oulusta, Sotkamosta ja Kuhmosta oli pesimäaikaista havaintoja. Harvoja pesintöitä tunnettiin pohjoisempaakin. Keräämässämme lehtiaineistossa pyrstöiaisen pesimähavainnot ovat harvinaisia, vaikka niitäkin on muutamia.

Pyrstöiaisen on vaelluslintu, joka lähtee aina ajoittain runsaammin joukoin liikkeelle. Kirjallisuuden mukaan parvia saattaa tällaisten vaellusten aikaan harhautua Lappiin kuten Sodankylään, Kittilään ja Muonioon asti. Keräämässämme lehtiaineistossa julkaistu pohjoisin havainto sijoittuu pohjoisinta Lappia etelämmäs nimittäin Kemijärvelle, jossa nähtiin lokakuussa 1962 seitsemän pyrstöiaista. Havaintoa pidettiin harvinaisena, koska kyseessä oli ennen kaikkea etelämmässä Suomessa esiintynyt laji. (*Helsingin Sanomat* 27.10.1962)

Pyrstöiaisten vuosittaisissa havaintomäärissä on ollut vaihteluita läpi tarkastelemamme ajanjakson. Tähän ovat vaikuttaneet vaellusvuodet, koska vilkkaimpina vaellusvuosina lintuja on enemmän liikkeellä ja silloin niistä

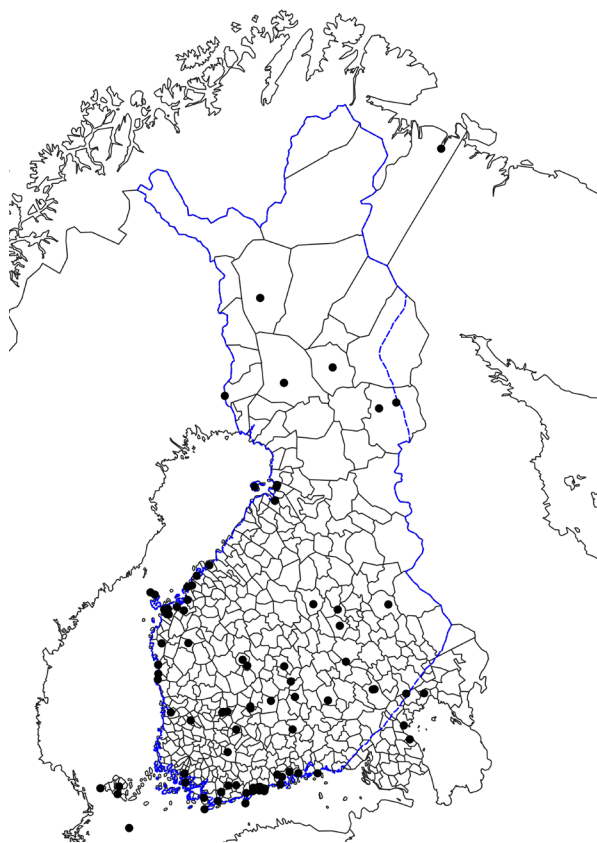
Kuva 2. Taitelijoiden Magnus ja Wilhelm von Wrightin kuvaus pyrstöiaisesta teoksessa *Svenska fåglar* aikaväliltä 1828–1838.

on tehty myös runsaammin havaintoja. Keräämässämme aineistossa nousee esiin esimerkiksi vuosi 1965, jolloin nimimerkki “n. n.” kirjoitti, ettei hän muistanut sitten 1930-luvun nähneensä niin paljon pystöiaisia läntisessä saaristossa (*Nya Pressen* 11.11.1965). Tämän vaellusvuoden huomioi myös Etelä-Pohjanmaalla toimiva lintuseura *Ostrobothnia Australis*, jonka alueella raportoitiin lehdissä useita pyrstöiaishavaintoja, joku jopa satapäisestä parvesta (*Syd-Österbotten* 18.11.1965). Seura pyysi, että niin lintutieteilijät kuin muut asiasta kiinnostuneet lähettäisivät heille tiedon syksyn aikaan tekemistään havainnoista (*Vasabladet* 28.11.1965).

Ankarat talvet ovat kurittaneet näitä pieniä lintuja ja vaikuttaneet vaellusvuosien tuoman vaihtelun lisäksi siihen, että vuosittaisissa havaintomäärissä on eroja. Esimerkiksi Kuusamon Kuontivaaralla paikallinen koululainen löysi seitsemän pakkaseen ja ravinnonpuutteeseen kuollutta pyrstöiaista vuonna 1965 (*Länsi-Savo* 24.11.1965).

Nykyään pyrstöiaisen luokitellaan Suomessa elinvoimaiseksi lajiksi, jonka havaintomäärät ovat kasvaneet 1980- ja 1990-luvuilta. Mahdollisesti taimikoiden lisääntyminen on tarjonnut mieluisia elinympäristöjä tälle pikukulinnulle, jonka selviytymistä läpi kylmän vuodenajan on auttanut talviruokinta sekä talvien leudontuminen.

Pyrstötiaishavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* ja *Suomen Luonnossa* 1800–1969.

1863–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Pyrstötiaista käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimista sanoma- ja aikakauslehdistä sekä lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija* aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *pyrstötiainen* ja ruotsinkielisillä nimityksillä *stjärtmes* ja *stjertmes*. Ruotsinkielistä aineistoa on haettu ruotsinkielisten nimitysten eri taivutusmuodoilla.

Kirjallisuus

Aintila, Aki. 'Pyrstötiainen – *Aegithalos caudatus*'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.34505/biology>. Viitattu 24.2.2025.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Pyrstötiainen. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Wright, Magnus von ja Wilhelm von Wright. *Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade*. Digitoitu teoksen vuoden 1929 painoksesta. Rawpixel.com. CC BY 4.0. <https://flic.kr/p/28jVUJe>

Pähkinänakkeli

Sitta europaea

Teksti: Aino Jämsä

Aineistonkeruu: Aino Jämsä
ja Emilia Morfin Venäläinen

Lajista käytettyjä nimityksiä
pähkinänakkeli, nötväcka

Pähkinänakkeli on lyhytperäinen ja tanakka lintu, joka liikkuu puunrunkoja pitkin ketterästi pää niin ylös- kuin alaspäin. Suomessa havaitut pähkinänakkelit kuuluvat kahteen eri alalajiin. Yleensä kyseessä on ollut Siperiasta tulleita vaeltajia (*ssp. asiatica*). Kirjallisuuden mukaan vuoteen 1965 mennessä niin sanotun nimilajin (*ssp. europaea*) määrityksistä varmoja ovat olleet vain Nauvossa vuonna 1895 pyydetty lintu sekä Ruissalossa vuosina 1965–1966 tavatut kaksi yksilöä. Mahdollisesti nimenomaan Ruissalon tammilehdoissa

muinakin aikoina havaitut pähkinänakkelit ovat saattaneet kuulua nimilajiin.

Luonnontutkija Aukusti Juhana Mela kehotti *Luonnon Ystävä* -lehdessä vuonna 1900 ruokkimaan pikkulintuja talvisin ja kertoi samalla Kemissä ruokinnalla havaituista pähkinänakkeleista. Tämä havainto ei ollut ainoa laatuaan, vaan näitä harvinaisia vaeltajia oli tavattu tai ammuttu samana syksynä eri puolilla Suomea. Mela toivoi yleisöä lähettämään lisää havaintoja linnusta lehden toimitukselle tai suoraan Melalle itselleen. (*Luonnon Ys-*

Kuva 2.
Pähkinänakkele
Choraeuk-
sen lähteellä
Ruissalossa.

tävä 11–12/1900) *Luonnon Ystävä* -lehdessä julkaistiinkin vuosina 1900 ja 1901 useampia pähkinänakkelihavaintoja. Kyseessä oli pähkinänakkelien vaellus, jonka aikana lintuja tavattiin Kaarlo Eemeli Kivirikon (1940) mukaan yhteensä 30 eri paikassa. Eniten havainnot tehtiin Savossa ja Uudellamaalla ja varsin runsaasti Pohjanmaan rannikkopitäjissäkin.

1920- ja 1930-luvut olivat hiljaisempia pähkinänakkelin esiintymisen suhteen Suomessa, mikä on havaittavissa myös keräämässämme lehtiaineistossa. Yksittäisiä havaintoja kuitenkin julkaistiin. Tammisaaren metsänhoitaja Carl Sandborg tapasi pähkinänakkelin Tammisaaren Kalvössä vuonna 1926. Hän tunnisti Suomessa harvinaisen linnun, koska oli viettänyt lapsuuttaan Ruotsissa Itä-Gotlannissa, jossa hän oli pyydystänyt lintuja tikun varaan viritetyn korin ja kaurajyvien avulla. Uutisen mukaan Sandborg päästi linnut aina tarkastelun jälkeen vapauteen, jotta pystyi nappaamaan ne koriin taas uudelleen seuraavana päivänä. Tämän ajanvietteen ansiosta Sandborg oli nyt tunnistanut ”lapsuuden ystävänsä” Kalvön saarella. (*Västra Nyland*

8.4.1926) Sandbergin muistot tästä linnusta auttoivat häntä siis tunnistamaan Suomessa harvoin tavatun lajin.

Monet 1920- ja 1930-luvuilla tehdyt havainnot ovat luonnontutkijoiden ja -harrastajien tekemiä, esimerkiksi *Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen* kokouksessa kerrottiin pähkinänakkelista Niuvanniemessä vuonna 1926 ja Liperissä vuonna 1933 (*Savo* 18.2.1932; *Pohjois-Savo* 17.4.1926). *Luonnon Ystävä* -lehdessä annettiin tietoja havainnoista Oulussa, Konnevedellä ja Käkisalmissa (*Luonnon Ystävä* 1/1945; *Luonnon Ystävä* 3/1927; *Luonnon Tutkija* 3/1949).

Seuraava pähkinänakkeleiden vaellus Suomeen sijoittui vuoteen 1951. Pähkinänakkelihavaintoja julkaistiin tuolloin lehdissä, mutta löysimme keräämässämme aineistosta havaintoja huomattavasti vähemmän kuin 1900-luvun alussa. Kirjallisuudessakin kerrottiin tämän vaelluksen jääneen vaatimattomammaksi. Sen rinnalla oikein suurvaelluksen mittasuhteet sai vuosien 1962–1963 vaellus, joka myös dokumentoitiin aikanaan varsin tarkasti. Kalervo Eriksson selvitti suurelle yleis-

sölle suunnatulla kyselyllä pähkinänakkelien liikkeitä vaelluksen aikana. Kyselyyn saapui lopulta noin 300 havaintoilmoitusta.

Vilkkaat vaellusvuodet 1962–1963 nousivat esiin keräämässämme lehtiaineistossa. *Uusi Suomi* -lehdessä pyydettiin lukijoita lähettämään havaintoja lehteen:

Useimmat nähdyt pähkinänakkelit ovat ilmestyneet ruokintalaudoille, missä ne ovat halukkaasti popsineet kauraryynejä, talia ja maapähkinöitä. Monet ovat jääneet samalle paikalle kanta-asiakkaiksi pitkäksi aikaa. Olisi hyvin tärkeää saada tämä mielenkiintoinen vaellus mahdollisimman tarkoin selvitettyksi. Jokainen varma havainto on silloin arvokas. (*Uusi Suomi* 21.11.1962)

Lehti vastaanotti tulevina kuukausina useita kirjeitä, “pitkiä ja hauskaasti kirjoitettuja tarinoita”. Myös *Helsingin Sanomien* Eräpalstalle

saapui tuolloin “jatkuvasti tietoja” (*Helsingin Sanomat* 9.11.1962). Tiedonannoista sekä niiden runsaudesta päätellen pähkinänakkelit innostivat ja ihastuttivat ihmisiä. Lehdille kirjoittaneet ihmiset kuvasivat pähkinänakkeleita usein kesyn oloiseksi ja ruokinalla viihtyneiksi linnuiksi, jotka ihastuttivat rohkeudellaan ja tulivat syömään tarjottuja herkkuja jopa ihmisen kädestä (*Helsingin Sanomat* 22.11.1962).

Kivirikko (1940) kirjoitti pähkinänakkelin mahdollisesti pesineen Ruissalon tammilehdossa 1930-luvulla, ja *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksessa (1963) kerrottiin, että Laajasalossa tammimetsikössä oli havaittu yksilö pesimäajan kynnyksellä, mutta kirjoittajat kuitenkin totesivat, ettei varmuutta pesinnästä Suomen alueella ollut. Nykyään pähkinänakkeli on satunnaispesijä, joka vahvistanut läsnäoloaan Ahvenanmaalla ja Itä-Suomessa. Vaeltajia tavataan meillä säännöllisesti syksyisin.

Hakusanat

Pähkinänakkelia koskevaa aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *pähkinänakkeli* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *nötväcka*. Lisäksi aineistoa on haettu lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija* 1940–1960-luvuilta.

Kirjallisuus

‘Pähkinänakkeli’. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus, Helsinki.
<https://laji.fi/taxon/MX.34586/biology>. Viitattu 2.3.2025.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

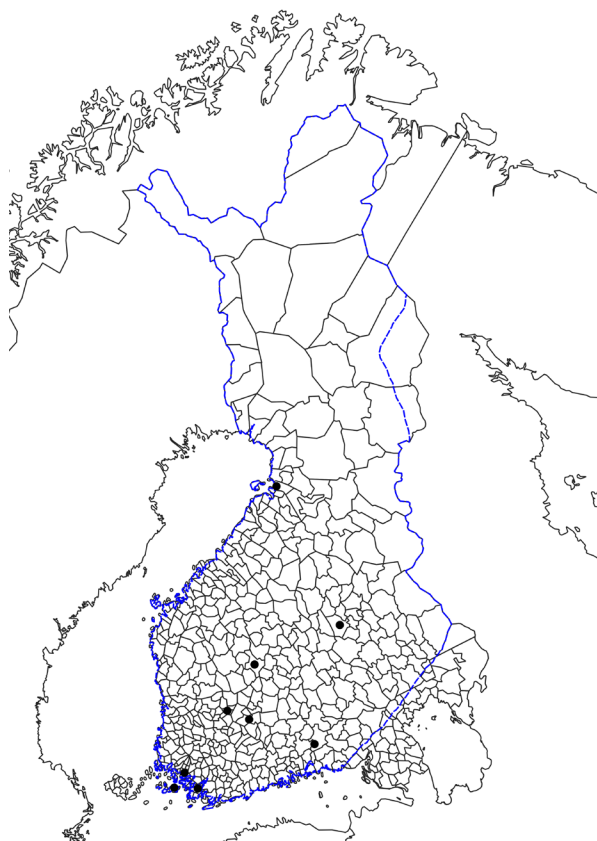
Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Kuvalähteet

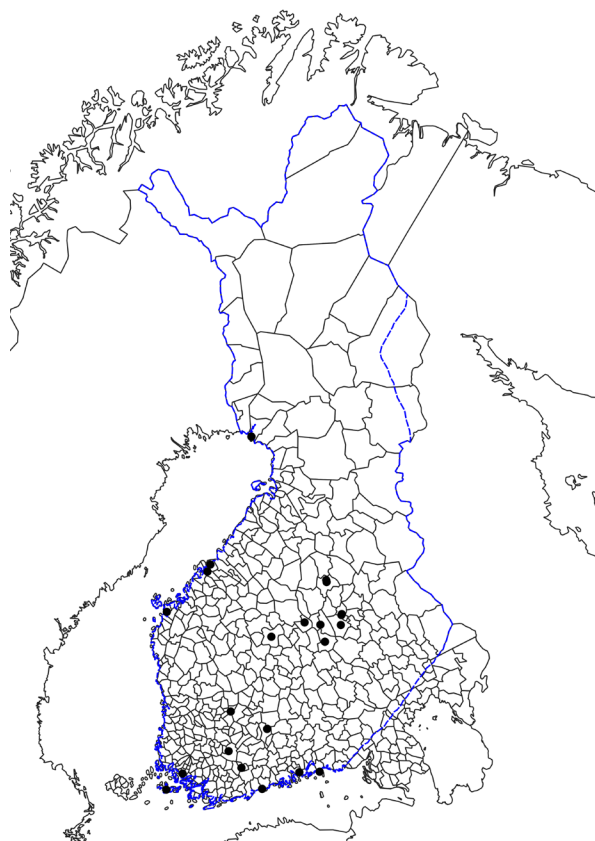
Kuva 1: Otto Latva. Pähkinänakkeli. © Otto Latva.

Kuva 2: Hannu Salmi. Pähkinänakkeli. © Hannu Salmi.

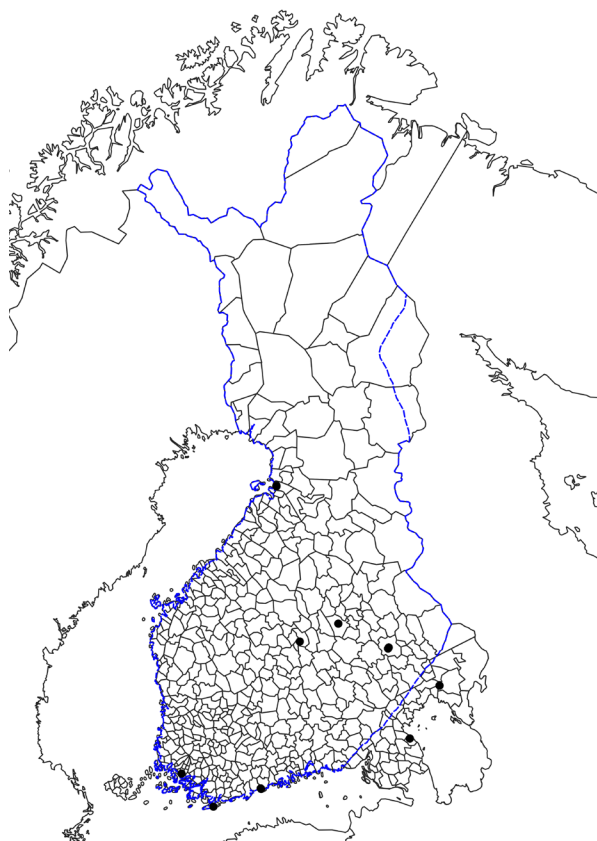
Pähkinänakkelihavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa ja Suomen Luonnossa 1800–1969.

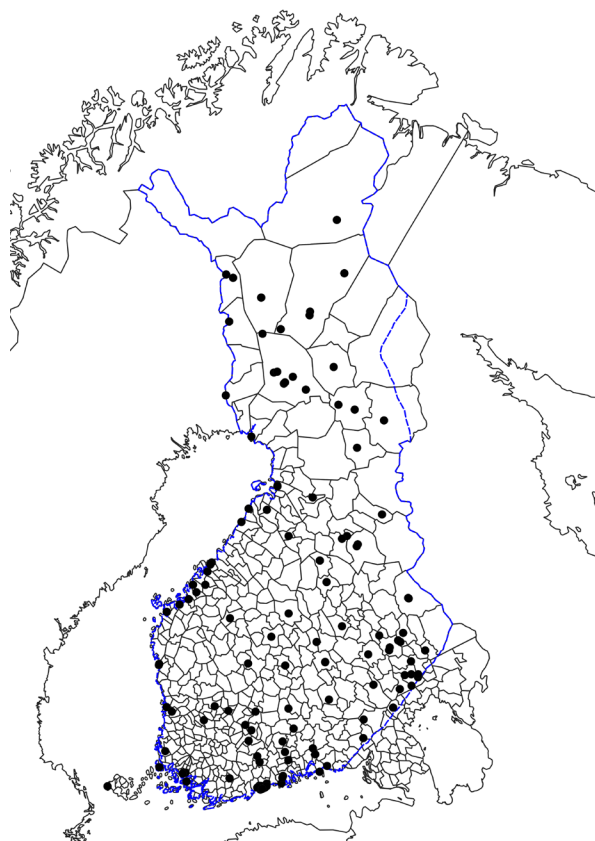
1824–1898

1900–1919

1923–1945

1950–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Ristisorsa

Tadorna tadorna

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

ristisorsa, kivisorsa, grafand, gravand

Ristisorsa on värikäs sorsalintu, jonka höyhenpuvussa on mustaa, valkoista ja punaruskeaa. Hyvä tuntomerkki on kauniin punainen nokka, jota erityisesti koiraalla koristaa otsakyhmy. Ristisorsan esiintymisessä Suomen alueella on ollut aaltoilua. Aukusti Juhana Melan (1882) mukaan lintu pesi 1800-luvulla Lounais-Suomen rannikolla, mutta vuosikymmeniä myöhemmin vuonna 1940 Kaarlo Eemeli Kivirikko kirjoitti, ettei ristisorsa ollut pesinyt siellä enää pitkiin aikoihin. Tämä todennäköisesti edellä mainittuun kirjallisuuteen perus-

tunut tieto on toistunut myös myöhemmin lehdistössä (*Ilta-Sanomat* 15.6.1960).

Keräämästämme lehtiaineistosta löytyy useita mainintoja ristisorsasta 1900-luvun alun lehdistöstä. Suurin osa niistä on kuitenkin lehdissä julkaistuja metsästysasetuksia sekä ilmoituksia vesilintujen rauhoitusajoista (*Tampereen Uutiset* 28.2.1900). Havaintoja ristisorsasta julkaistiin tuon ajan lehdistössä hyvin vähän. Esimerkiksi *Satakunta*-lehdessä vuonna 1904 julkaistussa Porin kotiseutuyhdistyksen kokouksetomuksessa kerrottiin,

Kuva 2. Taitelijoiden Magnus ja Wilhelm von Wrightin kuvaus ristisorsasta teoksessa *Svenska fåglar* aikaväliltä 1828–1838.

että maisteri Aro oli ampunut Mäntyluodolla “hanhen ja sorsan väliseen sukuun kuuluneen ristisorsan (*Tadorna tadorna*)” ja antanut sen yhdistyksen kokoelmiin. (*Satakunta* 15.3.1904) Kivirikko antaa enemmän tietoja ristisorsan levinneisyydestä 1900-luvun alusta kuin mitä löysimme lehdistä.

Mielenkiintoinen on kuitenkin *Tidning för jägare och fiskare* -lehdessä julkaistu pitkä tiedonanto Turun saariston linnuista. Nimimerkki A. E. Korppoosta kirjoitti siinä vuonna 1909 Turun saariston linnustosta lähes kaksikymmentävuotisen kokemuksensa perusteella. Hänen mukaansa ristisorsa pesi

tuolloin, vaikkakin äärimmäisen harvinaisena, Björkössä Korppoon ulkosaaristossa. (*Tidskrift för Jägare och Fiskare* 5–6/1909) Tämä tieto on yksityiskohtaisuudessaan mielenkiintoinen, sillä niin Mela kuin Kivirikko mainitsevat pesimisalueeksi laajemmin vain Lounais-Suomen saariston.

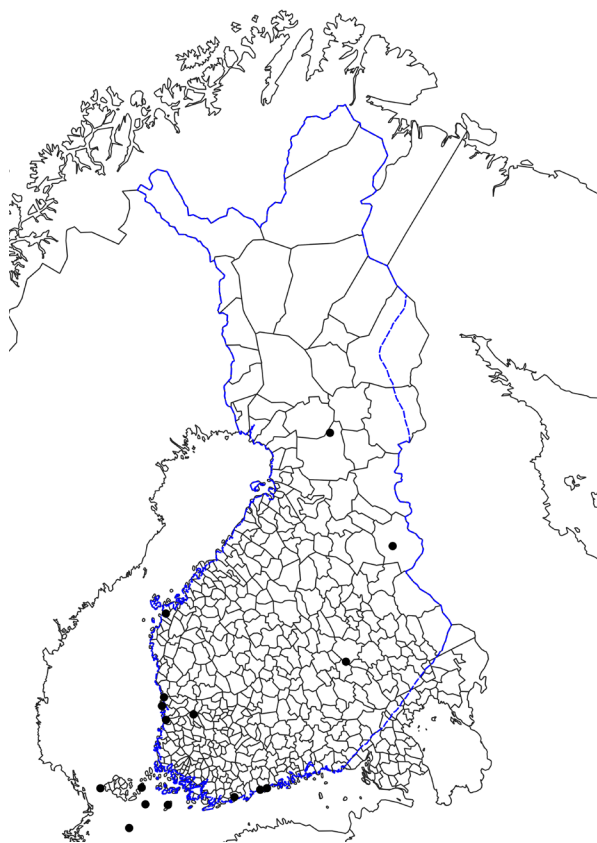
1960-luvulla havaintoja ristisorsasta alkoi ilmestyä kiihtyvällä tahdilla lehtien sivuille, ja vuosikymmenen alussa raportoitiin pesälöydöistä länsirannikolla (*Västra Nyland* 11.4.1962). Lehdistössä kirjoitettiin ristisorsan palanneen pesimälinnuksi Suomeen (*Helsingin Sanomat* 19.5.1964). Samoin *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksessa vuonna 1963 kerrottiin pitkän tauon jälkeen uusista pesimätapauksista, jotka sijoituivat länsirannikolle. Kirjoittajat arvelivat Ruotsin kannan vahvistumisen heijastuneen näin Suomeenkin.

Nykyään ristisorsa luokitellaan Suomessa vaarantuneeksi lajiksi. *Punaisen kirjan* mukaan syiksi on listattu rakentaminen sekä häirintä ja liikenne. Suomessa pesii arviolta noin 300 ristisorsaparia.

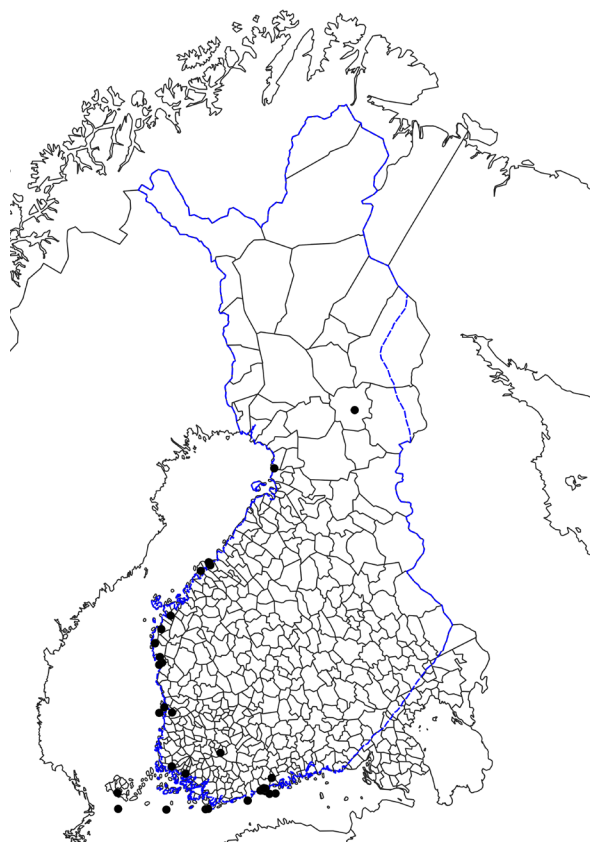
Hakusanat

Ristisorsaa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimista sanoma- ja aikakauslehdistä aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *ristisorsa* ja *kivisorsa*. Haut ruotsinkielisillä nimityksillä *grafand* ja *gravand* on tehty text.raw-toiminnon avulla, joka hakee sanan täsmällistä kirjoitusasua. Lisäksi aineistoa on haettu lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija* 1940–1960-luvuilta.

Ristisorsahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* 1800–1969.

1882–1959

1960–1968

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kirjallisuus

Aintila, Aki. 'Ristisorsa - Tadorna tadorna'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.26323/biology>. Viitattu 11.3.2025.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvien*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Emeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

'Ristisorsa – Tadorna tadorna'. *Punainen kirja 2019 -verkkopalvelu*. <https://punainenkirja.laji.fi/results/MX.26323?checklist=MR.424>. Viitattu 11.2.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Bernard DUPONT. Common Shelduck (Tadorna tadorna), 2016. CC BY-SA 2.0. <https://www.flickr.com/photos/berniedup/26499348215/>

Kuva 2: Wright, Magnus von ja Willhelm von Wright. *Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade*. Digitoitu teoksen vuoden 1929 painoksesta. Rawpixel.com. CC BY 4.0. <https://flic.kr/p/28jW8uV>

Ruskosuohaukka

Circus aeruginosus

Teksti ja aineistonkeruu: Hannu Salmi

Lajista käytettyjä nimityksiä

ruskosuohaukka, rusko-suohaukka, ruskea suohaukka, brun kärrhök, rostbrun kärrhök

Ruskosuohaukka on yleisilmeeltään ruskea päiväpetolintu, ja se on suurin ja tummin kaikista suohaukoista. Se viihtyy laajoissa ruovikoissa, soilla ja vesijätömailla. Einari Merikallion mukaan ruskosuohaukka tavattiin Suomessa ensi kerran vuonna 1886, ja sen ensimmäinen pesä löytyi Äyräpäänjärveltä Karjalan kannakselta vuonna 1907 (*Tiedon taika* 4/1931). Sanoma- ja aikakauslehdet ja niihin taltioituneet havainnot tukevat Merikallion tietoja. Ruskosuohaukka tavattiin Suomessa

1880-luvun lopulta lähtien, ja pesimälajistoon se vakiintui 1900-luvun alussa. Lehdistöissä ensimmäinen maininta on *Finland*-lehdessä, jossa kerrotaan aiemmin tuntemattomasta suohaukasta *Circus aeruginosus*, joka oli nähty elokuussa Luvialla, Kokemäenjoen suisto-alueella (*Finland* 18.11.1886). Kaarlo Eemeli Kivirikon mukaan lintu ammuttiin 12. elokuuta 1886 (*Luonnon Ystävä* 2/1925). Vähän myöhemmin ruskosuohaukasta kerrottiin Viipurin läänin metsästysyhdistyksen toi-

Kuva 2. Nuoret ruskosuohaukat John Gouldin teoksessa *The Birds of Great Britain* (1873).

mintaa käsittelevässä tekstissä *Östra Finland* -lehdessä. Kirjoituksessa todettiin metsänhoitaja Fredrik Ehrströmin ampuneen ”viime syksynä” ruskosuohaukan ”jota ei ole tähän mennessä havaittu Suomessa ja jota hän pitää nyt täytettynä, kunnes tämä eläimistömme kannalta niin arvokas yksilö siirretään, kuten toivon, yliopiston eläintieteelliseen museoon”. (*Östra Finland* 4.6.1887)

Tulevina vuosikymmeninä havaintoja tehtiin rannikkoalueilla, kuten Mietoisissa 1895 (*Luonnon Ystävä* 2/1925), Paimionlahdella 1895 (*Finlands jakt- och fisketidskrift* 1/1924), Porkkalassa 1904 ja Porissa 1910 (*Luonnon Ystävä* 2/1925), Helsingin Vanhankaupunginlahdella 1915 (*Luonnon Ystävä* 2/1916), Vaasassa 1919 (*Hufvudstadsbladet* 9.11.1919) ja Espoossa 1925 (*Uusi Suomi* 13.11.1925), mutta erityisen hyvin laji näyttää sopeutuneen Äyräpäänjärvelle, joka oli Pohjois-Euroopan komeimpia lintujärviä ja josta tuli 1920- ja 1930-luvuilla luonnontutkijoiden merkittävä tutkimuskohde. Ainutlaatuisen ympäristön tulevaisuus herätti kuitenkin jatkuvaa huolta

niin salametsästyksen kuin maanviljelyyn liittyvien tarpeiden ja vaatimusten vuoksi. Ruskosuohaukka viihtyi erityisen hyvin järven laajoissa ruovikoissa, ja 1930-luvun alussa Merikallio totesi vuosittain muutaman parin pesivän alueella. Kanta oli hauras, mutta lehtitietojen mukaan havaintoja tehtiin 1930-luvulla yhä enemmän myös muualla Suomessa, muun muassa Helsingissä, Limingassa, Mustasaarella ja Porvoossa.

Äyräpäänjärven kohtaloon vaikuttivat toisen maailmansodan tapahtumat, kun rintamalinja liikkui järven lähellä. Jatkosodan aikana, kesällä 1943, neljä ruskosuohaukan poikasta siirrettiin evakkona Korkeasaareen (*Suomen Sosialidemokraatti* 3.8.1943). Rauhanneuvotteluissa lintujärvi siirtyi alueluovutusten seurauksena osaksi Neuvostoliittoa, eikä lehdistöaineistossakaan ole enää merkin- töjä Kannakselta sodan jälkeen.

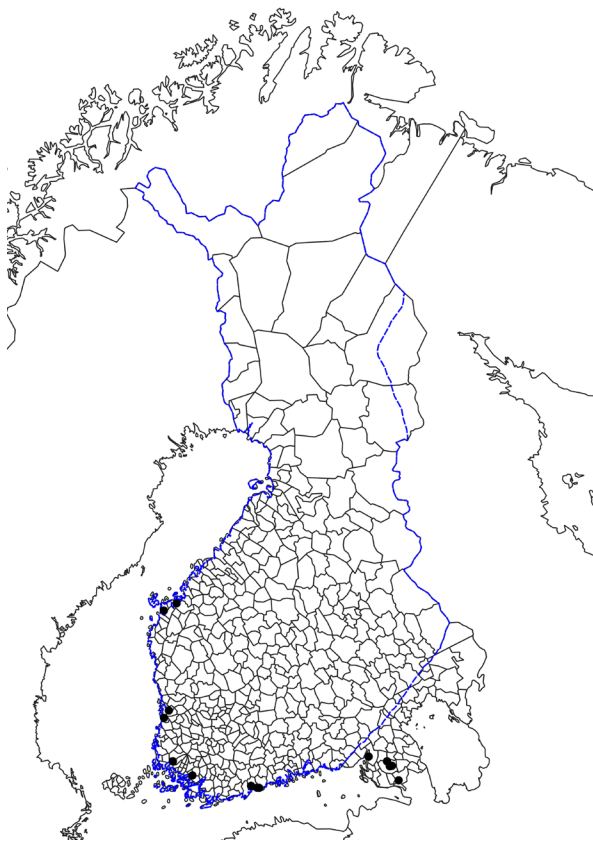
Toisen maailmansodan jälkeen ruskosuohaukkaan liittyvien viittausten määrä kasvoi suomalaisessa lehdistöaineistossa vuosi vuodelta. On otettava huomioon, että lehdis-

tön digitointiaste on vasta vähäinen 1950- ja 1960-lukujen kohdalla, mutta silti lehdistöesiintymien määrä nousi jyrkästi. Tämä kertoo paitsi ruskosuohaukan yleistymisestä sodan jälkeen myös havaintotehon ja lehdistön volyymin kasvusta.

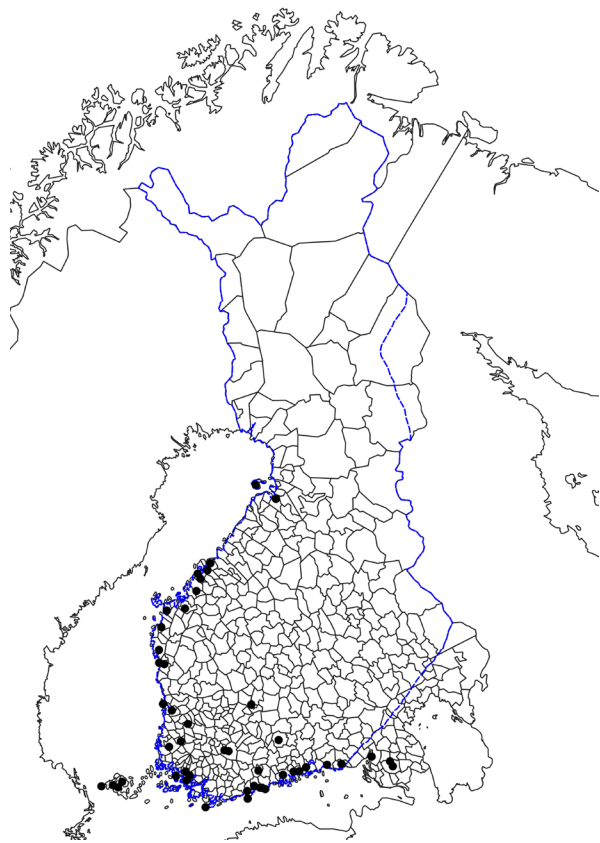
Lajin yleistyminen ilmeni uutisoinnissa, kun komeaan lintuun kiinnitettiin yhä enemmän huomiota. *Haminan Lehti* totesi vuonna 1951: ”Järven jokavuotinen haukka, ruskosuohaukka oli jo myöskin paikalle saapunut ja antoi liikehtimisellään naurulokeille rähi-
nän aiheita” (*Haminan Lehti* 25.4.1951). Lajin vakiintumisen seurauksena keskusteltiin jul-

kisuudessa myös petolintujen aiheuttamista vahingoista. Vuonna 1957 porilainen riistanvartija esitti julkisuudessa väitteen, että ruskosuohaukka oli ”vitsaus”, joka verotti erityisesti vesilinnustoa (*Helsingin Sanomat* 11.8.1957). Haukka sai pian myös puolustajia. R. Asplund kirjoitti tarkkailleen ruskosuohaukan poikasilleen viemiä saaliita, eivätkä näissä havainnoissa vesilinnut korostuneet. Asplundin laskelmien mukaan haukka oli saanut kiinni 33 jyr sijää ja yhden linnunpoikasen, joka oli todennäköisesti naurulokki. (*Helsingin Sanomat* 13.8.1957)

Ruskosuohaukkahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1886–1929

1930–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Ruskosuohaukkaa koskevaa aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksillä *ruskosuohaukka*, *ruskea suohaukka* ja *rusko-suohaukka* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *brun kärrhök* ja *rostbrun kärrhök*. Lisäksi aineistoa on seulottu muilla sanoilla ja käsitteillä, kuten pelkkä *kärrhök*. Kaisa Häkkisen (2011) mukaan myös *kananvaras*-nimitystä olisi käytetty, mutta lehdistössä kananvaras viittaa useimmiten kettuun. Häkkisen mukaan myös *jäneshaukka*- tai *jänishaukka*-nimitystä olisi käytetty, mutta lehdistöaineistossa mainintoja on vain vähän, ja ne viittaavat kana-haukkaan ja tunturipöllöön.

Kirjallisuus

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2011.

Lehikoinen, Esa, Risto Lemmetyinen, Timo Vuorisalo ja Mia Rönkä (toim.). *Suomen lintutiede 1828–1974*. Faros, Turku 2020.

Merikallio, Einari. *Äyräpäänjärvi. Suomen linturikkain järvi*. Otava, Helsinki 1929.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Ruskosuohaukka Nousiaisissa. © Hannu Salmi.

Kuva 2: John Gould. *Circus æruginosus*. Young, 1862–1873. Marsh-Harrier. Public Domain.
<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47d9-7047-a3d9-e040-e00a18064a99>

Sininärhi

Coracias garrulus

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä
sininärhi, sinivaris, blåkråka

Sininärhi kuuluu sähkölintujen lahkoon, ja sen höyhenpuku hohtaa kirkkaansinisen ja ruosteenruskean väreissä. Tämä kauniinvärinen lintu asutti vielä menneinä vuosikymmeninä Suomen alueen metsiä ja niittyaukeita. Laji esiintyy Turun Akatemiassa 1700-luvulla kirjoitetuissa lintutieteellisissä väitöskirjoissa. Esimerkiksi Carl Niclas Hellenius kuvaili tutkimuksessaan sininärhen pesintää vuonna 1787. Hän havainnoi sininärheä tutkimustaan varten todennäköisesti omistamillaan tiloillaan tai niiden läheisyydessä Piikkiössä.

Sininärhi kuitenkin harvinaistui Suomen alueella 1800-luvun kuluessa. Vielä vuonna 1875 kirjoitettiin sininärhestä *Satakunta*-lehdessä seuraavasti:

Wiime mainittu lintu, erinomanen kauniilta ja loistawilta wärliltään, tawataan siellä täällä maamme keski- ja etelä osissa. Se oleskelee enimmäkseen harsumetsissä, joissa waihetellen löytyy niittyjä, ketoja ynnä laitumia ja joissa harwassa kasvaa suurempia kuiwaoksasia puita, erinomat-

tain jos tammipuita siellä löytyy. Sen pesä on aina jossakin ontelopuussa, ja se on hyödyllinen lintu, josta on tarkka huoli pidettävä. (*Satakunta* 11.12.1885)

Muutos lajin levinneisyydessä ei koskenut vain Suomen aluetta. Sininärhi oli yleinen lintu Uppsalan ja Tukholman alueella vielä 1870-luvulla mutta hävisi aikalaiskirjallisuuden mukaan Uppsalasta ja harvinaistui Tukholman ympäristössä merkittävästi vuosisadan loppuun mennessä.

Näin ollen suurin osa lehtiaineistosta on julkaistu ajalta, jolloin sininärhi oli jo varsin harvinainen lintulaji Suomen alueella. Aukusti Juhana Mela, Kaarlo Eemeli Kivirikko ja myöhemmin *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksen (1963) kirjoittajat antoivat tarkkoja tietoja harvoista 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella tiedossa olleista pesinnöistä sekä Suomen alueella tehdyistä havainnoista. Joitain näistä tiedoista on löydettävissä myös lehtiaineistosta. Esimerkiksi Karl-Erik Stenberg raportoi *Luonnon Ystävä* -lehdessä nähneensä Korppoossa kovaaäänisen kuuden sininärhen joukon, kenties poikueen, vuonna 1938 (*Luonnon Ystävä* 1–3/1940). Kirjallisuudessa on julkaistu kuitenkin sellaisiakin havaintoja, joista ei keräämästämme lehtiaineistosta löydy mainintaa.

Sininärhen ruotsinkielisen nimityksen blåkråka jäljittäminen lehdistöstä tuo mielenkiintoisella tavalla esille linnuista julkisessa keskustelussa käytettyjen nimien variaatiota. Keräämämme lehtiaineiston perusteella vaikuttaa nimittäin siltä, että nimitystä blåkråka käytettiin mahdollisesti muistakin linnuista kuin sininärhestä. Esimerkiksi *Helsingfors Dagblad* lehdessä julkaistiin vuonna 1871 uutinen, jonka mukaan lintuja, joihin lehdes-

Kuva 2. Ruotsalaisen taiteilija Magnus Körnerin kuvaus sininärhestä 1830- tai 1840-luvulta.

sä viitattiin nimityksellä blåkråka, oli nähty joukoittain Kiuruvedellä pitkin talvea. Linnut muistuttivat kooltaan variksia, mutta olivat väriltään kauttaaltaan kauniin tumman sinisiä. (*Helsingfors Dagblad* 8.3.1871) Alkuperäisessä *Tapio*-lehdessä julkaistussa uutisessa puhuttiin kuitenkin ”uusista vareksista” eikä suinkaan sininärhistä. Ilmeisesti lintulajia ei ollut tunnistettu, ja muutama niistä aiottiinkin lähettää ”oppineiden tutkittavaksi”. (*Tapio* 4.3.1871) Ehkä lintujen sininen höyhenpeite oli antanut innoitusta ruotsinkielisessä lehdistössä näistä tunnistamattomista linnuista käytettyyn nimitykseen. Toinen hyvä esimerkki on *Östra Nyland* -lehdessä (20.1.1887) julkaistu ilmoitus, jonka mukaan ruotsiksi nimityksellä blåkråka kutsutuilla linnuilla oli ostajia Kuopion torilla. Samalla paikkakunnalla julkaistun suomenkielisen lehden *Tapion* (19.1.1887) ilmoituksessa kirjoitettiin närhistä eikä sininärhistä.

Lehtien sivuille kirjatut sininärhihavainnot välittävät kuvaa ihmisen ja harvinaisen, suomalaisen lajiston keskimääräisestä värikkyydestä väriiloistollaan erottuneen harhailijan kohtaamisista. Nimimerkki ”G--wall” kirjoitti *Keski-Suomi*-lehdessä Elämäjärven kylän koulun pihalle Pihtiputaan pitäjässä harhautuneesta sininärhestä:

Nyt talteen otettu kappale oli käwellyt Elämäjärwen koulun pihalla eikä ollut arka, joten sitä voitiin heittää kuoliaaksi. Oli si ollut suotawa että lintu sen sijaan olisi pyydetty eläwänä ja ruokittu hyönteisillä ja wiljalla sekä tarjottu Korkeasaareen eläin kokoelmiin lunastettawaksi. (*Keski-Suomi* 29.6.1907)

Vastaavan kohtalon koki *Lahden Lehden* mukaan paria vuotta aikaisemmin sininärhi, jonka pojat ampuivat Lahdessa. Koska lintu ei ollut uutisen mukaan arka, oli ampumamatkan päähän pääseminen helppoa. (*Lahden Lehti* 26.7.1904)

Sininärheä ei mainittu 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa metsästyslaissa vahin-koeläimenä, mutta metsästyslaki ei myöskään antanut sille turvaa (*Uusi Aura* 18.1.1912). Vuonna 1923 annetussa luonnonsuojelulaissa sininärhi rauhoitettiin. Vuonna 1945 uittopäällikkö Väinö Veriö esitteli sininärhen siipiä *Oulun Luonnon Ystävien* kokouksessa. Hän oli löytänyt sininärhen, ”oudon ja loistavan sinisen raatonakin”, naulattuna seinään Jokelan

tallissa Jokikylässä Haukiputaalla. *Kaleva* julkaisi lyhyen haastattelun, jossa Veriö painotti, että yleisön pitäisi vastaisuudessa harvinaisia ja erikoisia lintuja kohdatessaan ottaa yhteys luonnon ystävien seuraan eikä ampuu lintuja omin päin. Veriö harmitteli:

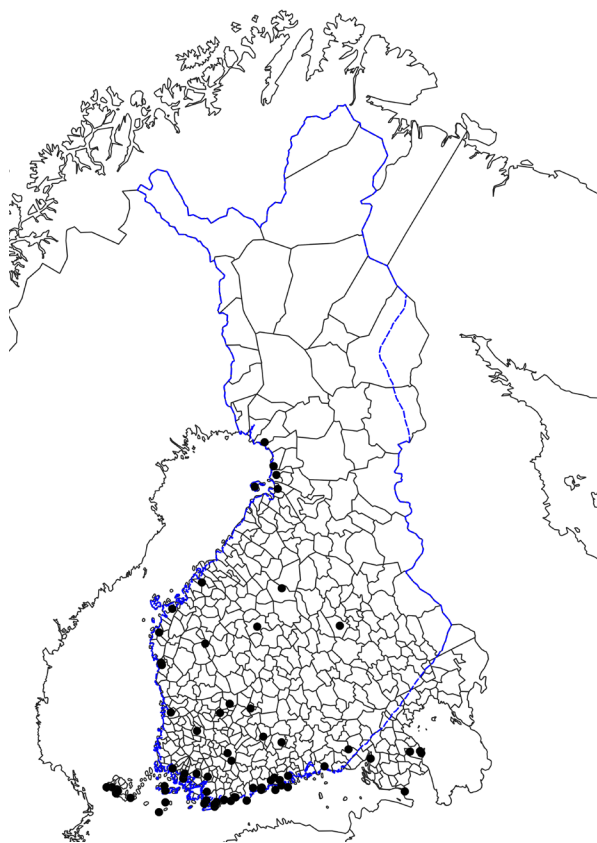
Vain tämä risainen siipi on nyt jäljellä tuosta meikäläisen lintumaailman ehkä kauneimmasta ja värikylläisimmästä edustajasta, jonka paikka kuolleenakaan ei suinkaan ole proosallinen tallin seinä, vaan harvinaisuuksien koroke luonnon-tieteellisen museon hiljaisissa kokoelmissa. (*Kaleva* 22.2.1945)

Nykypäivänä värikäs sininärhi on Suomessa satunnainen harhailija, joka ilmestyessään näihin maisemiin saa lintuharrastajat innostumaan. Sininärhikanta on laskenut erityisesti Euroopassa 1990–2000-luvuilla. Sininärhen elinympäristöjä uhkaa tehomaa-talous, ja lintu joutuu usein laittoman metsästyksen ja eläinkaupan uhriksi.

Hakusanat

Sininärheä käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisiä nimityksillä *sininärhi*, *sinivaris* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *blåkråka*.

Sininärhihavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1845–1968

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kirjallisuus

‘European Roller’. *Flight for Survival*. Stichting BirdLife Europe. 2019.

<https://flightforsurvival.org/birds/european-roller/> Viitattu 2.3.2025.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Kolthoff, Gustaf ja L. A. Jägerskiöld. *Nordens fåglar*. F & g. Beijers Bokförlagsaktiebolag, Stockholm 1898.

Lehikoinen, Esa, Risto Lemmetyinen, Timo Vuorisalo ja Sari Kivistö. *Suomen lintutieteen synty*. Turun Akatemian aika. Faros, Turku 2009.

Pikkarainen, Aleksanteri. ‘Huippuharvinainen sininärhi juoksuttaa helsinkiläisbongareita räntäsateessa’. *Iltalehti* 4.10.2019.

<https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/8b3b269a-0b75-4c94-b06c-192d3fb94970> Viitattu 2.3.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Bernard Dupont. European Roller (*Coracias garrulus*), Lac de Cambelliès, Loupian, Hérault, FRANCE, 2017. CC BY-SA 2.0. <https://flic.kr/p/VjeA6G>

Kuva 2: Magnus Körner. Blåkråka. *Coracias garrulus*. 1830-1840. Lund University Library (ALVIN Digital Kulturarv). Public Domain.
<https://www.alvin-portal.org/alvin/imageViewer.jsf?dsId=ATTACHMENT-0001&pid=alvin-record:251004>

Tunturipöllö

Bubo scandiacus

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

tunturipöllö, tunturi pöllö, fjälluggla, fjelluggla

Tunturipöllö on suuri ja valkoinen pöllö, joka vaeltaa pitkiäkin matkoja ravinnon perässä pohjoisen napa-alueen ympärillä. Laji pesi vielä viime vuosisadalla Lapissa Suomenkin alueella, erityisesti Enontekiön tuntureilla Ruotsin ja Norjan rajalla. Tunturipöllön munia kerättiin ja lähetettiin lehtitietojen mukaan jopa Euroopan muiden maiden museoihin (*Uusi Suomi* 24.8.1881). Kaisa Häkkisen *Linnun nimi* -teoksen mukaan tunturipöllö tunnettiin monilla nimityksillä, sitä kutsuttiin esimerkiksi jäneshuuhkajaksi, jänishaukaksi,

jänispöllöksi, vuoripöllöksi sekä ruotsin kielessä nimityksillä isuggla ja snöuggla. Keräämämme lehtiaineiston perusteella suuri valkea pöllö tunnettiin lehdistössä ennen kaikkea nimillä tunturipöllö ja fjälluggla.

Tunturipöllö vaeltaa myöhäissyksyllä ja talvella etelämmäs, ja ajoittain ravintotilanteen ollessa heikko lähtevät tunturipöllöt vaellukselle tavanomaista runsaammin joukoin. Tarkastelemallemme ajanjaksolle mahtuu tunturipöllön vilkkaampiakin vaellusvuosia. Kaarlo Eemeli Kivirikon (1940) mukaan täl-

laisia vaelluksia osui vuosiin 1894–1897 sekä syksyyn ja talveen 1913–1914 ja 1935–1936. Lehtiaineistossa nämä vuodet näkyvät lisääntyneinä havaintoina eri puolilta Suomea. Suuri valkoinen pöllö herätti huomiota pohjoisten asuinseutujensa ulkopuolella, ja sitä kuvailtiin lehdistössä usein harvinaisuudeksi ja jopa ”valkeaksi kummitukseksi” (Uusmaalainen 30.3.1908). Sen havaitseminen saattoi saada ihmiset pohtimaan, mitä tunturipöllön näyttäytyminen mahtoi merkitä. *Kaleva*-lehdessä pohdiskeltiin vuonna 1911 postikonttorin katolla havaitusta tunturipöllöstä seuraavasti: ”Jos nyt olisi oikein taikauskoinen, niin mitä kaikkea voisikaan kuvitella tapahtuwaksi, warsinkin näin maanjärityksenkin aikana.” (*Kaleva* 28.12.1911) Uutisessa viitattiin Pohjois-Pohjanmaalla joulukuussa 1911 tapahtuneeseen paikoin voimakkaaseenkin maanjäritykseen, joka sai Oulussa ikkunat helisemään ja Pudasjärvellä talojen ovet aukeilemaan.

1900-luvun alussa tunturipöllöä käsiteltiin lehdistössä ennen kaikkea vahinkolintuna ja peltopyiden vihollisena. Tähän poikkeuksen muodostaa *Satakunta*-lehdessä julkaistu kirjoitus, jossa käsiteltiin harvinaisen positiivisesti tunturipöllöä vuonna 1884. Paikkakunnalla oli nimittäin nähty tunturipöllöjä surmaamassa viljamaille vahinkoa tekeviä ”myyrävieraita”. (*Satakunta* 6.2.1884) Yleensä tunturipöllöjä hävitettiin, koska ne koettiin vahingollisiksi. Tunturipöllöjen tappamiseen kannusti myös tapporahakäytäntö. Tuohon aikaan tapporahoja vahinkoeläimistä ja -linnuista maksettiin yleisesti. Näistä palkkioista

Kuva 2. Ruotsalaisen taiteilija Magnus Körnerin kuvaus tunturipöllöstä 1830- tai 1840-luvulta.

huolehtivat valtion ja kuntien lisäksi vapaaehtoiset tahot kuten *Suomen metsästysyhdistys*, joka maksoi tapporahoja pöllölajeista ainoastaan huuhkajasta ja tunturipöllöstä.

Herää kysymys, voiko tapporahatilastoihin luottaa? Vahinkolinnuista maksettiin tapporahoja linnun irti leikattuja jalkoja vastaan. Merkittävässä osassa maksetuista tapporahoista oli mahdollista, etteivät metsästäjät eivätkä tapporahoja myöntäneet virkamiehet tunnistanee lintuja oikein. Tapporahoja maksettiin näin ollen kenties sellaisistakin lajeista, jotka eivät olleet tapporahalistalla. Lajintunnistusvaikeudet herättivät kritiikkiä laajemmassa julkisessa keskustelussa vuosisadan

vaihteessa ja 1900-luvun alussa. Lehtori Elias Wilhelm Suomalainen julkaisi vuonna 1916 tutkimuksen, jonka mukaan parin viimeisen vuoden aikana Porissa kunnan nimismiehen maksamista tapporahoista vain pieni osa oli maksettu aiheellisesti linnusta, josta oli laissa säädetty tapporaha.

Keräämästämme lehtiaineistosta löytyy varhaisempi, tunturipöllöjä koskeva esimerkki todennäköisesti väärästä lajintunnistuksesta. *Vaasan metsästysseuran* julkaisemissa tilastoissa vuonna 1897 tapettujen tunturipöllöjen määrä singahti 99 lintuun, kun aikaisempina vuosina samalla alueella oli tapettu korkeintaan muutamia tunturipöllöjä. *Tidskift för Jägare och Fiskare* -lehdessä huomautettiin pisteliäästi:

Jos viimeksi nimetty luku on yhtäpitävä asianlaidan kanssa, vaikuttavat tunturipöllöt kyseisenä vuonna pitäneen jonkinlaista sukukokousta Vaasan läänissä – ehkä räjäyttääkseen palkintopankin – sillä kyllä jäävät kaikki muut metsästysseurat kauas, kauas Vaasan läänin metsästysseuran taakse tässä kohdassa. (Tidskift för Jägare och Fiskare 4/1897, lainaus suomen-nettu)

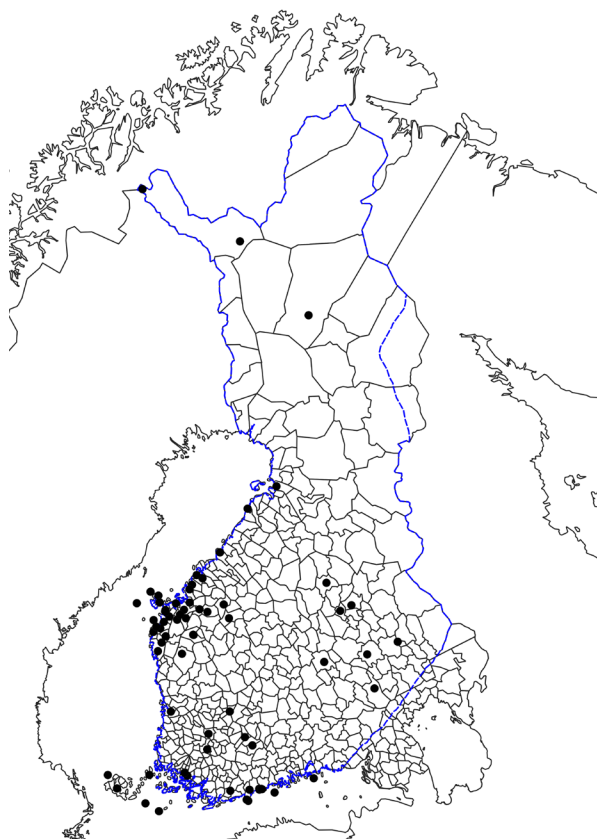
Tapporahatilastoja ei voi siis käsitellä täysin luotettavina tietoina tunturipöllön esiintymisestä. Tämä on otettava huomioon, kun tarkastelee lajitekstin lopusta löytyviä karttoja. Näistä kartoista on jätetty pois yllä mainittu tunturipöllöjen ”sukukokous”. Muita lehtiaineistosta löytämiämme metsästysseurojen alueilla pyydystetyiksi ilmoitettuja tunturipöllöjä on kuitenkin merkitty karttoihin sen paikkakunnan mukaan, jonka ympärillä seurat toimivat. Pyydetty tunturipöllöt muodostavat itse asiassa selkeän osan lehtiaineistossa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa julkaistuista havainnoista.

Pohjolan linnut värikuvin -teoksessa (1963) kirjoitetaan tunturipöllön pesinnästä. Tietoja ja munia on kerätty esimerkiksi Enontekiöltä Pöyrisjärveltä ja Kelottijärveltä. Kanta oli hyvä Enontekiön käsivarressa vielä 1930-luvun alussa. Havaintoja tunturipöllön pesinnästä ja esiintymisestä pohjoisessa Lapissa on kartoissa lajitekstin lopussa vain muutamia, koska niistä on kirjoitettu keräämässämme lehtiaineistossa varsin vähän. Tähän on vaikuttanut osaltaan se, että lehdistön toiminta on sijoittunut Suomessa etenkin maan eteläosiin.

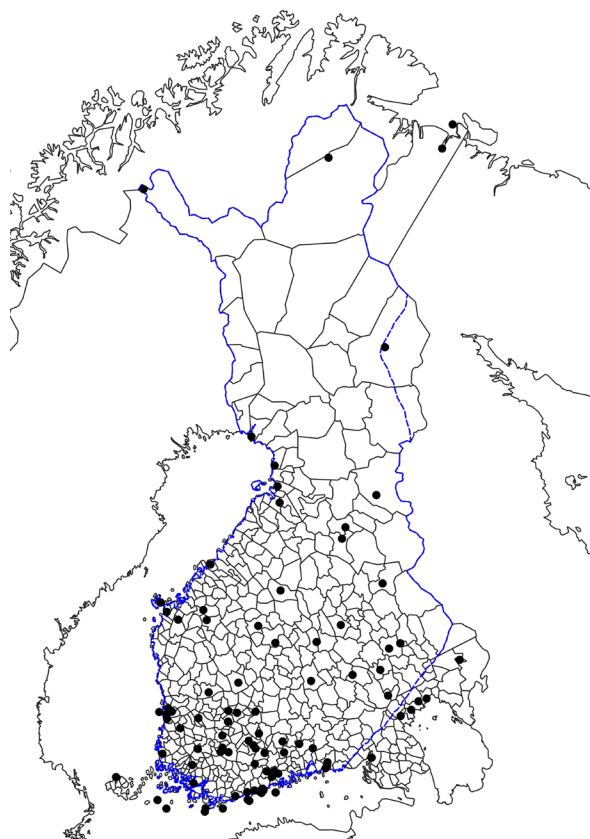
Pohjolan linnut värikuvin -teoksen (1963) mukaan tunturipöllöstä ja sen pesinnästä tehdyt havainnot vähenivät 1950- ja 1960-luvuilla. Poikkeuksen tähän muodostivat vaellusvuodet 1960-luvun alussa, jolloin tunturipöllöjen seikkailuista pääkaupungin kattojen yllä raportoitiin helsinkiläisissä sanomalehdissä tarkasti (*Kansan Uutiset* 1.3.1961). Kirjoittajat päättelivät, että Euroopan puoleinen kanta oli kuitenkin suuresti vähenemässä. Syiksi arveltiin munien keräämistä ja lintujen tappamista sekä Lapissa että niiden vaelluksilla muualla maassa. Tunturipöllöjen väheneminen herätti myös laajempaa keskustelua. Esimerkiksi *Länsi-Savo*-lehdessä nimimerkki ”Strix” kirjoitti lajin olevan ”sukupuuttoon kuolemassa” (*Länsi-Savo* 24.4.1953). Tunturipöllö rauhoitettiin vuoden 1962 metsästyslain yhteydessä hyväksytyllä luonnonsuojelulain muutoksella (*Uusi Suomi* 11.3.1962).

Nykyään tunturipöllö on luokiteltu Suomessa äärimmäisen uhanalaiseksi, ja se pesii enää vain satunnaisesti Suomen tai muiden Pohjoismaiden tuntureilla. Ilmastomuutos vaikuttaa osaltaan jyrsijöiden kannanvaihteluihin ja näin tunturipöllön ravinnonsaataavuuteen.

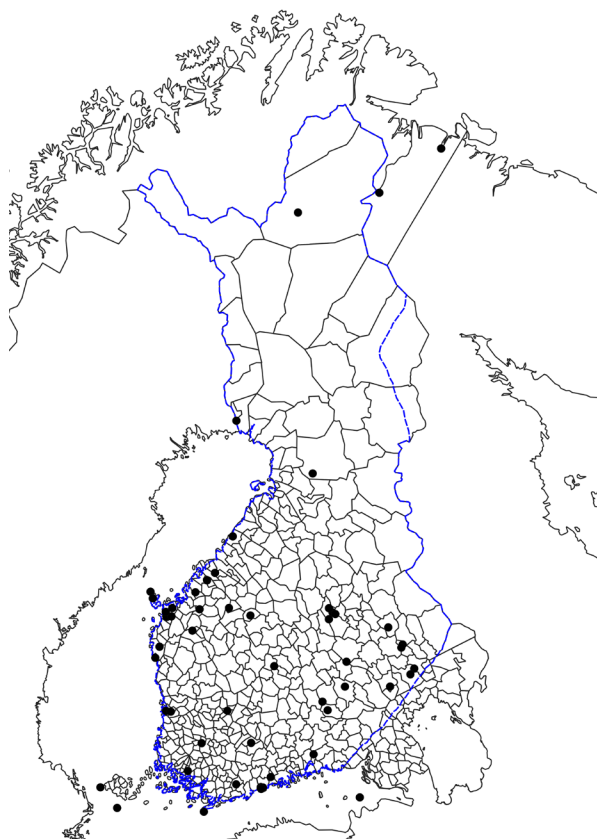
Tunturipöllöhavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa ja Suomen Luonnossa 1800–1969.

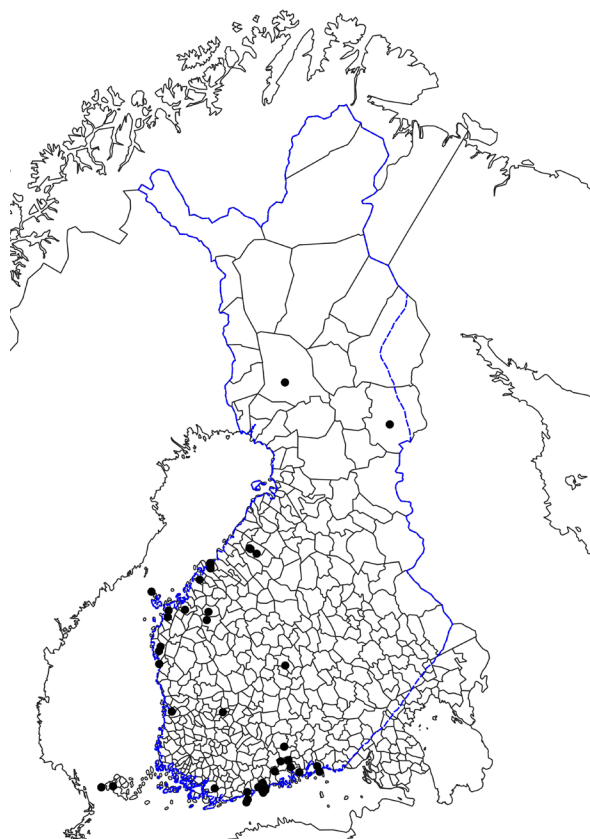
1867–1899

1900–1929

1930–1949

1950–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Tunturipöllöä käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta ja lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija* aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *tunturipöllö* ja *tunturi pöllö* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *fjälluggla* ja *felluggla*. Lisäksi haut tehtiin nimityksillä *vuoripöllö*, *jänispöllö*, *jänishaukka*, *jäneshuuhkaja*, *isuggla* ja *snöuggla*.

Kirjallisuus

‘26. Joulukuuta 1911’. *Historialliset maanjäristykset*. <https://www.seismo.helsinki.fi/historia/MJT/1911.html>. Viitattu 1.3.2025.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvoin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Lindén, Andreas. ‘Tunturipöllö - Bubo Scandiacus’. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.28987/biology>. Viitattu 17.2.2025.

Pohja-Mykrä, Mari. *Vahinkoeläinsodasta psykologiseen omistajuuteen. Petokonfliktien historiallinen tausta ja nykypäivän hallinta*. Väitöskirja, Turun yliopisto. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, Seinäjoki 2014.

Vuorisalo, Timo, Esa Lehtikoinen ja Timo Lemmetyinen. ‘Lintusuojelun varhaisvaiheita Suomessa’. Teoksessa *Ympäristöhistorian näkökulmia. Piispan apajilta trooppiseen helvettiin*. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopiston poliittisen historian laitos, Turku 1999, 104–125.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Tunturipöllö. © Hannu Salmi

Kuva 2: Magnus Körner. Fjälluggla: Bubo scandiacus. 11830–1840. Lund University Library (ALVIN Digital Kulturarv). Public Domain.
<https://www.alvin-portal.org/alvin/imageViewer.jsf?dsId=ATTACHMENT-0001&pid=alvin-record:267978>

Turturikyyhky

Streptopelia turtur

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

turturikyyhky, turturikyyhkynen,
tunturikyyhky, tunturikyyhkynen,
turturduva, turturdufva

Sirosta ja pitkäpyrstöisestä turturikyyhkystä on lehdistössä julkaistu vain hajanaisia havaintoja. Varhaisimmat ajoittuvat 1880-luvun alkuun, jolloin turturikyyhky ammuttiin Maaningalla (*Hufvudstadsbladet* 15.1.1884) ja Viikin Latokartanon mailla Helsingissä (*Helsingfors Dagblad* 18.10.1883). Uutiset näistä tapauksista kiersivät laajasti lehdistössä. Aukusti Juhana Melan mukaan turturikyyhky pesi Kirkkonummella vuonna 1868, mutta tämän tiedon paikkansapitävyyttä on epäilty myöhemmässä kirjallisuudessa. Leh-

tiaineistossa julkaistut havainnot yksittäisistä linnuista ovat pitkälti samoja kuin mitä Kaarlo Eemeli Kivirikko kertoi *Suomen Selkärankaiset* -teoksessaan vuonna 1940.

Vaikka turturikyyhkyä havaittiin Suomessa luonnonvaraisina vain harvoin, niitä eli häkkilintuina useissa kodeissa 1800-luvulla. Sanomalehdissä ilmoitettiin myytävistä (*Helsingfors Tidningar* 3.2.1849) sekä karaneista turturikyyhkyistä (*Åbo Underrättelser* 21.7.1873). *Aura*-lehti epäili tällaiseksi karkulaiseksi Turun Kakolassa vuonna 1892

Kuva 2. Kuvaus turturikyyhkystä kirjailija ja taiteilija Edward Donovanin teoksessa *The natural history of British birds* vuodelta 1816.

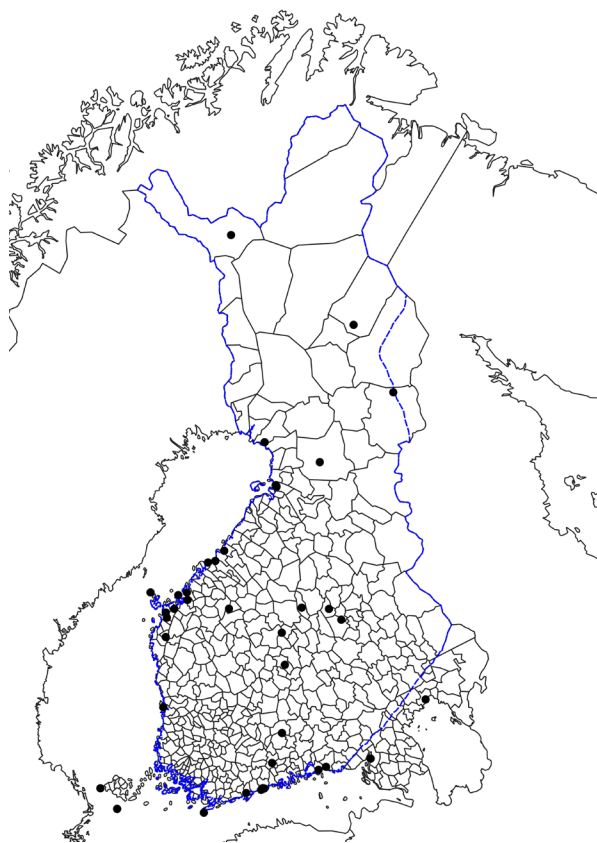
tavattua kyyhkyä, jonka tuntomerkit sopivat turturikyyhkyy: "Lintu otettiin kiinni ja on vieläkin niin kesy, että se istuu kämmenellä aiwan wakaana rauhoinaan. Olisi hupaista tietää, mistä se on tänne tullut, ehkäpä lienee päässyt jostakin karkuun." (*Aura* 7.4.1892)

Turturikyyhkylle on annettu vuosisatojen aikana monia kulttuurisia merkityksiä. Tämän vuoksi lajista on kirjoitettu paljon suomalaisissa lehdissä, vaikka paikallisessa luonnossa se on ollut suuri harvinaisuus. Turturikyyhkyn on liitetty kristillistä symboliikkaa, ja siksi lajista löytyy paljon hakuosumia erityisesti ruotsinkielisissä kristillisissä julkaisuissa. Esimerkiksi Raamatun "Laulujen laulussa" eli "Korkea Veisussa" kirjoitetaan turturikyyhkyn äänestä. Suomennoksissa sama lintu on kääntynyt paikallisessa luonnossa tutummaksi "toukomettiseksi" (Biblia 1776) tai "metsäkyyhkyksi" (Raamattu 1933). "Mettinen" ja "kyyhky" ovat vanhoja nimityksiä, joita jo Mikael Agricola käytti 1500-luvulla. Mettinen tavataan hänen teksteissään sellaisenaan ja kyyhky pitempänä johdoksena kyyhkyläinen. Nimitykset toukomettinen ja metsäkyyhky voivat tarkoittaa sekä sepel- että uuttukyyhkyä. Näitä lajeja ei kansankielessä erotettu toisistaan.

Turturikyyhky esiintyy runsaasti myös sanomalehtiin painetussa käännöskirjallisuudessa ja fiktiivisissä tarinoissa. Siitä kirjoitettiin usein vertauskuvallisesti, ja esimerkiksi rakastavaisten yhteiselo rinnastettiin turturikyyhkypariin (*Louhi* 9.10.1891). Kyyhkystä on käytetty rakkauden symbolina, ja erityisesti turturikyyhkyä uskollisuuden vertauskuvana, kirjallisuudessa vuosisatojen ajan.

Pohjolan linnut värikuvien -teoksen (1963) mukaan turturikyyhkyä havaittiin Suomessa vuosittain 1960-luvun alussa. Laji levisi Suomeen runsaammin vasta 1970-luvulla, ja tieto ensimmäisestä pesinnästä on vuodelta 1979. Nykyään kuitenkin tämä kirjava kyyhky on Suomessa äärimmäisen uhanalainen. Vuonna 2015 sen pesimäkannaksi arvioitiin 5–10 paria. Turturikyyhkyn tilanne ei ole Suomessa poikkeuksellinen, vaan sen kanta on suorastaan romahtanut Euroopassa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Syitä lajin ahdingolle ovat turturikyyhkyjen kestämaton metsästy Euroopassa sekä sen elinympäristöjen häviäminen ja muuttuminen tehomaa- talouden myötä. Suojelutoimenpiteiden ansiosta kanta on viimeisen muutaman vuoden aikana näyttänyt kuitenkin varovaisia toipumisen merkkejä Euroopassa.

Turturikyyhkyn havainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1868–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Turturikyyhkyä käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta sekä digitoiduista lehdistä *Luonnon Tutkija* ja *Suomen Luonto* aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *tunturikyyhky*, *tunturikyyhkynen*, *turturikyyhkynen* ja *turturikyyhky*. Ruotsinkieliseen aineistoon on kohdistettu hakuja nimitysten *turturduva* ja *turturdufva* eri taivutusmuodoilla hakuoperaattoreiden sekä sanakatkaisun avulla.

Kirjallisuus

Biblia 1776. Vuonna 1776 ilmestynyt raamatunsuomennos. <https://www.koivuniemi.com/raamattu>

Bossche, Willem Van Den. 'A brighter future for the Turtel-dove?' *Birdlife International* 18.7.20204. <https://www.birdlife.org/news/2024/07/18/a-brighter-future-for-the-european-turtle-dove/>. Viitattu 19.2.2025.

Ferber, Michael. *A Dictionary of Literacy Symbols*. Cambridge University Press, Cambridge 2007.

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Mela, Aukusti Juhana. *Vertebrata fennica. Suomen luurankoiset, eli luonnontieteellisen Suomen luurankois-eläimistö*. K. E. Holm, Helsinki 1882.

Raamattu 1933–1938. Vuosina 1933–1938 ilmestynyt raamatunsuomennos.
<https://www.koivuniemi.com/raamattu>

Santaharju, Jarkko. ‘Turturikyyhky – *Streptopelia turtur*’. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen Lajitietokeskus.
<https://laji.fi/taxon/MX.27955>. Viitattu 10.5.2024.

Valkama, Jari, Ville Vepsäläinen ja Aleksi Lehikoinen. *Suomen III Lintuatlas*. Luonnontieteellinen keskusmuseo & ympäristöministeriö 2011. <http://atlas3.lintuatlas.fi>. Viitattu 19.2.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Turturikyyhky. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Edward Donovan. *The natural history of British birds*. Volume 6. F. and C. Rivington, London 1816 [1794–1819]. Smithsonian Libraries and Archives. Biodiversity Heritage Library. Public Domain.
<https://www.biodiversitylibrary.org/item/136217>

Töyhtötiainen

Lophophanes cristatus

Teksti: Aino Jämsä

*Aineistonkeruu: Aino Jämsä
ja Emilia Morfin Venäläinen*

Lajista käytettyjä nimityksiä
töyhtötiainen, töyhtötiainen,
tupsutiitinen, tofsmes

Töyhtötiaisen tunnistaa mustan ja valkoisen kirjavasta töyhdöstä, mikä näkyy myös lintun suomen- sekä ruotsinkielisissä nimityksissä. Keräämästämme lehtiaineistosta löytyy yksittäisiä mainintoja töyhtötiaisesta jo 1800-luvun puolivälin molemmin puolin: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Suomi*-lehdessä julkaistuissa G. J. Lindströmin kuvauksessa Euran pitäjästä ja B. Fr. Nordlundin kuvauksessa Närpiöstä (*Suomi* 1849; *Suomi* 1866).

Töyhtötiainen historia kietoutuu laajemmin pienten lintujen historiaan. Vuoden 1741

metsästysasetuksessa määrättiin hävittämään varpusia ja muita vahingollisia pikkulintuja. 1800-luvun loppupuolella pikkulinnut alettiin kuitenkin mieltää ihmisille hyödyllisiksi eläimiksi. Lintujen suojelun näkyviä hahmoja oli Zacharias Topelius, joka perusti vuonna 1874 *Maj Förening* -nimisen yhdistyksen pikkulintujen suojelua varten. Vuosisadan loppuun mennessä perustettiin lisää kevätyhdistyksiä, ja lintujen suojelu pesäpönttöjä rakentamalla sekä ruokkimalla yleistyi erityisesti koululaisien ja luonnonystävien keskuudessa. Kerää-

Kuva 2. Töyhtötiainen kuvattuna Ruissalossa.

mässämme lehtiaineistossa nämä toimet ovat näkyvissä pienten lintulajien, mukaan lukien töyhtötiaisen kohdalla. Muutamassa lehtiaineistosta löytämässämme varhaisessa havainnossa töyhtötiainen on nähty nimenomaan ruokinnalla. Kirjeessä Kemiöstä kirjoitettiin *Åbo Posten* -lehdelle vuonna 1878:

He, jotka mahdollisesti ovat kiinnostuneita kesyistä pikkulinnuista, joista *Åbo Posten*in kirjeenvaihtaja talvella kirjoitti, tulevat varmasti ilolla kuulemaan, että nämä linnut ovat noin viiden kuukauden kesäretken jälkeen palanneet vieraanvaraiseen talvikotiinsa ja, uskomatonta kyllä, mielellään palanneet tapoihinsa. Pienistä kanta-asiakkaista puuttuu vain yksi, mutta talitiainen on palannut vahvistusten kanssa, muut, töyhtötiaiset ja molemmat muut pienet tiaislajit eivät ole tulleet lukuisammin. (*Åbo Posten* 13.10.1878, lainaus suomennettu)

Pikkulinnuille valmistettiin myös pönttöjä, joita kiinnitettiin puihin puutarhoissa ja puistoissa. Töyhtötiainen mainittiin lehdissä julkaistuissa rakennus- ja ripustusohjeissa yhtenä linnunpönttöjen toivottuna käyttäjänä ja kohderyhmänä (*Eläinsuojelus* 1/1899).

Keräämässämme lehtiaineistosta välittyvä asenne pikkulintuja kohtaan näkyy hyvin Kaarlo Eemeli Kivirikon kirjoituksessa ”Hyödyllisistä pikkulinnuista ja niiden suojelemisesta”, joka oli poimittu *Eläinten ystävä* -lehteen Kivirikon teoksesta *Oma maa*. Kivirikko kertoi vuonna 1904 tekemistään havainnoista Sortavalan läheisyydessä sijainneella Rauskun vuorella. Lintutieteilijä kirjoitti:

Luulenpa, että sitä nähtyään kovinkin sydän heltyy ja rakkaus pikkulintuja kohtaan herää. Eikä suinkaan pidä luulla, että tällaisen tapauksen näkeminen on harvinainen sattuma. Jokainen, joka kesällä silmät auki luontoa tarkastaa, voi nähdä juuri samaa muidenkin lintujen

elämästä, ja varmaa on, että rakkaus luontoon, etenkin lintumaailmaan, on omiaan poistamaan paljon raakuutta ja herättämään säälintunnetta heikompia kohtaan. Jo tältäkin kannalta katsoen meidän täytyy suojella pikkulintuja. (*Eläinten ystävä* 7–8/1908)

Kivirikko jatkoi kuvauksella siitä, miten töyhtötiasten pesintä ja tiasparvi olivat hävittäneet erästä männystä tuhohyönteiset. Kirjoituksessa näkyy siis hyvin pikkulintuihin liitetty arvo: niiden varjeleminen kasvatti ihmistä itseään paremmaksi sekä takasi hyödyn, jonka pikkulinnut tuhohyönteisten hävittäjinä saivat aikaan.

Töyhtötiäisestä kirjoitettiin lehdistössä talvimetsien lintuna (*Helsingin Sanomat* 21.2.1932). Kivirikko kirjoittaa *Suomen selkärankaisissa* (1940), että tämä tiaislaji on yleinen Etelä- ja Keski-Suomessa, mutta sen pohjoisrajaa ei tarkoin tunnettu. Havaintoja oli tehty Pudasjärvellä, Kajaanissa ja Kuhmossa. Keräämämme lehtiaineisto painottuu havainnoissa Etelä- ja Keski-Suomeen, ja monet julkaistuista havainnoista olivat luonnontutkijoiden ja harrastajien tekemiä. Esimerkiksi Aug. Edv. Fri. kirjoitti useita lintulajeja sisältäneen tiedonannon Kuhmonien linnuista. Hän mainitsi myös töyhtötiäisen, joka ei kuitenkaan yltänyt yleisyydessä alueella hömö- ja lapintiaisen tasolle. (*Luonnon ystävä* 2/1911) *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksen (1963) mukaan töyhtötiainen oli laajentanut 1900-luvun aikana levinneisyyttään Ahvenanmaalle sekä pohjoiseen. Teoksessa annettiin 1900-luvulta pesimäaikalaisia tietoja Peräpohjolasta ja Metsä-Lapista.

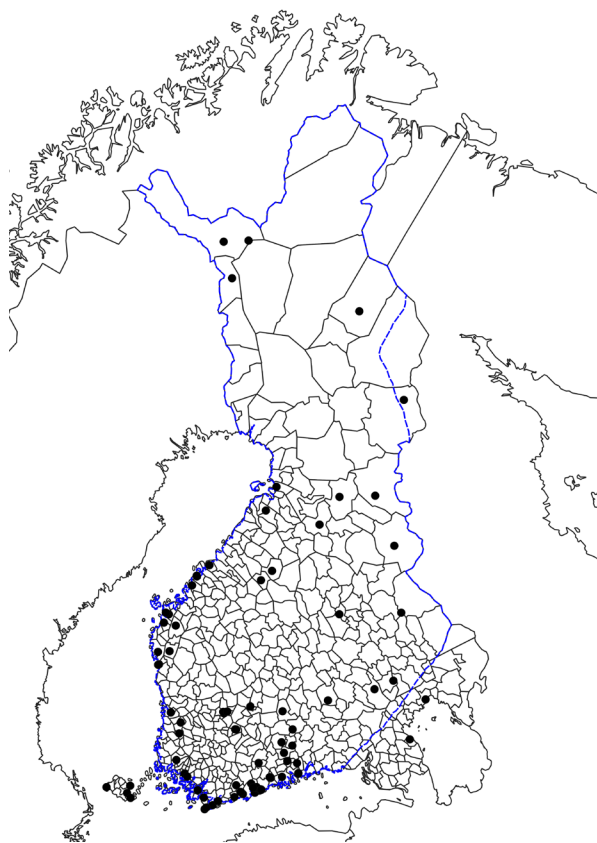
Hakusanat

Töyhtötiäistä käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *töyhtötiainen*, *tupsutiitinen* ja *töyhtötiainen* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *tofsmes*. Lisäksi aineistoa on haettu lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija* 1940–1960-luvulta.

Keräämässämme lehtiaineistossa ei kuitenkaan lopulta ole kovin runsaasti havaintotietoja töyhtötiäisestä, joka kuitenkin luettiin maamme yleisempien lintujen joukkoon (*Uusi Suomi* 9.1.1964). Tiaisten yleisyydestä kertoo se, että töyhtötiäisistä kuten muistakin tiaislajeista saatettiin kirjoittaa nimenomaan silloin, kun niitä ei havaittu. Jonatan Reuter kirjoitti *Västra Nyland* -lehdessä otsikolla “Blir vår fågelvärld fattigare?” siitä, miten talitiaisista näki Tammisaaressa harvemmin eikä töyhtötiäistä, sinitiaista tai mustatiaista ollut havaittu viime vuosina lainkaan. Kirjoittaja arveli kaupunkitilan muutoksien, pensaikkojen ja puistojen häviämisen, vaikuttaneen lintujen ravinnon saatavuuteen. (*Västra Nyland* 17.10.1945) Kokkolan lintu- ja luonnonystävien puheenjohtaja Ruben Casén kommentoi vuonna 1966, että ankarat talvet olivat kurrittaneet töyhtötiäisiä, jotka olivat nyt täysin poissa seudulta (*Österbottningen* 21.4.1966). Valtakunnallisia ja laajasti luontoharrastajia osallistaneita talvilintulaskentoja alettiin järjestää Suomessa systemaattisesti 1950-luvulta alkaen. Tuloksia julkaistiin lehdistössä erityisesti Helsingin seudulta sekä länsirannikolta Pohjanmaalta, jossa toimi lintuseura *Ostrobothnia Australis*. Töyhtötiainen kuului talvilintulaskennoissa oikeastaan vuosittain havainnoituihin lajeihin.

Nykyään töyhtötiainen luokitellaan vaarantuneeksi lajiksi Suomessa. Sitä kuten hömötiäistä ja muita vanhoissa metsissä viihtyviä lintulajeja uhkaavat vanhojen metsien ja lahopuiden väheneminen.

Töyhtöiaishavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa 1800–1969.

1849–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kirjallisuus

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Lehikoinen, Esa, Risto Lemmetyinen, Timo Vuorisalo ja Mia Rönkä (toim.). *Suomen lintutiede 1828–1974*. Faros, Turku 2020.

Lähdesmäki, Heta ja Petri Paju. 'Ihmisten ja pikkulintujen teknologisia yhteenkietoutumia –pohdintoja linnunpöytä ja sen käyttäjien historiasta'. Teoksessa *Turun romantikko. Esseitä Hannu Salmelle*. Toim. Juhana Saarelainen, Heli Rantala, Petri Paju ja Mila Oiva. Turun yliopisto, Turku 2021, 111–122.

'Töyhtöiainen – Lophophanes cristatus'. *Punainen kirja 2019 -verkkopalvelu*.

<https://punainenkirja.laji.fi/results/MX.34553?checklist=MR.424>. Viitattu 19.2.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Otto Latva. Töyhtöiainen. © Otto Latva.

Kuva 2: Hannu Salmi. Töyhtöiainen Ruissalossa. © Hannu Salmi.

Varpuspöllö

Glaucidium passerinum

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

varpuspöllö, varpuispöllö, varpui pöllö, sparvuggla, sparfuggla

Varpuspöllöä luonnehdittiin kirjallisuudessa ja lehdistössä 1800-luvun lopulla harvinaiseksi lajiksi. *Hämeen Sanomien* mukaan tämä pieni pöllö ei kuitenkaan ollut todellisuudessa niin harvinainen kuin yleensä luultiin, koska sen ”omituisen” ja ”sirisevän” äänen saattoi usein kuulla metsässä. Varpuspöllöt hakeutuivat talvisin lähelle ihmisasuntoja ja pyydystivät ruuakseen pikkulintuja ajaen niitä takaa ”välisten asuntojen etehisiin asti”. (*Hämeen Sanomat* 5.5.1898) Lehtiaineistosta välittyy kuva rohkeasta pikkuisesta pöllöstä, joka he-

rätti erityisesti talvisin huomiota tullessaan ihmisten elämänpiirin lähelle. Sen pyöreä olemus ja vikkela liikehdintä herättivät ihmisissä hilpeyttä; ainakin pientä petolintua kuvailtiin uutisissa usein varsin veikein sanakääntein. Esimerkiksi *Uudenmaan Sanomissa* kirjoitettiin varpuspöllöstä seuraavasti:

Kova lumimyrsky puhalteli vihasena pitkien katuja, ja vaikeata oli tuon lystikkään pikku otuksen pysytellä heiluvalla puhe-
linlangalla. Mutta sepä huomasi suojaisen

Kuva 2. Taitelijoiden Magnus ja Wilhelm von Wrightin kuvaus varpuspöllöstä teoksessa Svenska fåglar aikaväliltä 1828–1838.

”pienemmät pöllöt” (*Suomen metsästyslehti* 5/1909).

Metsästystilastot taipuvat vaikeasti kartalle myös sen vuoksi, että ne käsittivät usein laajoja alueita. Esimerkiksi metsästys- ja riistanhoitoharrastaja Daniel Johan Wadénin hoitaman Vähä-Hiiden metsästyshoitoalueen maat kattoivat peräti 30 000 hehtaaria (*Suomen Metsästyslehti* 9/1907). Tarkkaa sijaintia alueella ammutuille eläimille on siis vaikea määrittää. Tässä tapauksessa ammutut varpuspöllöt on merkitty Turengin kylään, jossa Wadénin maatila sijaitsi ja jonka ympärillä sijaitsivat myös tämän käytössä olleet metsästysmaat.

Varpuspöllöstä kirjoitettiin vuosisadan vaihteen lehdistössä ihailtujen pikkulintujen vihollisena, mutta toisaalta se sai kiitosta pikkujyrsijöiden saalistamisesta. Lintutieteilijä Thorsten Renvallin mukaan varpuspöllö oli pöllöistämme haitallisin, koska Renvall arveli sen käyttävän ravintonaan yksinomaan pikkulintuja. Renvallin mukaan varpuspöllö tulisi kuitenkin rauhoittaa, koska lajin rauhoittamatta jättäminen voisi johtaa siihen, että metsästäjien saaliiksi päätyisi myös muita hyödyllisiä, jyrsijöitä syöviä pieniä pöllölajeja. (*Arbetet* 26.1.1912) Neljä vuotta myöhemmin Renvallin käsitys varpuspöllöistä oli muuttunut. Hän esitti vuonna 1916, että varpuspöllön ravinto koostui ennemmin pikkujyrsijöistä kuin pienistä linnuista. Tätä havaintoa tuki Tukholmassa tutkittu varpuspöllön pesä. Tämä seikka vahvisti varmaankin ennestään Renvallin mielipidettä siitä, että varpuspöllö, ”puutarhain pieni kummitus”, oli syytä jättää rauhaan. (*Työväen kalenteri* 9/1916)

Varpuspöllö rauhoitettiin muutamien muiden petolintujen tavoin luonnonsuojelu- laissa vuonna 1923. Samoihin aikoihin Kor-

nurkkauksen ja lennähti siihen langalle istumaan. Siinä se ojenteli siipiään ja suki höyheniään välittämättä ollenkaan harvoista kadun kulkijoista. Koetti sitä kaupunkimme tunnettu turkiskasvattaja elätikseen pyydystää, mutta eipä veitikka vangiksi antautunut, van pois lennähti häipyen pimeään. (*Uudenmaan Sanomat* 25.2.1933)

Vapaa-ajan urheilumetsästäjät pitivät 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa tärkeänä sekä hyödyllisten riistaeläinten pyyntiä että riistalle vahingollisten eläinten hävittämistä. Osansa tästä jaosta sai myös varpuspöllö. Sitä pyydystettiin ja listattiin peto- ja vahinkoeläintilastoissa, joita julkaistiin metsästyshoitoalueiden vuosikertomuksissa. Metsästyshoitoalueiden tilastot eivät kuitenkaan aina välitä tarkkaa tai luotettavaa tietoa juuri varpuspöllön esiintymisestä. Esimerkiksi Tuusulan metsästysyhdistyksen tilastossa vuodelta 1909 määriteltiin ammutuista pöllöistä tarkemmin vain huuhkaja, ja muut pöllölajit niputettiin kohtaan

keasaaren eläintarhan intendentti Rolf Palmgren kirjoitti teoksessaan *Luonnon lapsia* (1922) varpuspölystä otsikolla ”Varpuspöly, rosvoritari peloton ja moitteeton”. Palmgren esitti varpuspölyt hyödyllisinä ja piti hyvänä tekona jopa niiden tapaa saalistaa pieniä lintuja. Tämä oli siinä mielessä merkittävä esitys, että erilaisista linnuista juuri pikkulintuja on arvostettu suomalaisessa kulttuurissa yli kaiken aina 1800-luvulta lähtien. Palmgren käytti perustelunaan linnuilla esiintyviä sairauksia. Hän totesi, että sairauden kourissa kärsinyt punatulkku ei tartuta tautia lajitovereihinsa, jos se joutuu pienen pölyn saaliiksi.

Kaarlo Eemeli Kivirikko antoi vuonna 1940 tarkempia tietoja lähinnä varpuspölyn pohjoisimmasta esiintymisestä sekä pesinnästä. Hän totesi Aukusti Juhana Melan tavoin, että kyseessä oli ”sangen harvinainen lintu”, joka on levinnyt kuitenkin Etelä-Suomesta Lappiin asti. Kivirikon antamat pesimätiedot ovat osittain tarkempia, kuin mitä keräämättämme lehtiaineistosta on löydettävissä.

Niin *Hämeen Sanomien* kirjoittaja vuonna 1898 kuin Kivirikko vuonna 1940 hämmästelivät vuorollaan varpuspölyn pesimälöytöjen vähäisyyttä (*Hämeen Sanomat* 5.5.1898). Samanlainen salaperäisyyden verho seurasi pientä pölyä vuosikymmeniä myöhemminkin, sillä *Pohjolan linnut värikuvin* -teoksen (1963) mukaan varpuspölyn esiintyminen ja runsaus pesimäaikana oli mahdollisesti ”huonommin tunnettu kuin minkään muun lintumme”. Tämän selitettiin johtuvan varpuspölyn luonteesta erämaapölynä, sen pienestä koosta ja vaikeasti tutkittavista pesistä. Varpuspölyä oli siis vaikea tutkia erityisesti sen takia, että niitä oli vaikea havaita lajin pienen koon ja ahtaiden pesäkolojen vuoksi. Kirjaan on kuitenkin kirjattu tiedossa olleet

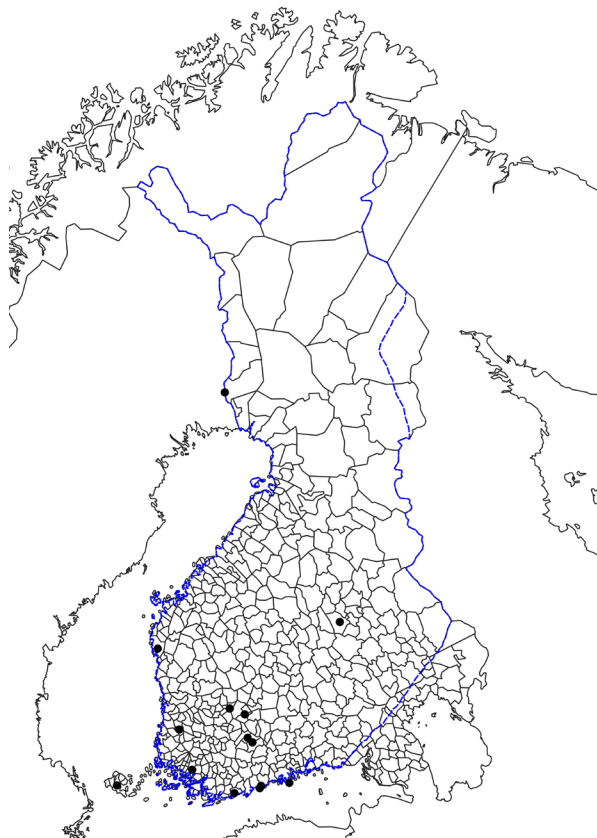
pesimätiedot alueittain sekä yksityiskohtaisempia kevätsoidinhavaintoja. Kuitenkaan varpuspöly ei kirjoittajien mukaan ollut huipuharvinaisuus, koska syksyisin ja talvisin lajista tehtiin useita havaintoja kaikkialla maassa. Erityisinä vaellusvuosia varpuspölyä on ollut paljon liikkeellä, ja niistä on tehty silloin paljon havaintoja. Tällaisia vaellusvuosia on ajoittunut 1940-, 1950- ja 1960-lukujen alkuun. Vilkkaat vaellusvuodet toivat tämän pienen pölyn myös laajemmin osaksi julkista keskustelua. *Uusi Suomi* -lehdessä kirjoitettiin vuonna 1963:

Merkit viittaavat siihen, että nyt on meillä poikkeuksellinen ”varpuspölysyksy”. Tarkkoja tietoja on tosin vain Helsingin ympäristöistä, mutta ainakin täällä lajia on nähty hämmästyttävän runsaasti. Miltei jokainen pääkaupungin linturetkelijä on osunut vastakkain tämän huvittavan pienen pölyn kanssa, monet keskellä kaupunkiakin. (*Uusi Suomi* 17.11.1963)

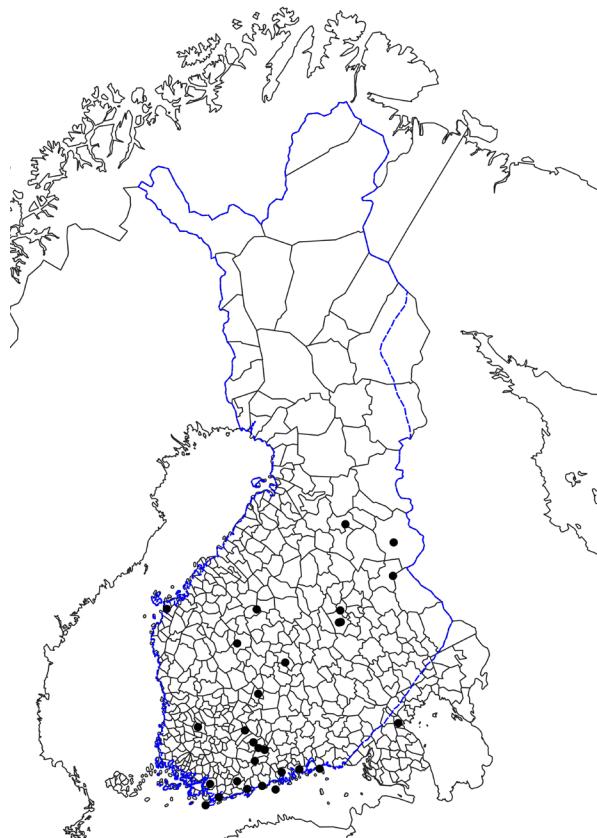
Varpuspölyn läsnäolosta metsissä, puistoissa ja puutarhoissa kielivät myös sen kokoamat talvivarastot kottaraispönttöihin ja muihin koloihin. Esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* kerrottiin, että linnuista innostuneet koululaiset onnistuivat paikantamaan varpuspölyn, tuon ”kääpiö-gansterin”, käytössä olleen kottaraispöntön eli ”yömajan ja krouvin” Kiviaidankadulta Helsingistä (*Helsingin Sanomat* 27.2.1955).

Nykyään varpuspöly on Suomessa luokiteltu vaarantuneeksi, vaikka vielä vuonna 2015 se oli silmällä pidettävä laji. *Suomen Lajien Punaisen kirjan* (2019) mukaan metsien hoito- ja uudistamistoimenpiteet ovat johtaneet lajin yksilöiden vähenemiseen.

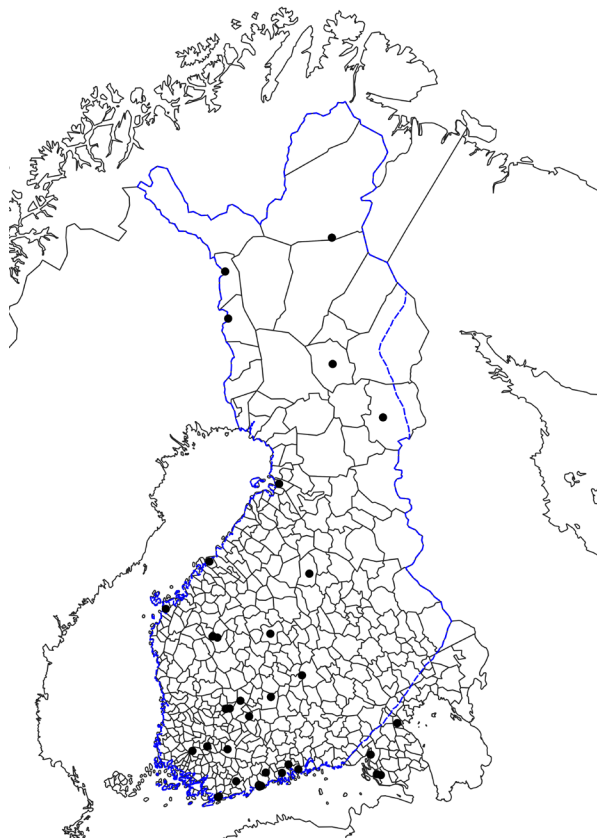
Varpuspöllöhavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Suomen Luonnossa ja Luonnon Tutkijassa 1800–1969.

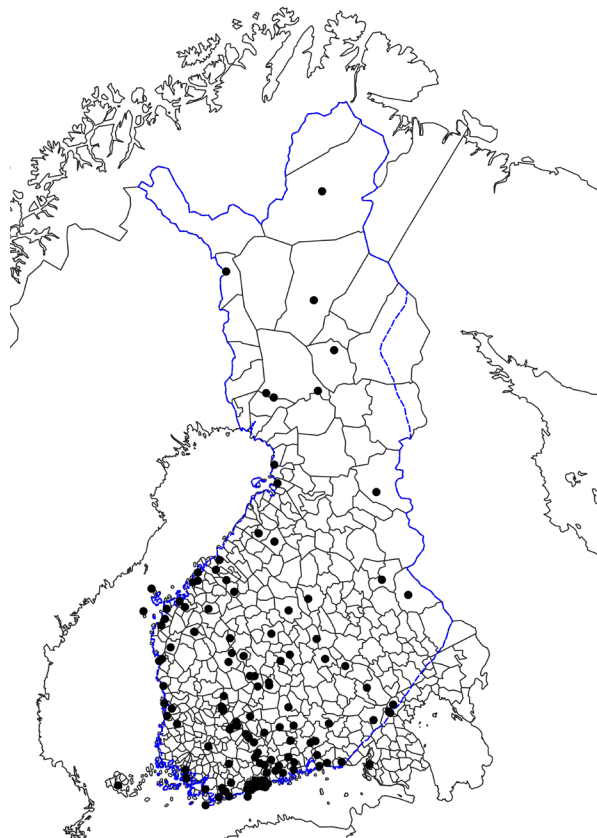
1849–1898

1900–1917

1920–1947

1950–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Varpuspöllöä koskeva aineisto on kerätty Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *varpuspöllö*, *varpuispöllö*, *varpuis pöllö* ja ruotsinkielisillä nimityksillä *sparvuggla* ja *sparfuggla*. Ruotsinkielisillä nimillä tehdyissä hauissa on käytetty sanakatkaisua eri taivutusmuotojen löytämiseksi. Lisäksi aineistoa on haettu lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija* 1940–1960-luvuilta.

Kirjallisuus

Haartman, Lars von, Olavi Hildén, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. *Pohjolan linnut värikuvin*. Otava, Helsinki 1963.

Häkkinen, Kaisa. *Linnun nimi*. Teos, Helsinki 2004.

Kaski, Liisa ja Otto Latva. ‘Turkiseläin tuotteena 1800-luvun Suomessa.’ Teoksessa *Tunteva tuote. Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?* Toim. Taija Kaarlenkaski ja Otto Latva. Vastapaino, Tampere 2022, 49–71.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Palmgrén, Rolf. *Luonnon lapsia II*. WSOY, Helsinki 1922.

‘Varpuspöllö, *Glaucidium passerinum*’. *Punainen kirja 2019 -verkkopalvelu*. <https://punainenkirja.laji.fi/results/MX.29011?year=2019>. Viitattu 10.2.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Varpuspöllö. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Wright, Magnus von ja Wilhelm von Wright. *Svenska fåglar efter naturen och på sten ritade*. Digitoitu teoksen vuoden 1929 painoksesta. Rawpixel.com. CC BY 4.0. <https://flic.kr/p/25yYznS>